አህመድ መህዲ

(ድራሚ ኤ ሴክሬቲ ከሚለው መጽሐፍ)

ጎርዶን ፓሻ ሲገደል

(ከሶርድ ኤንድ ፋየር መጽሐፍ)

የጎርዶንን የተቆረጠ ራስ ለሠላጢን (ሩዶልፍ) ሲያሳዩት
(ሶርድ ኤንድ ፋየር ከተሰኘ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ ሁለት

የጐርዶን አሟሟት በለንዶን ስለ መሰማቱ—ያፄ ዮሐንስ ተከታታይ
ስሞታ ለአውሮፓ ኃያላን—የእንግሊዝ መንግሥት
የተጠቃሚነት ችሎታ—የሰር ዊልያም ሔዊት መሾም

የዤኔራል ጐርዶን አሟሟት እንደ ተሰማ ፡ በፓኪንግሃም ቤተ መንግሥት ፡ በዌስት ሚኒስቴር (ፓርሊያሜንት ሐውዝ) ምክር ቤት ፡ በዳውኒንግ ስትሪት (የጠቅላይ ሚኒስቴር) ፡ በፎሬይን ኦፊስ የውጭ ጉዳይ ታላቅ ቁጭትንና ሐዘንን አስከትሏል ። በምክር ቤት እንደ ነበሩ የተናደዱት አባሎች ፡ "አሁኑኑ አዲስ ጦር ተልኮ የማህዲን ሱዳን በሾርባው ውስጥ እንዳለ መቀቀል ነው" እስከ ማለት ደርሰ ዋል ።

ነገር ግን ፡ የእንግሊዝ መንግሥት የበላይ መሪዎች ዋናው አሳ ባቸው ግብጽን በገዛ አገሩ በኢኮኖሚና ባስተዳደር አዳክመው ፡ በግ ዛቶቹ በሱዳንና በኢኳቶር "የባሪያን ንግድ እናጠፋለን" በሚል ሰበብ ገብተው ፡ የራሱን አስተዳደር አዳክመው ራሳቸው በርሱ እግር ለመ ተካት ስለሆነ ፡ አሁን ጐርዶን ፓሻ ላገሩ ጥቅም እንደ ተሠዋ ዐውቀው ለት ፡ በሌላው ወገን ያለችኮላ በትዕግሥትና በእርጋታ ፡ በጥናት ፡ ሁኔ ታውን አመዛዝነው ወደፊት ባለው ጊዜ የሚከተለውን ለመፈጸም በቀዱ ።

1ኛ በሱዳንና በኢትዮጵያ ጠረፍ በስናር ፡ በጋላባት ፡ በከሰላ ገና እጃቸውን ለማህዲስቶች (ደርቡሾች) ሳይሰጡ በመከላከል ላይ ያሉትን የቱርክና የግብጽ ወታደሮች በኢትዮጵያ ሰሜናዊ ክፍል አሳልፎ ወደ ምጥዋ ለማድረስ እንዲቻል በቅድሚያ በቦጐስ ፡ በሐቢብ ፡ በሐማሴንና በአካለ ጉዛይ ጉዳይ ላይ ከጉንደትና ከዋናው ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ ምንም የታወቀ ስምምነት ያላደረጉትን የግብጽንና የኢትዮ ጵያን መንግሥታት ማስታረቅ ። ዐፄ ዮሐንስ ዕርቁን እን ዲቀበሉ የዘወትር ጥያቄያቸው የነበረውንና በከዲቭ ኢስ ማኤል እምቢተኛነት ተንጠልጥሎ የቆየውን የቦጐስንና የምጥዋን ወደብ ጉዳይ ማሟላት ።

2ኛ መሠረታዊ ዓላማቸው የሆነውን የግብጽን አገዛዝ ከሱዳን አስለቅቀው በደንብ እነርሱ ከመተካታቸው በፊት ለዚህ ሰፊ ዓላማ የተሠዉትን ዤኔራሎች የጐርዶንንና የሂክሰን ፣ የስቲዋትን ደም ለመበቀል ጥናቱን በጐንደርና በካይሮ በሰፊው መቀጠል ።

ስለዚህ የእንግሊዝ መንግሥት ፣ በቪክቶርያ ዘመነ መንግሥት ፣ ከመቼውም ዘመን በበለጠ በጦርና በፖለቲካ ፣ ባስተዳደር የበሰሉ መሪዎች በብዛት የሞሉበት ፣ ግዛቱ በእስያና በሩቅ ምሥራቅ ፣ በደቡብ አሜሪካና በአፍሪካ የተስፋፋበት ፣ የኢኮኖሚው አቅዋም ደንበኛ መሠረት የያዘበት ጊዜ ስለነበረ ፣ የነዤኔራል ጐርዶንን መሞት ቀጥሎም ባምስተኛው ወር የራሱን የማህዲን ሞት እንደሰማ በችኮላና በደም ፍላት በቶሎ ዘማች ጦር ልኮ ደርቡሾቹን ለመበቀል ሳያስብ ፣ ሆኖም ግን ፣ የበቀሉን ጉዳይ ሳይረሳ ረዘም ላለ ጊዜ መድቦ በቅድሚያ እላይ እንዳልነው ፣ አንድ ከጀርጅ ቻርልስ ጐርዶን ለዘብ ያለና ምራቁን የዋጠ ሰው ኢትዮጵያንና ግብጽን ለማስታረቅ የሚችል መርጦ ለመላክ ምክር ሲደረግ ቆይቶ በሕንድ የባሕር ኃይል ምክትል አዛዥ የሆነው ሬር አድሚራል ሰር ዊልያም ሔዊት ተመረጠ ።

በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ ፣ በፊት ኢስማኤል ፓሻ ባንድ ወገን ዕርቅ የፈለገ እየመሰለ ፣ በሌላ ወገን እነ ደጃች ወልደሚካኤልን እያስታጠቀ ሲያስወጋቸው ከቆየ ወዲህ ፣ አሁንም ደግሞ ልበ ደንዳናውና ግትሩ ጐርዶን ከተውፊቅ ፓሻ ተልኮ መጥቶ ለርሳቸው የመሬትና የወደብ ጥያቄ ምንም ዋጋ ሳይሰጥ የላከውንና የሾመውን የተውፊቅን ምኞት ብቻ ለማሟላት በመከጀሉ ፣ ከንጉሡ ነገሥቱ ጋር በጠብ ተለያይቶ ወደ ሱዳን በሔደበትና በተከበበበት ጊዜ ሁሉ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ኢትዮጵያ ቁጥር ሚያዝያ 25 ቀን 1871 ዓ.ም. ፣ ኅዳር 10 ቀን 1872 ፣ ሚያዝያ 22 ቀን 1872 ዓ. ም. አከታትለው ለንግሥት ቪክቶርያ ስለ በደላቸው ደብዳቤ ጽፈዋል ። ወዳጇ ከሚኗቸው ከንግሥት ቪክቶርያም አልፈው ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሎርድ ግራንቪልም ጽፈዋል ። እንደዚሁም በየካቲት 11 ቀን 1873 ዓ.ም. ፣ በሚያዝያ 2 ቀን 1875 ዓ.ም. ለጀርመን ንጉሠ ነገሥት ለዊልሄልም ቀዳማዊ ጽፈው ጉዳዩ ፍጻሜ እንዲያገኝ በተላመዱት በዶክተር ጀርሃርድ ሮልፍስ አማካይነት ለቻንስለሩ ለቢስማርክ ጭምር ጽፈዋል ። እንደዚሁም ለነምሳ (አውስትሪያ) ንጉሠ ነገሥት ፣ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት ፣ ለሩሲያ ንጉሠ ነገሥት ስሞታቸውን በደብዳቤ ከማሰማት ቦዝነው አያውቁም ።

ለሁሉም የጻፉት ቃሉ ተመሳሳይ ነበር ። ሁሉንም በዚህ ምዕራፍ ላይ ማስፈር አስፈላጊ ስላልሆነ ፣ በተለይ የጥያቄያቸው ዐይነት

በብዛት ሠፍሮበት ከሚገኘው ለንግሥት ቪክቶርያ ከጻፉት ውስጥ ዋና ዋናው አሳብ ከዚህ የሚከተለው ነው ።

አንደኛ ፣ ለንግሥቲቱ የሚጽፉትን ደብዳቤ ሁሉ የምጥዋን ወደብ የሚቆጣጠሩ ግብጾችና ቱርኮች መላክተኛቸውን እየያዙ በማሰር ደብዳቤውን እየቀደዱ ወደ ባሕር መጣላቸው ።

ሁለተኛ ፣ “ኢትዮጵያን በጠብ ጊዜ (በመቅደላ ዘመቻ) ያልራቋት አሁን በፍቅር (በሰላም) ጊዜ ምነው ራቋት ።” (ይኸውም ማለት በመቅደላ ዘመቻ ጊዜ ወዳጅነቴን ፈልገው ተፋቅረን ሳለ አሁንም ምነው ረሱኝ ለማለት ነው ።)

ሦስተኛ ፣ ጐርዶን ከከዲቭ ተውፊቅ ተልኮ እንታረቅ ብሎ መጥቶ አክብረው ከተቀበሉት በኋላ ፣ “ያልሆነ ያልሆነ ነገር እየተናገረ . . . ሰደበኝ ፣ አዋረደኝ ። ደካማ ነህ ጉልበት የለህም ፣ ጦር አምጥቼ እወጋሃለሁ አለኝ ።”

አራተኛ ፣ “እኔ ወደ አዘቦ ኦሮሞ ለዘመቻ በሔድኩበት ሰዓት የግብጹ መሪ ከዲቭ ኢስማኤል ጦር ልኮ ቢወጋኝ በእግዚአብሔር ኃይል አሸነፍኩት ። ምን አደርጋለሁ ብዬ ምርኮኛውን ሁሉ ብሰድ ሁለተኛ ልጁን ሐሰንን ከሠራዊት ጋር ሰደደ ። እግዚአብሔር ኃይል ሰጥቶኝ ደግሜ ባሸንፈው የዚህን ብድር ለመመለስ ብሎ አገሬን ያዘብኝ ።”

አምስተኛ ፣ “የኢትዮጵያ አቡን ከእስክንድርያ እንዳይመጣ ክለከለብኝ ።”

ስድስተኛ ፣ “መሣሪያ ነፍጥ (ጠመንጃ) ባሩድ (ጥይት) በገንዘቤ ገዝቼ እንዳላስመጣ የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ነጋዴ እንዳይገበያይ የምጥዋ በር ተዘጋብኝ ። ስለዚህ የሸቀጡንና የዋጋውን ተመን የሚቆጣጠር ለኔ እንደ ምስክር የሚሆነኝ የእንግሊዝ መንግሥት ምጥዋ ላይ አንድ ቆንሲል ያስቀምጥልኝ” ካሉ በኋላ ፣ የእንግሊዝን እሽታ ለማግኘት ሲሉ ፣ “ለሌላው (ለግብጽና ለቱርክ) አልሰጥም እንጂ ከእንግሊዝ ቤተ መንግሥት ጋር ተአረመኔ አገር ያለውን ሁሉ (ቦጎስ ሐባብ) ተካፍዬ ብበላው አልጠላም” ሲሉ ደብዳቤያቸውን ደምድመዋል ።*

* ምንአልባት ያረመኔ አገር የሚሉት እስላም ነክ የሆኑትን ወረዳዎች በሪ ፣ አሳውርታ ፣ ዙላ ፣ሐልሃል ፣ ቦጎስ (ሞገስ) ቃንዴር ፣ ሐባብ ፣ ቁናማ ፣ መንሣዕ ፣ ገዳሪፍ ፣ ሽሆ ፣ ጥልጣል ፣ ደንከል ፣ አዘቦ እነዚህን የመሳሰሉትን መሆን አለበት ።

ለነዚህ ሁሉ መንግሥታት የሚጽፉበት ምክንያት ፣ ከግብጽ መሪዎች ጋር ገላግላችሁ የያዙትን አገር አስመልሱልኝ ለማለት ነው ። በደብዳቤያቸው ማሰሪያ ላይ ፣ "ነገሥታተ ምድር ካላስታረቃችሁኝ ነገሥተ ሰማይ ወርደው ያስታርቁኛልን" የሚል ይገኝበታል ።[1]

ዐፄ ዮሐንስ ፣ በሐቅ መንገድ በእንግሊዝ ወዳጅነትና በክርስቲያንነቱ በመተማመን ይህን የመሳሰለውን ቃል እያሠፈሩ ደብዳቤ አከታትለው ሲጽፉ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ጉዳዩን የሚመለከተው ከራሱ የግል ጥያቄ ጋር በማያያዝ ነበር ። የእንግሊዝ ንግሥትም ምንም ዐፄ ዮሐንስ የጻፉላት ደብዳቤ እውነትን የተንተራሰ መሆኑን ብትረዳውም ፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩና ጠቅላይ ሚኒስትሩ በጠቅላላው ለእንግሊዝ ጥቅም ከሚያስቡትና ከሚወስኑት ዐልፋ በንግሥትነቷ ልትረዳቸው የምትችልበት አንዳች ነገር አልነበረም ።

ከርሳቸው ቀጥ ያለ ወይም ግልጽ የሆነ ጥያቄ ሲላክ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር እየተረቀቀ በንግሥቲቷ ስም የሚመጣላቸው ደብዳቤ የተጠማዘዘ ፣ የዲፕሎማሲ አነጋገር የሠፈረበትና አወላዋይ ዐረፍተ ነገር የሞላበት ነበር ። በታኅሣሥ 12 ቀን 1872 ዓ. ም. የመጣላቸውና ተተርጉሞ የቀረበላቸው ደብዳቤ እንደዚህ ይላል ።

አንደኛ ፣ ለግብጹ ከዲቭ እንደሚጻፈው ለልዑል ዮሐንስ የኢትዮጵያ ንጉሥ የሚል ነበር ። ተውፊቅን ልዑል ብለው እርሳቸውን ግርማዊ እንዳይሉ ይጠነቀቃሉ ማለት ነው ።

ሁለተኛ ፣ ወደ ፍሬው ጉዳይ ሲገቡ " በርስዎና በልዑል ከዲቭ መካከል የተነሣውና እኛንም ያሠጋውን አለመግባባት ፣ በወዳጅነትና ሁለታችሁን በሚያስደስት መንገድ እንደሚፈጸም ተስፋ እናደርጋለን።

ሦስተኛ ፣ "በሁለታችሁ መካከል የተወጠነው የስምምነት ንግግር ግቡን እስኪመታ ድረስ ፣ የጠብ አጫሪነት ሰበብ እንዳይፈጠር ከልብ እመኛለሁ ።

እራተኛ ፣ "በሁለታችሁ መካከል ስምምነት በቀጥታ ማድረግ ቢሳናችሁ የእንግሊዝ መንግሥት አማካይ ሆኖ ለማስማማትና በሁለታችሁ መካከል ያለውን ጠብ ለማራቅ ደስተኛ ነው" የሚል ነው ። ይህ ዐይነቱ አባባል ፣ የዲፕሎማሲ አነጋገሩም ፣ የዘዴውም ሥልት ባልሠፈነበት ኋላ ቀር ለሆነው የኢትዮጵያ መንግሥት ግር ማለቱ አይቀርም ።

1 Public Record Office, London-Fo95- (7-38-2) 99-Fo95-739- Fo95- 73. B.Tafla, Ethiopia and Germany,p.200.

የእንግሊዝ መንግሥት ፣ በዚህ በ19ነኛው መቶ ዓመት ኃያሉ የቱርክ ግዛት ሊወድቅ ሲንገዳገድ እርሱን ለመተካት በሚያደርገው የፖለቲካ ዘዴው ፣ ትከሻውን እየሰጠ በመጠኑ የሚፈታተነው የፈረንሣይ መንግሥት ነበር ። የጀርመንና የአውስትሪያ ፣ የሩስያ ተቃውሞ እምብዛም ሩቅ አይሔድም ። የግብጽ የበላይ ጌታ የነበረው የቱርክ ሡልጣን በስጣንቡል ቤተ መንግሥቱ ተቀምጦ ባካባቢው ያሉትን ብቻ እየተቆጣጠረ ፣ ባለፈው ኃይሉና ዝናው እየተኩራራ ፣ ያረጀ የመንግሥቱን በትረ መንግሥት ገና እንደ ጨበጠ ፣ ዕለት በዕለት በርሱ ግዛት ውስጥ የነበሩትን ፣ ከራሱ አንጡራ መንግሥቱ ራቅ ያሉትን ፣ በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ አካባቢ የሚገኙትን ወደቦች ፈረንጆቹ ሲቀራመቷቸው ለይስሙላ ተቃውሞውን በቃልም ፣ በጽሑፍም እያቀረበ በዝምታ ተቀምጧል ። ለስሙ የርሱ ተገዥ የነበረው የግብጽ መንግሥት የኢኮኖሚውም ፣ የአስተዳደሩም እጅና እግሩ በእንግሊዞች ታስሮ በነርሱ ፈቃድና ውስጠ ትእዛዝ ዐይኑን ጨፍኖ ይገዛ ነበር ። በግዛቱ በሱዳን በማህዲስቶቹ እጥቂነት ቢያለቤት ስለ ተዋከበ ፣ ለመቆየት ሳይሆን ለመውጣት እንኳን የሚጠቀመው በእንግሊዞች ሥልጣንና ዘዴ ነበር ።

በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ ሎርድ ናፒዬርንና ንግሥት ቪክቶርያን በመማጠን ቢታሪክ የኢትዮጵያ የነበረውን ነገር ግን ፣ በመጨረሻ በቱርኮችና በግብጾች እጅ ወድቆ የቆየውን የቀይ ባሕር አካባቢና ከሱዳን ወሰን ላይ የሚገኘውን በእንግሊዝ ረዳትነት ላገራቸው ለኢትዮጵያ ለመጨመር እመጣጣር ላይ ሳሉ ፣ እንግሊዝ ግን ሁሉንም እየሸነገለ በበኩሉ የሚያስበው የራሱን ጥቅም ብቻ ነበር ።

የኢጣሊያ ግዛት ግማሹ በፈረንሳይ ፣ የቀረውም በአውስትሪያ ተወስዶ በውስጡም ተከፋፍሎ ሲኖር በ1853 ዓ. ም. ላይ አንድነቱን መሥርቶ የኢጣልያ መንግሥት ለመባል በቃ ። አስተዳዳሪዎቹም በእንግሊዝ ጥላ ውስጥ ተከልለው ከቅርምቱ ድርሻቸውን ለማግኘት ሲሉ የእንግሊዝን ባለሥልጣኖች ደጅ ይጠኑ ነበር ።

ዘዴኛው የእንግሊዝ መንግሥት ፣ የሁሉንም መሣሪያነት እንዳያጣ "እንተኛው ታገሥ ፣ ያንተም ችግር ገብቶኛል ፣ አቀናዋለሁ ወይም ሁለታችሁን ለማስታረቅ ዝግጁ ነኝ" ሲል ለግማሹ ደግሞ ፣ "ያንተኛውንም ጉዳይ አጥንቼ ለመርዳት የተዘጋጀሁ ነኝ ፣ ወይም አንተ በዚህ ወደብ አልፈህ ቁራጭ መሬት ብትይዝ አልቃወምም ፣ እንተኛውም ከበረታህ በግዛትህ ብትቆይ ግዴለኝም" እያለ ለሁሉም ምክር እየሰጠ ፣ አለኝታነቱም እንዳይጠፋ በዘዴ ተስፋ እየለገሠ ፣ እርሱን መሣሪያ ሊያደርጉ የፈለጉትን ሁሉ በመጨረሻ ፣ ትንሽ አሳይቶ ብዙ በመውሰድ ፣ የርሱ መሣሪያና ለግዛት መሸጋገሪያ ያደርጋቸዋል ።

ወደፊት እንደምናየው ፣ ግብጾችን ባዬ ዮሐንስ መሣሪያነት ከተከበቡት ሥፍራ በነጻ ካስለቀቀ በኋላ ፣ ጣልያንን ወደ ምጥዋ መጋበዙ የባላጋራውን የፈረንሳይን ኃይል ለማድከም ብቻ ሳይሆን ፣ እንደ ኢትዮጵያውያኑ ጣልያኖች በከሰላ በኩል የበረቱትን ማህዲስቶችን (ደርቡሾች) እንዲዋጉለትና ደርቡሾቹ ሲዳከሙ ፣ የተዳከሙትን በቀላሉ ደምስሶ የራሱ ግዛት ለማድረግ ነው ። አሁንም ዐፄ ዮሐንስንና ግብጾችን ሲያስታርቅ በእርቁ ውስጥ ላይ ላዩን የግብጽና የኢትዮጵያ ጥቅም ያለበት ሲመስል ፣ በኋላ ግን ከፍጻሜው ላይ ወለል ብሎ የሚታየው የርሱ ጥቅም መጠበቁ ነው ። ባዬ ዮሐንስ እርዳታ ግብጾቹ ከሱዳን ለቀው ሲወጡ እርሱ እንደሚተካ ያውቅ ነበር ። ግብጾቹንም ፣ "ሱዳንን ከመልቀቅ በቀር ሌላ መፍትሔ የላችሁም" እያለ የዘመድ መካር መስሎ ሲገፋፋ ፣ ለመውጫና ለጉዞ ገንዘብ በቸገረ ቁጥር እያበደረ የራሱን ገዥነት በሱዳን ተካ ። በዚህ ሁኔታ ደግሞ ዐፄ ዮሐንስ ወደፊት ከምናነበው ከሔዊት ውል በኋላ ወደፊት ከደርቡሾቹ ጋር ብቻቸውን ተዋግተው ሲሞቱ ፍጻሜውን የጠላቶቹን የደርቡሾቹን ኃይል እንደሚያዳክሙለት እያወቀ ፣ መጠነኛ እርዳታ እንኳን ሊለግሣቸው አልፈለገም ። እርሱ በፖለቲካ ስሌትና ዘዴ አስቀድሞ ዐውቆ የጐነጐነው፣ ኢትዮጵያና ሌሎቹም መታለላቸውን የሚያውቁት ለማሻሻል ወይም ወደኋላ ለመመለስ በማይችሉበት በመጨረሻው የችግር ሰዓት ነው ።

ቢሆንም ፣ ሁሉም መንግሥት በየበኩሉ እንዳቅሙ ይኸን የመሰለውን የፖለቲካ ዘዴ መጫወት ይፈልጋል ። ነገር ግን ፣ የመሪዎቹ ዐይነት እንደ እንግሊዞች በራድነት ፣ ጽናትና ታጋሽነት ስለሚጐድላቸው ፣ የዘዴያቸው ዓላማ እንደ እንግሊዝ ሩቅ ሳይደርስ በቅርቡ ፣ ባልሆነ ግርግርና እድራጎት ፣ በሰበብ አስባብ ይቀጭና ይጋለጣል ። መንግሥትን ከፍም ዝቅም ሊያደርግ የሚችለው የሰዎች የችሎታቸው ዐይነት መሆኑ ለማንም ግልጽ ነው ።

ስለዚህ የእንግሊዝ መንግሥት ባሁኑ በ19ነኛው መቶ ዓመት ከማንኛውም የአውሮፓ ኃያል መንግሥት የበለጠ የመርከብ ጌታ ስለሆነ ፣ ብዙ ጊዜም ሊይዛቸው የፈለገውን አገሮች በመዠመሪያ ለመርከብ መተላለፊያ ፣ ለሸቀጥ ማውረጃና መጫኛ ፣ ለወታደር ማከማቻ የሚስማሙትን ወደቦችና ሸቀ ጦን ሊበትን የሚችልባቸውን አገሮች በመሆኑ የሱአኪን ፣ የዘይላን ፣ የአደንን ፣ የበርበራን ወደቦች . . . መያዝ ከዚሁ ዓላማ ጋር የተዛመደ ነው ። በሎንዶን በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና በጠቅላይ ሚኒስቴር ቢሮ የሚቀመጡት ባለሥልጣኖች ፣ በዋናው ምክር ቤት ለአባልነት የተመረጡት መማክርት በፖለቲካ የበሰሉና ከነዚህም ጋር የጦር መርከብ እድሚራሎች ፣ የምድር ጦር አዛዦች ሁሉ ንቃትም ፣ ጽናትም ፣ ድፍረትም ፣ ዘዴም ያላቸው ሲሆኑ

ሲያስፈልግም በገፀግንነት መሞትን ወይም ማፈግፈግን የሚያውቁ፣ ለጠላት ብቻ ሳይሆን ለወዳጅም የማይመቹ ጠምዛዛና ጥብቅ ሰዎች ናቸው ።

በዚህም ላይ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በእንዱስትሪ የበለጠገ አገር እንደ መሆኑ መጠን ፣ የራሱን ሸቀጥ በያዛቸው ወይም በሚይዛቸው ወደቦች አማካይነት ለብዙ አገር እየበተነ ፣ ባገሩ የሌለውን ሸቀጣ ሸቀጥና ለእንዱስትሪ የሚያገለግለውን ጥሬ ሀብት እያጋዘ ፣ ከብዙ ጊዜ ዠምሮ መንግሥቱ በኢኮኖሚና በማናቸውም መስክ እየደረጀ መጥቷል።

ባሁኑ ጊዜ በግብጽ ላይ ከሁሉም የበለጠ ያተኮረበት ምክንያት ፣ እንደኛ የስዊዝ ካናል ከተከፈተ ወዲህ ሥፍራው ለአውሮፓም ፣ ለአፍሪካም ለእስያም መተላለፊያ አቋራጭና ዋና በር በመሆኑ ነው ። ይኸን ሥፍራ ያለ ጦርነት ለመያዝ ያገዘው እንደ አጋጣሚ ቀድሞ በ17ኛውና በ18ኛው ክፍለ ዘመን ዓለምን ያንቀጠቀጠው የቱርክ የቄሣር ግዛት በዚህ በ19ኛው ክፍለ ዘመን መዋደቁ ምቹ ሁኔታ ስለ ፈጠረለት ነው ። የቱርክን ግዛት ለመያዝ ዐውቆ እንደ በሰለ ፍሬ ሲወድቅ እየጠበቀ ከመልቀም በቀር በማናቸውም ግንባር ከቱርክ መንግሥት በኩል ወታደራዊ ኃይል አልገጠመውም ።

ከቱርክ መዳከም የግብጽ ውድቀት ስለ ተወለደ ፣ ይኸን የተረዱት እንግሊዞችና ፈረንሳዮች ቱርክ ወይም ግብጽ በሚለቀው አገርና ወደብ ለመግባት አሰፈሰፉ ። በኢኮኖሚ ፣ በአስተዳደርም ፣ በጦር ድርጅትም በምንም ዐይነት የድጋፍ ሁኔታ ሳያሳዩ ፣ እንዲያውም የሚወድቅበትን መንገድ ብቻ እየጠረጉ ከኋላ ይገፉት ነበር ። እላይ እንደ ተባለው ከሁለቱም የበለጠ ነገሩን በትዕግሥትና በጽናት እየተከታተለ በግብጽም ፣ በሱዳንም ረዥም እግሩን የሰደደው እንግሊዝ ነበር ። ከቱርክም ፣ ከግብጽም ጋር ምንም ዐይነት ገሃድ የሆነ ጠብ ሳያሳይ እንዲያውም የልብ ወዳጅና ለችግር ደራሽ እየመሰለ ፣ በስጣንቡል ፣ በካይሮ ፣ በየሌጋሲዮኑ ፣ በየቆንስላው ፣ በየንግዱ ማኅበር ለፖለቲካው አገባብ ችሎታና ትጋት ያላቸውን እየመረጠ በሹመት አስቀምጦ ውስጠ ግዝገዛውን በደንብ ያካሒድ ነበር ። በካይሮ የፖለቲካና የንግድ ወኪል ሆኖ የተቀመጠው ሰር ባሪንግ ኤቨሊን ፣ በኋላ ሎርድ ክሮመር የተባለው ዋና የእንግሊዝ ፖለቲካ አውጠንጣኝ ነበር ። ይኸም ሰውዬ በሎንዶን ቤተ መንግሥትና በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር አስተያየቱ ተሰሚና በግብጾቹ ዘንድ ተፈሪ ነበር ። ስለዚህ ከሌሎቹ የበለጠ ከባሪንግ በሚሰጠው አስተያየት መሠረት ቀይ ባሕርንም ፣ የአባይ ሸለቆንም በበላይ ሆኖ ለመቆጣጠር በቅድሚያ ግብጽንና ኢትዮጵያን በተቻለ ማስማማቱ ይጠቅማል ብሎ ያቀረበው አሳብ በእንግሊዝ መንግሥት ዘንድ ተቀባይነት አግኝቷል ።

ስለዚህ ፡ ግብጽና ኢትዮጵያ በጦርነት ሲቆሳቆሱ ግዛቴን ከሚዴትራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ አደርሳለሁ በሚል ምኞት ተውጦ የነበረውን ኤስማኤልን ዐፄ ዮሐንስ ሁለት ጊዜ አሸንፈው መመለሳቸው ይታወቃል ። ነገር ግን ፡ ከዚህ በፊት እንዳልነው ፡ ሁለት ጊዜም ቢያሸንፉ ለግዛት ወደ ደጋ የመጣውን የግብጽን ጦር በሜዳ ላይ ውጊያ አሸነፉ እንጂ ፡ ከጉራዕና ከቀይሀኮር ምሽግ ለማስለቀቅ ወይም ወደቆላ ወደ ምጥዋ ዘልቀው ወደቡን ሊያስለቅቁትና ይገባኛል የሚሉዋቸውንም ወረዳዎች በጦር ኃይላቸው ወደ ኢትዮጵያ መመለስ አልቻሉም ። እነዚህን ወረዳዎች ለማግኘት የተማመኑት በራሳቸው ኃይል ሳይሆን በእንግሊዝ አጋዥነትና በሰላም መንገድ ነበር ።

ኢትዮጵያ ፡ የረዥም ዘመን ነጻነት እንደ ማግኘቷ መጠን ፡ ዝግግና ተዋጊ ወታደር ፡ በጠባዩ ብልህ የሆነ መሪና ሕዝብ ሳታጣ ልዩ ልዩ ሀብት የያዘ መሬትም እያላት ፡ ለረዥም ዘመን ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረች አገር በመሆኗ ፡ ቴዎድሮስም ፡ ተክለ ጊዮርጊስም ፡ ዮሐንስም ፡ ምኒልክም የወደብን አስፈላጊነት ቢረዱት እና ጥያቄ ቢያቀርቡም ፡ እንግሊዞች ወደቡን የራሳቸው ደጋፊ ለነበረና ከኢትዮጵያ የተሻለ ጥንካሬ ለነበረው ለአንድ አውሮፓዊ መንግሥት (ለኢጣሊያ) ለመስጠት ይፈልጉ ነበር ።

ደግሞም በዚህ ዘመን በዓለም ላይ የቅኝ እገዛዝ ተፋፍሞ በቤርሊን በ1884 ዓ.ም. የአውሮፓ የቅኝ አገር ገዥዎች አፍሪካን ያለጦርነት በሰላም ለመከፋፈል ተዋውለው ከዚያ ወዲህ በብሩክሴል በጋርዮሽም ፡ በተናጠልም ስምምነት ያደረጉት ከማናቸውም ከሠለጠነው የአውሮፓ ሀገር የጦር መሣሪያ ለአፍሪካውያን እንዳይተላለፍ ነበር ። በዚሁ ዐይነት ማንም በአፍሪካ ያለ አገር የማስተዳደር ችሎታ ያለው መንግሥት ቢሆን ራሱ የወደብ ጌታ ሆኖ መሣሪያም ፡ ሸቀጥም እንደ ልቡ ከውጭው ዓለም እንዲያገኝ አይፈልጉም ። ስለዚህ ነበር አውሮፓውያን በተለይ ቱርክ በሚለቋቸው የአፍሪካና የእስያ ወደቦች እየተሽቀዳደሙ ሱአኪንን ፡ በርበራን ፡ ዘይላን ፡ አደንን ፡ ጅቡቲን ፡ ዛንዚባርን የያዙት ። ግብጽም ለስሙ የሰዊዝ በር ባለቤት ቢሆንም ፡ በፊትም በቱርክ ውስጥ ስለነበረ ፡ አሁንም በእንግሊዝ ተቆጣጣሪነት ሥር ስለሆነ በራሱ ፈቃድ የሚያደርገው ነገር አልነበረም ። እንዲያውም እስተዳደሩ የማኅበሩ አክሲዮን በዕዳ የተነሣ አብዛኛው ለእንግሊዝ ፡ የቀረውም ለፈረንሣይ መሸጡን ባለፈው አንብበናል ።

በተለይ ደግሞ ፡ በዚህ በ1872—76 ዓ.ም. ላይ ግብጽ በሱዳን በማህዲስቶች ጦር እየተዋከበ ኢኮኖሚውም በእንግሊዝና በፈረንሳይ

እየተገዘገዘ ስለ ደከመ ፡ ያሁኑ መሪ ከዲቭ መሐመድ ተውፊቅ በአባቱ በኢስማኤል ጊዜ የነበረውን የመስፋፋት ዓላማ ትቶ ከእንግሊዝ መንግሥት አስፈቅዶ ፡ "ካዬ ዮሐንስ ጋር አስታርቀኝ" ብሎ ጐርዶንን የላከው ከመቸገሩ የተነሣ ነበር ። ጐርዶን ግን ፡ ካዬ ዮሐንስ እንደ ተገናኘ ንጉሠ ነገሥቱን በመናቅ የተውፊቅን ጉዳይ ለማስፈጸም በኃይል ማስፈራራትን ስለ ጨመረ ፡ ካዬ ዮሐንስ በጠብ በመለያየት የእንግሊዝን የልስላሴ ፖለቲካ አጠፋፍቶ ወደ ሱዳን ሔዶ ለመሞት በቃ ። ስለዚህ በሁለቱ መካከል የእንግሊዝ መንግሥት እንደ በላይ ዳኛ ሆኖ የነገሩ ሁሉ አዝማሚያ ወደርሱ ጥቅም እንዲያመራ በሰፊው እየተመለከተ በየእንጻሩ ለግብጽም ፡ ለኢትዮጵያም የወዳጅነት መልክ እያሳየ ለእንዳንዳቸው ችግር መፍትሔ ይሰጥ እየመሰለ ፡ መደምደሚያውን ግን ወደፊት የሚመጣውን የራሱን ጥቅም ያደላድል ነበር ።

በኋላ ግን ፡ በአለፈው እንደ ተመለከትነው በሱዳን የርሱ ጀኔራሎች በማህዲስቶች ስለ ተገደሉ ፡ በኢትዮጵያና በሱዳን ጠረፍ የሚገኙት የግብጽና የቱርክ ወታደሮች ተከበው ከታላቅ ጭንቀት ላይ ስለሚገኙ ፡ ለዚህ ጉዳይ መፍትሔ ይሆናል ብሎ ያመነበት ኢትዮጵያንና ግብጽን የማስታረቁ ጉዳይ ነበር ።

በዚህ ዕርቅ ፡ ግብጾችና ቱርኮች ከሱዳን ፈጽመው ለቀው ሲወጡ እርሱ ለመተካት አመች ሁኔታ እንዲፈጠርለት ከማወቁ ጐን የነጭና የጥቁር አባይ የሚተላለፉባቸውን የሱዳንን ግዛት ሲይዝ ፡ በነዚህ ወሃዎች ሕይወት ያላትን ግብጽን በቀላሉ ለዘለቄታ ለመግዛት እንደሚቻል ጉዳዩ ቀደም ብሎ በነሳሙኤል ቢከር ፡ በነባሪንግ በሰፊው ተጠንቶ የቀረበና በእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ዘንድ ተቀባይነት ያገኘ ጉዳይ ነበር ። እንደዚሁም በሱዳንና ከሱዳን ወደ ደቡብ ያሉትን ኤኳተርን ፡ ዩጋንዳን ከታላላቆቹ ሐይቆች ጋር ሲይዝ በታንጋኒካና በካሜሩን የገቡት ጀርመኖች በኮንጎ የተሠማሩትን ፈረንሳዮችንና ቤልጂኮችን ለመቆጣጠር አመች ነበር ።

ስለዚህ እነ ባሪንግ ፡ እነ ዋይልድ እስቀድመው በጠቆሙት መሠረት ጐርዶን ከአምስት ዓመት በፊት ተውፊቅንና ዮሐንስን ለማስማማት መጥቶ ያበላሸውን ግንኙነት ብማሻሻል ያዬ ዮሐንስን የዘወትር የግዛት ጥያቄ በከፊል በማሟላት ፡ ንጉሡ በከሰላ አካባቢ የተከበቡትን ግብጾችና ቱርኮች በመርዳት ባገራቸው አሳልፈው ወደ ምጥዋ እንዲያደርሱ ሁለቱን በቅድሚያ ለማስማማት ለዘብ ያለ ጠባይና ችሎታ ያለው ሰው ሲፈለግ ፡ ምርጫው ሬር አድሚራል ዊሊያም ሔዊት ከሚባለው ላይ ወደቀ ። ይኸም ሰው ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ የተፈራረመውን ውል ወደፊት እናነባለን ።

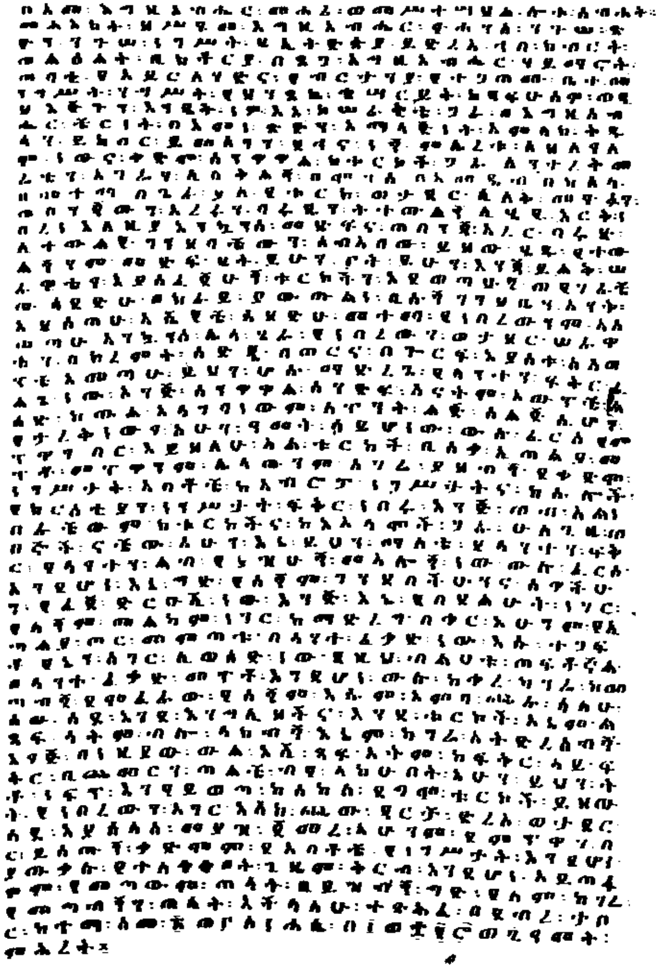

ዐፄ ዮሐንስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት

(ፐብሊክ ሪከርድ ኦፊስ ፡ ሎንዶን)

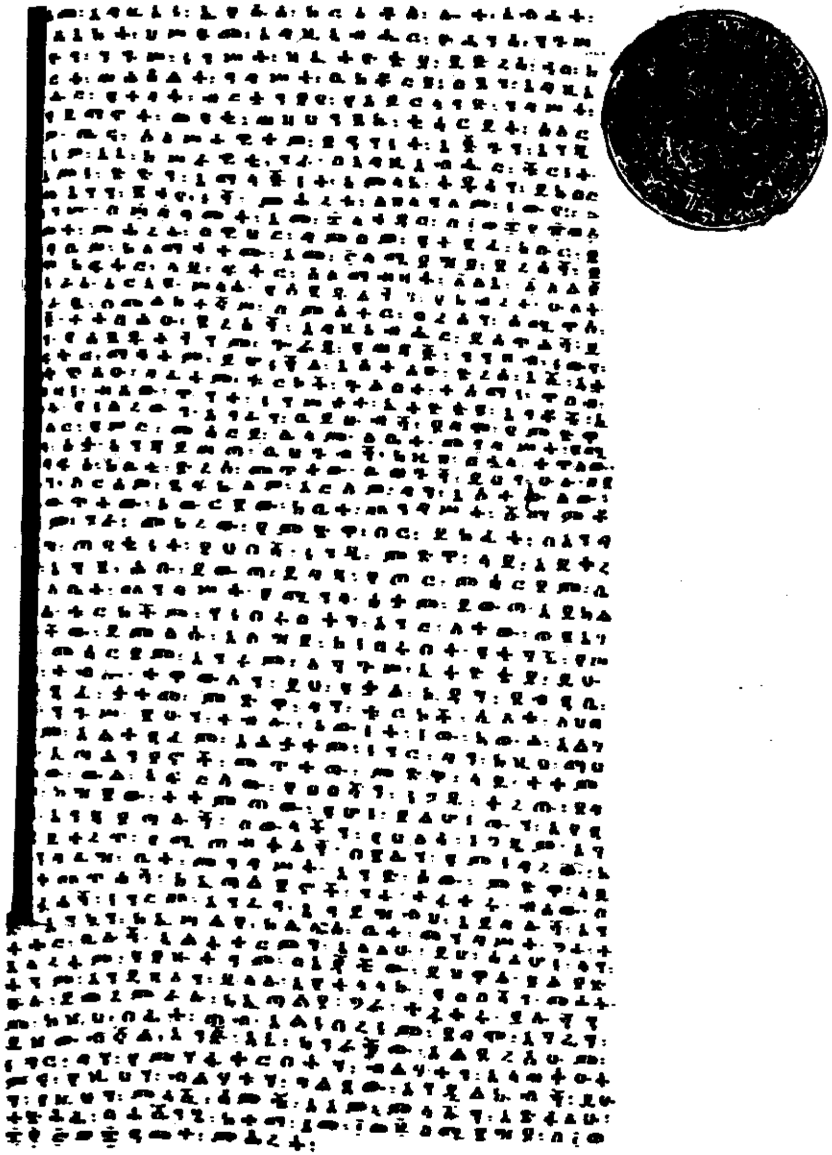

ዐጼ ዮሐንስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ሌላው ደብዳቤ

(ፐብሊክ ሬኮርድ ኦፊስ፣ ለንደን)

ምዕራፍ ሐያ ሦስት

በሪር አድሚራል ሑዊት አማካይነት የእንግሊዝ ፣ የኢትዮጵያና የግብጽ ስምምነት

ባለፈው ሁሉ እንዳመለከትነው ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የግብጽን የውስጥ አስተዳደሩን ለባላባቱ ለከዲቭ ተውፊክ ትቶ በበላይ በማናቸውም ረገድ ቁጥጥሩን እያጸና እንደዚሁም በሱዳን የነበረውን የግብጽ ገዥነት በራሱ ለመተካት ሲል ግብጽን በሱዳን ግዛት እንዲቆይ ሳይሆን ፣ እንዲለቅ ለመርዳት ማናቸውም ጥረት በማድረግ ላይ ነበር ። ግብጾችም ቢሆኑ በሱዳን የማህዲስቶች የውጊያ አጥቂነት በጣም ስለ አስጨነቃቸው ፣ ቀድሞ በመሐመድ ዐሊና በከዲቭ ኢስማኤል ጊዜ እንደ ልባቸው ገብተው የተስፋፉትን ያህል አሁን ከአስራት ፣ ከምርኮ ፣ ከሞት የተረፉትና በኢትዮጵያ ጠረፍ አካባቢ ተከበው እየተከላከሉ በሥጋት መካከል የቆዩት ዋና ምኞታቸው በምን አኳኋን ከየምሽጋቸው ወጥተው ነፍሳቸውን አድነው ወደ አገራቸው የመግባቱ ነገር ነበር ።

በግብጾቹ አንጻር ፣ ያፄ ዮሐንስ ምኞት ደግሞ በግብጾች እጅ የነበረውን የኢትዮጵያን ግዛት ማስመለስ ፣ ከውጭ አገር ማናቸውንም መሣሪያ ገዝተው በምጥዋ ወደብ በኩል ያለችግር አስገብተው መንግሥታቸውን ማጽናት ፣ ቀብቶ ንጉሥ የሚያነግሠው ፣ ለካህናት ቅስና ፣ ዲቁና ፣ ለወጣት ተማሪ ክህነት እየሰጠ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን በበላይ የሚጠብቀው ጳጳስ ከግብጽ ሲመጣ ችግር እንዳይገጥመው ስለነበረ ፣ የሁለቱ መንግሥታት ችግርና ምኞት የገባው የእንግሊዝ መንግሥት የራሱ ጥቅም የሚገኘው ከሁለቱ ችግርና ከመፍትሔው መሆኑን በመገንዘብ ፣ ሁለቱን የቀድሞ ጠበኞች ለማስማማት ሪር አድሚራል ዊሊያም ሑዊትን ከመደበ በኋላ ፣ የዚህን አሳብ የእንግሊዝ ምክር ቤት በመጋቢት ወር 1876 ዓ.ም. ላይ አጽድቆታል ።

ሑዊት የጠቅላላው[1] የእንግሊዝ የባሕር ኃይል ምክትል አዛዥ በእንግሊዝ አገር በመካከለኛው ምሥራቅ በሕንድ አገር የታወቀ

---

1 ዘውዴ ገ/ሥላሴ በገጽ 125 ላይ ሪር አድሚራል ሰር ዊልያም ሑዊት በወቅቱ የነበረው ሥልጣን በቦምቤይ የኢስት እንዲስ ጠቅላይ አዛዥ እንደነበረ ገልጸዋል ።

የባሕር ኃይል ባለሥልጣን ነበር ። እርሱም ለዚህ መልእክት ከተመደበ በኋላ ጄኔራል ቪ. ቤከር* የሚባለውን የጦር አዛዥ በሱአኪንና በምጥዋ በኩል በቅድሚያ ወደ ሐማሴን ዐልፎ ከራስ አሉላ ጋር ግንኙነት በማድረግ የጉዞውን ሁኔታ እንዲያደላድል አስቦ ሳለ ፣ ቤከር በሱዳን ዑስማን ዲግና ከሚባለው ከደርቡሾቹ (ማህዲስቶች) የጦር አለቃ ጋር የሚያደርገው ጦርነት ፋታ ስለ አልሰጠው ፣ በሱ ምትክ በጅዳ ቆንሲል የነበረውና የመካከለኛውን ምሥራቅ ሁኔታ ደህና አድርጎ ያጠናው አውግስጦስ ብላንዲ ዋይልድ ተመደበ ። እርሱም ከባሪንግ ጋር በመስማማት ከዚህ በፊት ፣ "በሱዳን ለመጣው ችግር መፍትሔ ግብጽንና ኢትዮጵያን በቅድሚያ ማስማማት ነው" ብሎ ለመንግሥቱ አሳብ ማቅረቡ ይታወሳል ።

ስለዚህ ፣ አድሚራል ሒዊት በሚያዝያ 18ና በግንቦት 13 ቀን ለባሕር ኃይል ሴክሬተር(ሚኒስትር) ፣ በሰኔ 30 ቀን 1876 ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለኤርል ግራንቪል በላከው ሪፖርት እንደሚያመለከተው ፣ በመጋቢት መጨረሻ ላይ ምጥዋ እንደገባ ጥቂት ጊዜ ዐርፎ ሚያዝያ 7 ቀን ከምጥዋ ተነሥቶ ወደ አሥመራ ጉዞ ዠመረ ። ከርሱም ጋር ግብጻዊው የምጥዋ አገረ ገዥ ሚስን ቤይ ፣ አብሮት እንዲመጣ አድርጎ ከርሱ በቀር በተጨማሪ በመቅደላ ጦርነት ስሙ የታወቀውና በእንግሊዝ አገር ለምርኮኛው ወጣት ለዓለማየሁ ቴዎድሮስ ሞግዚት የነበረው ካፒቴን ስፒድ ፣ ኮማንደር ኤርነስ ሮልፍስ ፣ ሌፍቴኔንት ወልተር ግራሀምና ሌሎችም ተከተውለታል ።

በጉዞም ላይ እንዳለ ፣ እነዚህን የመጨረሻዎቹን የጦር መኰንኖች ቀደም አድርጎ ወደ ሐማሴኑ ገዥ ወደ ራስ አሉላ ጉዞውን እንዲያቃት አስቀድሞ ልኮ ቀጥሎ ራሱ ከምጥዋ ሚያዝያ 7 ቀን ተነሥቶ በየመንገዱ እያረፈ በመጓዝ ከአራት ቀን በኋላ አሥመራ ሲገባ ፣ ራስ አሉላ 2000 የፈረሰኛ ብዛት ያለው ፣ የእግረኛ ጦር አሰልፈው በክብር ተቀበሉት ። ከርሳቸውም እንደ ተገናኘ የጉዞው ዓላማ በእንግሊዝ መንግሥት አማካይነት ኢትዮጵያንና ግብጽን ለማስማማት መሆኑን በመዠመሪያ ለራስ አሉላ ገልጾ ፣ ቀጥሎ መቀሌ ለሚገኙት ላፄ ዮሐንስም ልኮ ነበርና ንጉሡ ዐድዋ ከተማ ላይ እንደሚቀበሉት በራስ አሉላ አማካይነት ተገለጸለት ።

ከዚህ በኋላ ፣ ንጉሡ ከዋናው ቤተ መንግሥታቸው ከመቀሌ ተጉዘው እ.አ.አ. በግንቦት 26 ቀን 1876 ዐድዋ ሲገቡ ፣ እርሱም ከራስ አሉላ ጋር ተጉዞ በማግሥቱ በግንቦት 27 ቀን ከንጉሡ ጋር ተገናኘ ።

* የሳሙኤል ቤከር ወንድም

የንግሥቲቱን ደብዳቤና የተላከላቸውን ገጸ በረከት በዝርዝር አቀረበ ።* በዚህ ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ገጸ በረከቱን ከተቀበሉና የደብዳቤውንም ቃል ባስተርጓሚ ከሰሙ በኋላ ፣ ዙፋናቸውን ራሱን ያገኙት በእንግሊዝ መንግሥት እርዳታ መሆኑን ጠቅሰው ፣ ያሁኑንም ውለታ ምን ጊዜም የማይረሱት መሆኑን ገለጹለት ።

ቀጥሎ በግንቦት 28ና በ31 ቀን እ.አ.አ. 1884 እንደገና ተገናኝተው ፣ ስለ ጠቅላላው ስምምነት በመሸሻ ወርቄ አስተርጓሚነት ሒዊትና ዐፄ ዮሐንስ በሚወያዩበት ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከሰላን ለመውሰድና የምጥዋንም የቀረጥ ገቢ ከግብጽ መንግሥት ጋር እኩል ለመካፈል ጥያቄ ቢያነሡ ፣ አንደኛ ከሰላን እንዲወስዱ ለመፍቀድ ከመንግሥቴ ሥልጣን አልተቀበልሁም ካላቸው በኋላ ፣ ስለ ቀረ ጉ ገቢ "ባይሆን እርስዎ የሚያስመጡትና የሚልኩት ዕቃና ሸቀጥ በነጻ እንዲተላለፍልዎ እናደርጋለን እንጂ ፣ የቀረጡ ገቢ ክፍያ የሚቻል አይደለም ። እርስዎ ግን በምጥዋ ወደብ ዐልፎ ወደ ርስዎ ግዛት የሚገባውን ለመቅረጥ ኬላ ለማቋቋም ይችላሉ" ሲል መለሰ ።

ከዚህ በኋላ ፣ በጠቅላላው ጉዳይ ንጉሠ ነገሥቱና ሬር አድሚራሉ እንደዚሁም የግብጽ መንግሥት ወኪል የቃል ስምምነት ካደረጉ በኋላ ፣ ውላቸውን ከዚህ እንደሚከተለው በጽሑፍ አሥፍረው በሰኔ 3 ቀን 1876 ዓ. ም. ተፈራረሙ ። በእንግሊዝኛ የተጻፈው የውሉ ቃል በመጽሐፉ መጨረሻ አባሪ ሆኖ ገብቶአል ።

ሬር አድሚራል ፣ በእንግሊዝኛ ያሠፈረውን የውል ቃል የመንግሥቱ የይፋ ቋንቋ ወደሆነው ወደ አማርኛ ለመተርጐም ችግር — ተፈጥሮ ስለነበረ ፣ ካፒቴን ስፒዲ ከካይሮ ይዞት በመጣው ሰው ወደ አማርኛ ማስተር ጐሙን በሪፖርቱ ውስጥ ይጠቅሳል ። ካንድ አርመንና ካንዲት ኢትዮጵያዊት የተወለዱት መሸሻ ወርቄና ወንድሞቹ ምርጫ ወርቄና ብሩ ወርቄ እንግሊዝኛ ንግግር ቢያውቁም ፣ ከእንግሊዝኛ ወደ አማርኛ በትክክል ከመተርጐሙ ላይ ድካም አሳይተው ይሆናል ። በታላቁና በነጻነት የብዙ ዘመን ዕድሜ ባሳለፈው መንግሥት ውስጥ አንድ አማርኛና እንግሊዝኛ አጣርቶ የሚያውቅ ጠፍቶ ከካይሮ በመጣው ሰው እጅ መተርጐሙ የሚያሳዝን ነው ። የሆነ ሆኖ ፣ በዚያው ዘመን ከእንግሊዝኛው ላይ ተተርጕሞ በአማርኛ የሠፈረውና ተፈርሞ የታተመበት ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

* ወደፊት ለንግሥት ቪክቶርያ በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ እንደ ተገለጸው 2 መድፍ ከነመሣሪያው ከነጥይቱ ፣ 12 ማለፊያ ፣ 5 መናኛ ጠበንጃ ፣ 1 ልዩ ጠበንጃ (መርቡጥ —ነፍጥ) 2 ሽጉጥ ጠበንጃ (አጠር ያለ ጠበንጃ) አንድ ግምጃ ድንኳን ፣ (ባለ ቀለም) ሁለት ምንጣፍ (ሥጋጃ)

መዠመሪያ ክፍል*

ይህ ውል ከሚታተምበት** ቀን ዠምሮ በምጥዋ ወደ ሐበሻ የሚገባ ከሐበሻም የሚወጣ ዕቃ ሁሉ የጦር መሣሪያ ነፍጥና መድፍ ጥይትም ቢሆን በእንግሊዝ ውክልና ነጻ እንዲወጣና እንዲገባ ተፈቅ ድዋል ።***

ሁለተኛ ክፍል

ከዲሴምበር መባቻ**** ዠምሮ በ1884 በሐበሻም በመስከረም 8ኛ ቀን 1877 ቦጎስ የሚባለው አገር ላፄ ዮሐንስ***** ይመለሳል ። በከሰላ ፤ በአመዲብ ፤ በሰንሂትም ያሉት የከደዊ****** ወታደሮች ተነሥ ተው አገራቸው ሲሔዱ ፤ አሁን በምስር ከደዊ እጅ ያለው የጦሩ ቤት በውስጡ ካለው የጦር መሣሪያና ዕቃ ሁሉ የፀፄ ዮሐንስ ገንዘብ ይሆናል ።

ሦስተኛ ክፍል

ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱ የከደዊ ወታደሮች ተከሰላ ፣ ተአመዲብ በኢትዮጵያ አድርገው ወደ ምጥዋ እንዲያልፉ ይራዳሉ ።*******

አራተኛ ክፍል

ክቡር ከደዊም ፣ ጃንሆይ ንጉሠ ነገሥቱ ለኢትዮጵያ አቡን የፈለጉ እንደሆነ ከምስር ደህና አድርገው ይሰዳሉ ።********

አምስተኛ ክፍል

ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱና ክቡር ከደዊም ወንጀለኛና ወንጀለኞች (አንድም ብዙም ቢሆኑ) ቅጣት ፈርተው ካንዳቸው አገር ወዳንዳቸው

---

* እንደ ዛሬው አባባል አንደኛ አንቀጽ በማለት ፈንታ

** ከተፈረመበት በማለት ፈንታ እንደ እንግሊዝኛው

*** የእንግሊዝኛው ቃል መድፍ አይጠቅስም ። ውክልና በማለት ፈንታ ጠባቂነት ወይም ዋስትና ሲለው በተገባ ።

**** መባቻ የሚለው የወሩን መዠመሪያ ነው ። (ታኅሣሥ 1 ቀን ለማለት ነው)

***** እንግሊዝኛው ግርማዊ ንጉሠ ነገሥት ነው የሚለው ፤ ነገር ግን ያው ነው ።

****** ልዑል ከዲቭን ከደዊ የሚለው በኢትዮጵያ ፊደል በ የሚባለው ፊደል ስለ ሌለበወ ለውጦታል ።

******* ይረዳሉ ለማለት ነው እንግሊዝኛው ለማቃናት ቃል ገብተዋል ነው የሚለው ።

******** ጉዳዩን አቃንተው ለመስደድ ግዴታ ገብተዋል ።

አገር የኮበለሉ እንደሆነ እጁን ይዘው አንዱ ላንዱ ሊሰጡ ተዋ ውለዋል ።

ስድስተኛ ክፍል

ንጉሠ ነገሥቱ ፣ ይህ ውል ከታተመ ብኋላ ፣በእርሳቸውና በክቡር ከደዊ መካከል ጠብ የተነሣ እንደሆነ ፣ ስለ ዕርቅ ወደ እንግሊዝ ንግ ሥት ሊያሳዩ* ውል ገብተዋል ።

ሰባተኛ ክፍል

ይህ ውል ፣ እንደገና በትልቅ (ታላቂቱ) ብሪታንያና በኤርላንድ ንግሥት ፣ ብሕንድም ንግሥተ ነገሥታት በከበሩም በምስር ከደዊ ዘንድ ታይቶ ታትሞ** በቶሎ ወደ ዐድዋ ተመልሶ ይመጣል ።

ለዚህም ምስክር አድሚራል ሴር ዊሊያም ሔዊት ስለ ትልቅ ብሪታንያና ስለ ኤርላንድ ንግሥት ፣ ስለ ሕንድም ንግሥተ ነገሥታት እንደራሴ ሆነው ጃንሆይም ንጉሠ ነገሥቱ ስለ ራሳቸው ሆነው ክቡር ሜሰን ቤይም ስለ ክቡር የምስር ከደዊ ሆነው በዚህ ውል ማኅተማቸ ውን አትመዋል ። ተጻፈ ዐድዋ በዩኒ (ጁን) በሦስተኛው ቀን በ1884 በሐበሻ 26 ግንቦት በ1876 ።

የንጉሥ ማኅተም
ውሊያም ሔዊት
ሜሰን ቤይ [1]

ይኸን ውል የተረጐመው አገር ወዳድ ኢትዮጵያዊ ከአማርኛው ትርጉም ግርጌ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ቃል አስፍሯል ። "ማሳሰቢያ ይህ ውል በታተመ በስድስተኛው ወር እንግሊዞች ምጥዋን ለኢጣልያ ሰጡና ውሉን አፍርሰው ዐፄ ዮሐንስን አዋጉዋቸው ። ዐፄ ዮሐንስ ግን ፣ በውላቸው ቁመው ከደርቡሽ ጋር እየተዋጉ በሱዳን የተከበበ ውን የምስር ወታደር ወደ አገሩ አገቡት ።"[2]

---

* ለመፍትሔው ለእንግሊዝ ንግሥት ለማመልከት ተስማምተዋል ።

** ጸድቆ ለማለት ነው

1 S. Rubensen ,Survival of Ethiopan Independance በሚል ርዕስ ላይ ያሳተሙት ያማርኛ የውል ሰነድ የአነጋገር አካሔድ ይለዋወጣል ። ምናልባት በሁለት አስተርጓሚ የተሠራ ይሆናል ፤ ገጽ 357-358 ።

2 Correspoondence relating to the mission of vice-Admiral Sir W. Hewett to a-king Joho of Abyssinia and treaty betweeo Great Britain, Egypt and Abyssinia printed by Narrison and Son,s pp. 1· -7. ——— Carlo Rossetti, Storia Diplomatioca dell' Ethiopina Durante il Regno di Menelik II, pp. 25-27.

ወደፊት በዝርዝር እንደምናነበው ፡ የተርጓሚው አባባል ትክክል ነው ። የሆነ ሆኖ ፡ ውሉ በአራት ግልባጭ ተዘጋጅቶ ሦስቱ ባለሥልጣኖች ማኅተማቸውን ከውሉ ላይ ካተሙና ሒዊትና ሜሰን በየማኅተማቸው አቅጣጫ ከፈረሙ በኋላ ፡ አንዱ ግልባጭ ለንጉሠ ነገሥቱ ፡ ሁለተኛው ለሜሰን ቤይ ሲሰጥ ፡ ሁለቱን ሬር አድሚራሉ ተቀብሎ ለንግሥቲቱ መንግሥት አቅርቦ ውሉን እንዲጸድቅ ካደረገ በኋላ ፡ አንዱን አስቀርቶ አራተኛውን ግልባጭ መልሶ ላዬ ዮሐንስ እንዲልክ ተስማሙ ።

ሬር አድሚራል ፡ ይኸን ውል ተዋውሎ ወደ ሎንዶን ከተመለሰ በኋላ ፡ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለግራንቪል የውሉን ግልባጭ ሰጠ ። ከዚሁ ጋር አያይዞ ባቀረበው ራፖር ላይ ለዚህ መልእክት አብረውት የሔዱት የእንግሊዝ ሹማምንት ያበረከቱለትን አገልግሎት ከምስጋና ጋር አስረድቷል ። ይኸን ውል ለማድረግ ከምጥዋ—ዐድዋ ሲሔድና ወደ ምጥዋ ሲመለስ ፡ በንጉሡ ዘንድ የተደረገለትን አቀባበልና በተለይ በራስ አሉላ በኩል ያገኘውን ምንም ጉድለት የሌለበትን መስተንግዶና የንጉሡ አስተርጓሚ መሸሻ ወርቄ ያበረከተለትን አገልግሎት በምስጋና ገልጧል ።[1]

1 ዝኒ ከማሁ ገጽ 7—8

ARTICLE I

From the date of the signing of this Treaty there shall be free transit through Massowah, to and from Abyssinia, for all goods, including arms and ammunition, under British protection.

ARTICLE II

On and after the 1st day of September, 1884, coresponding to the 8th day of Maskaram, 1877, the country called Bogos shall be restored to His Majesty the Negoosa Nezust; and when the troops of His Highness the Khedive shall have left the Garrisons of Kassala, Amedib, and Sanhit, the buildings in the Bogos country, which now belong to His Highness the Khedive, together with all the stores and munitions of war which shall then remain in the said buildings, shall be delivered to and become the property of His Majesty the Negoosa Negust.

ARTICLE III

His Majesty the Negoosa Negust engages to facilitate the withdrwal of the troops of His Highness the Khedive, from Kassala, Amedib and Sanhit through Ethiopia to Massowah.

ARTICLE IV

His Highness the Khedive engages to grant all the facilities which His Majesty the Negoosa Negust may require in the matter of appointing A boonas for Ethiopia.

ARTICLE V

His Majesty the Negoosa Negust and His Highness the Khedive engage to deliver up, the one to the other, any criminal or criminals who may have fled, to escape punishment, from the dominions of the one to the dominions of the other.

ARTICLE VI

His Majesty the Negoosa Negust agrees to refer al[1] differences with Hhis Highness the Khedive which may arise after the signing of this Treaty to Her Britannic Majesty for settement.

ARTICLE VII

The present Treaty shall be ratified by Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Emperess of India, and by His Highness the Khedive of Egypt' and the ratification shall be forwarded to Adowa as soon as possible.

In witness whereof Rear-Admital Sir W.Hewett, on behalf of Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Empress of India, and His Majesty the Negoosa Negust on his own behalf, and his Excellency Mason Bay on behalf of His Highness the Khedive of Egypt, have signed and affixed their seals to this Treaty, made at Adowa, the 3rd day of June, 1884' corsesponding to the 27th day of Guinbot, 1876.

(King's Seal.)

L.S. W.Hewett.

L.S. Masson.

ምዕራፍ ሐያ አራት

በሔዊት ውል ያፄ ዮሐንስ ጊዜያዊ ደስታና አሳሳች ድል — ራስ አሉላ በኩፊት ከደርቡሾች ተዋግተው ግብጾቹን ስለ ማስለቀቃቸው

የውሉ ጐደሎነት ያስከተለው ችግር

የሔዊት ውል ፣ ጠቅላላውን ያፄ ዮሐንስን የዘወትር ጥያቄ አያሟላም ። በምጥዋ አካባቢ ያሉት ወረዳዎች ወደፊት ለማን እንደሚሆኑ ባይገልጽም ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በውሉ ሳይደሰቱ አልቀሩም ። ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ ከግብጽ ጋር ተንጠልጥሎ የቆየው ስምምነት ወደ ፍጻሜ ሊደርስ የቻለው ፣ "በእንግሊዝ መንግሥት የወዳጅነት ርዳታ" ነው ብለው ከልብ አምነዋል ።

ደግሞም በዚህ በአሁኑ ውል ለጊዜው ዐፄ ዮሐንስ ከብዙ ዘመናት ዠምሮ እርሳቸውንም ፣ አባቶቻቸውንም ሲያወዛግብ የኖረው አንደኛ በምጥዋ በኩል የጦር መሣሪያና ሸቀጥ የማስመጣቱ ፣ ሁለተኛ አቡን ከእስክንድርያ በየጊዜው የማግኘቱ ፣ ሦስተኛ እስካሁን ከኢስማኤል ፓሻ ጋር በሁለት ጊዜ ጦርነት ሲያቆራቁሳቸው የኖረው ዋናው የቦጎስ አውራጃ ጉዳይ በከፊል ውሳኔ ስላገኙላቸው እንደ ታላቅ ድል ቆጥረውታል ። በዚህ ምክንያት ፣ ስለ ተላከላቸው ገጸ በረከትና ቡትለይ ስለውሉ ያላቸውን ባለውለተኛነት ለመግለጽ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለእንግሊዝ ንግሥት ጻፉ ።

በስመ እግዚእነ... መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ወኩሉ አድያሚሃ። ይድረስ ኀበ ክብርት ወልዕልት ንግሥት ቪክቶሪያ በጸጋ እግዚአብሔር አንድነት የሆኑ የቢርታንያና የአየር ላንድ ንግሥት የህንደኬ ቄሣርዪት... ከጻፍሁልዎ ወዲህ እጅጉን እንዴት ነዎ... ክቡር ብሩህ የሆነ መስተፍሥሒ እልባብ በ1876 ዓ ፣ ምሕረት በግዛትዎ (በነገሡ) በ42 ዓመት የተጻፈ ደብዳቤዎ በቡርከት ሰዓት ከለማኅተሙ ደረሰኝ። ስለፍቅር ብለው የሰደዱልኝ ገጸ በረከትም 2 መድፍ ከለመሳሪያው ፣12 ማለፊያ 5 መናኛ ጠበንጃ ፣ 1 መርቡጥ ፣

2 ሽጉጥ ጠበንጃ ፣ 1 ግምጃ ድንኳን ፣ 2 ምንጣፍ በመርከብ አለቆች እራስ የሕንድ ምስለኔ በታመኑ ሎሌዎ በሬር አድሚራል ሰር ውሌም ሕይወት እጅ ተቀበልሁ ደረሰኝ ። እግዚአብሔር ይስጥልኝ ። የምጽዋንም በር እኔን ደስ ይበለው ብለው እንደ ከፈቱልኝ ኢየሱስ ክርስቶስ የማያልፈውን የመንግሥተ ሰማይን በር ከፍቶ ደስ ያሰኝልኝ ። በመንግሥትም ውስጥ ያሉን መማከርትም እኔን ደስ ሊያሰኙ ይኸን አሰበው ስለ መከሩ እግዚአብሔር በመንግሥተ ሰማያት ደስ ያሰኛቸው ። እኔንም ከርስዎ ጋር በምክር አንድ ሆኜ ከፈቃድዎ ለመዋል ያብቃኝ ። ጥንቱንም በእግዚአብሔር ፈቃድ ለመንግሥት የበቃሁ እርስዎ በሰጡኝ መድፍ ነፍጥ ባሩድ ነው ። * አሁን ደግሞ ይልቁን ፈጽመው ደስ አሰኙኝ ። ከዚህ በፊትም እናት ለልጅዋ እንድትጨነቅ ለኔ መንግሥት ሲጨነቁ ይኖራሉ ። ነገር ግን በቅርብ ቀን ቀርቶ ነው እንጂ ፣ እንኳን እርስዎ የአውሮፓ ነገሥታት መላው ያውቃሉ ፤ የምጽዋ በር የአባቶች የነገሥተ ኢትዮጵያ ነው ፤ አሁንም እንበለ በር ቤተ መንግሥት አይቀናምና በርስዎ ወኪልነት የምጽዋን በር እንድይዝ ያድርጉኝ ብዬ እለምናለሁ ። የቀረው ነገር ሁሉ ሲወሰን የዚህ ነገር አልተወሰነልኝም ። ደግሞ ሬር አድሚራል ሴር ውሌም ሕይወት ሹምዎ የምጽዋን ቀረጥ እኩሌታውን ይያዙ አለኝ ፤ እሺ አትምልኝና ልያዝ ብለው ማተምስ ንግሥትን ሳልጠይቅ አላትምም ብሎኝ መጥቷል ። ተጽሕፈ በአክሱም ከተማ አመ በ19 ሰኔ 1872 ዓ.ም. * *

ይኸን ደብዳቤ ከጻፉ በኋላ ዮሐንስ በሁለተኛውና በሦስተኛው አንቀጽ የተጻፈውን መሠረት በማድረግ ባሙቱ በሰኔ 22 ቀን 1877 ዓ.ም. ከሊፋ አብዱላሂ ከቦ ያስጨነቃቸውን የግብጽና የቱርክ ወታደሮች ለማዳን ዋና የጦር አለቃቸውን ራስ አሉላን ከ10 000 ወታደር ጋር ወደ ኩፊት ላኩ ። ኩፊት የሚገኘው በስበርደትና በአልገዴን አጠገብ ነው ። በዚያም በራስ አሉላና በማህዲስቶቹ አዝማች በዑስማን ዲግና መካከል የዛቻ ቃል[1] ልውውጥ ተደረገ ። ራስ አሉላ

* ናፒዬር በተወላቸው የጦር መሣሪያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን አሸንፈው መንገሣቸውን ሲያወሱ ነው ።

** እንደ ኢት. ቁጥር መሆኑ ነው ። አኃዙም የተጻፈው በኢትዮጵያ ነው ።

1 ዘውዴ ገ ሥ በገጽ 177 ዛቻ ያዘለ ደብዳቤ የጻፈው ሙስጠፋ ሃዳል ሲሆን ፣ የተላከው ግን በዑስማን ዲግና ነው ይላል ።

ከአሥመራ ወደ ከረን ከዚያም ወደ ኩፊት ከዘለቁ በኋላ ፣ በነሐሴ ወር 1885 (እንደ ኢት. ቁጥር 1877) ጭፍሮቻቸው በብላታ ገብሩ መሪነት ጦርነት አድርገው ማሕዲስቶቹ አሸንፈው በዚሁ ጦርነት ስመ ጥሩው አርበኛ ብላታ ገብሩ አባ ጭቁንና ሌሎችም የጦር አለቆች ሞተዋል ። ደርቡሾቹ የተሻለ ስትራቴጂያዊ ቦታ ይዘው በመቆየታቸው ራስ አሉላ ቢዋጉም ራሳቸው እስከ መቁሰል ደረሱ ።

ከዚህ በኋላ ፣ ራስ አሉላ ባዲስ ኃይል ሠራዊታቸውን አከማችተው እንደገና ገጥመው ሲዋጉ ውለው በመጨረሻ ቀናቸው ። ከሁለቱም ወገን ቁጥሩ የበረከተ ወታደር ከሞተ በኋላ ፣ አዝማቹ ዑስማን ዲግና ስለሸሸ ድሉ[1] በማያጠራጥር ሁኔታ የኢትዮጵያውያን ሆኖ የአካባቢውን ወረዳ ከመያዛቸው በቀር በከሰላ ፣ በአመዲብ ፣ በሰንሂት የተከበቡትን ነጻ አውጥተው ባገራቸው ላይ ስንቅም ፣ ማናቸውንም እርዳታ እየሰጡ አሳልፈው በመሸኘትና በሰላም ወደ ምጥዋ በማድረስ ግዴታቸውን ፈጸሙ ።[2]

ዐፄ ዮሐንስ ፣ በቅንነት ለንግሥቲቱ የምስጋና ደብዳቤ ሲጽፉ ፣ ይኸን ግዴታ ሲፈጽሙና የምጥዋ በር ጉዳይ እንደ ተንጠለጠለ መቅረቱን በደብዳቤያቸው እንዳነሡ ይታወቃል ። ነገር ግን ፣ ውሉ ራሱ ጊዜያዊ ደስታ የሚሰጥ ቢሆንም ፣ በሙሉ ድብብቆሽ ያለበት ሰንካላ ውል ነበር ። በመዠመሪያው አንቀጽ ላይ የኢትዮጵያ ሸቀጥና የጦር መሣሪያ በነጻ ማለፉን ከመጥቀሱ በቀር ፣ የወደፊቱ የምጥዋ ወደብ ባለቤትነቱ ለማን እንደሚሆን አልተጠቀሰም ። አድሚራል ሔዊት ሁለቱን ጠበኞች ለማስማማት ሲላክ ፣ እንግሊዞች በቅርቡ የኢጣልያ ጦር ምጥዋን ገብቶ እንደሚይዝ በድብቅ ስለ ተስማሙ ፣ ባሁኑ ግብጾችን ካፄ ዮሐንስ ጋር በሚያስማማቸው ጊዜ የምጥዋ ጉዳይ እንዳይነሣ መመሪያ ተቀብሏል ። ስለዚህ አሁን በግብጽና ኢትዮጵያ በዚህ ዓመት ባደረጉት ውል ውስጥ ራሱ የምጥዋው ወደብና የአካባቢው የመንኩሎ ፣ የአርኪቆ (ደሆኖ) ወረዳ የወደፊት ዕድሉ አልተጠቀሰም ። እላይ እንዳልነው በቅርብ ጊዜ ግብጾች እንደሚለቁትና በነርሱም እግር ኢጣልያኖች መጥተው እንደሚይዙት የሎንዶንና የሮማ ባለሥልጣኖች በምስጢር የተስማሙበት ሲሆኑ ፣ ላፄ ዮሐንስ እንዲደበቅ

1 በጦርነቱ ወቅት ከፍተኛ ጉዳት የደረሰበት የዑስማን ዲግና ሠራዊት ነው ። ድል መሆኑ የታወቀው ዑስማን ስለሸሸ ሳይሆን ፣ በጣም ከፍተኛ ቁጥር ያለው ሠራዊት ስለ ተደመሰሰ ነው ። ዘውዴ ገ/ሥ ገጽ 178

2 P.A. Colmedin, Tradition de Tsazega et Hazzega ,P.106. Lucca dei Sabelli, Storia d' Abyssinia' Vol. pp. 339-340.

ተደርጓል ። ምክንያቱም የዐፄ ዮሐንስ ምኞት ፣ “ግብጽ ሲለቀው ወደቡ ለኢትዮጵያ ይገባል” ስለሚሉ ፣ የሰሙ እንደሆነ ክርክር ያነሣሉ ። ይኸንንም ሲያነሡ የተከበቡትን ግብጾች ከደርቡሾቹ በውጊያ አድነው ባገራቸው ላይ አሳልፈው ወደ ምጥዋ ለመሸኘት እምቢ ይላሉ ። እነሱም ካልወጡ እንግሊዝ ሱዳንን ለመያዝ ይቸግረዋል በሚል አስተሳሰብ ነገሩ በምስጢር ስለተያዘ ፣ በዚህ ውል ውስጥ ሊጠቀስ አልተፈለገም ። ዐፄ ዮሐንስ ደግሞ ይኸን ወጥመድ ካለማወቃቸው የተነሣ ፣ “ለጊዜው ቦጐስን ካገኘሁ ፣ የጦር መሣሪያና ለቤተ መንግሥቴ የሚያስፈልገኝን ሸቀጥ በምጥዋ ወደብ በኩል በነጻ ካስመጣሁ ለጊዜው ይበቃኛል ፤ የቀረውን በእንግሊዝ መንግሥት ድጋፍ ወደፊት አገኘዋለሁ” የሚል ስሜት እንዳደረባቸው ይታወቃል ። ለኢትዮጵያም የምጥዋ ወደብ አስፈላጊነቱን የወደብ በር የሌለው መንግሥት ማናቸውም ነገር እንደማይቃናለት በደብዳቤያቸው ገልጠውስታል ።

የኢትዮጵያ መንግሥት ፣ ነጻነቱን ጠብቆ እስከዚህ መድረሱ ሲያስደንቅ ፣ በረዥም የነጻነት ዘመን ባለመጠቀም በማናቸውም መስክ ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረ በመሆኑ ፣ በውሉ ላይ ሊጠቀሱ ሊሟሉ የሚገቡትን ሕጋዊ መንገዶች የሚመረምርና ላፄ ዮሐንስ አሳብ የሚያቀርብ የሕግ ምሁር የሆነ ኢትዮጵያዊ አልነበረም ። ራሳቸውም እንደ ቀደሙት የሥልጣን አባቶቻቸው የቀሩትም ካገራቸው ትምህርት በቀር የውጭውን አገር ትምህርትና ሕግ አያውቁትም ነበር ። ስለዚህም ወደቡን ተረክቦ ለማስተዳደር የሚችል የተማረ ሰውም ድርጅትም ካለመኖሩም በቀር ፣ እንግሊዞች ወደቡን ፣ የራሳቸው ደጋፊ ለሚሆን ከኢትዮጵያ የተሻለ ጥንካሬ ላለው ለኢጣሊያ ለመስጠት በመፈለጋቸው ፣ ወደቡን ኢትዮጵያ የመረከቧ ጉዳይ ተቀባይነት አላገኘም ።

ዐፄ ዮሐንስ ፣ በቅን ልቦና በንጹሕ ሕሊና በእንግሊዞች ወዳጅነት ይተማመኑ ስለነበረ ፣ ከእንግሊዞች በኩል የሚሰነዘረውን ማናቸውንም አሳብ ከዘመድና ከወዳጅ ዘንድ እንደመጣ ሲቆጥሩት ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ግን በቅርብ ቀን ወደቡን ጣልያኖች እንደሚረከቡት ራሱ እያወቀ ፣ “ያፄ ዮሐንስ ሸቀጥ በምጥዋ ወደብ በነጻ ይወጣል” ብሎ በመዠመሪያው አንቀጽ ያሠፈረው ለማታለል ያህል እንደ ተደረገ የሚቆጠር ነው ። የተማረ ወኪል በሎንዶንም ፣ በሌሎቹም ከተሞች ባለማስቀመጣቸው የአውሮፓን ሁኔታ ፣ የእንግሊዝንና የኢጣልያንንም ውስጠ ሽርክና ተከታትሎ የሚያሰማቸው አልነበረም ። በተለይ ደግሞ ቢዚህ ዘመን በአውሮፓውያን መካከል በበርሊንና በብሩክሴል ለአፍሪካውያን የጦር መሣሪያ እንዳይደርስ በውል የተወሰነ መሆኑን የእንግሊዝ መንግሥት ስለሚያውቀው ፣ ዐፄ ዮሐንስ ከግብጾች ጋር የተዋዋሉ

ትን ውል ጣልያኖች እንዲያከብሩላቸው አላደረገም ። የኢጣልያኖችም ዓላማ ምጥዋን ለመተላለፊያ እንጂ ፣ ወደፊት መላ ኢትዮጵያን በጠቅላላው ለመውረር ስለሆነ ፣ ይኸን የመሰለውን ውል ተቀብለው በምንም ዐይነት የጦር መሣሪያ በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት እጅ እንደ ልብ እንዲገባ የማይፈቅዱ መሆናቸውን የእንግሊዝ መንግሥት በቅድሚያ ያውቀው ነበር ። ራሱም እንደዚህ ያለውን ጥቁሮቹን በመሣሪያ የማስታጠቁን ጉዳይ አይቀበለውም ። ስለዚህ ይኸን ሁሉ እያወቀ የእንግሊዝ መንግሥት በየዋሁ ባፄ ዮሐንስ ላይ ትልቅ ደባ ሲውልባቸው በርሳቸው ደብዳቤ ተደጋግሞ ለተገለጸው ዝምድና ምንም ዋጋ አልሰጠውም ነበር ።

ንጉሠ ነገሥቱ ግን ፣ በሐቀኛው መንገድ በሬር አድሚራል ሔዊት አማካይነት በተዋዋሉት ውል የሦስተኛውን አንቀጽ መሠረት በመከተል ፣ ከማህዲ ሞት በኋላ የተከታዩ የከሊፋ አብድላሂ ወታደሮች ከበው ያስጨነቋቸውን የግብጽ ወታደሮች ፣ እላይ እንዳልነው በራስ አሉላ የሚመራ ጦራቸውን ልከው ፣ ከደርቡሾች ጋር አዋግተውና አስጥለው በትግራይና በምድሪ ባሕሪ አሳልፈው ምጥዋ ከወገኖቻቸው ጋር በሰላም እንዲደባለቁ አደረጉ ። በእንግሊዝ አለኝታና ተስፋ ለኢትዮጵያ ጥቅም ሲሉ ይኸን ሲያደርጉ በሌላ ወገን ግን በደርቡሾቹ በኩል በራሳቸው ላይ ቁጭትንና ቂምን አትርፈዋል ።

ባለፈው እንዳነበብነው ፣ ዐፄ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት ከሆኑ ዠምሮ ኢትዮጵያ ከካቶሊክም ፣ ከእስላምም ነጻ ሆና በፍጹም የክርስቲያን አገር ብቻ እንድትሆን ምኞታቸው ስለነበረ ፣ በትግሬና በትግራይ ፣ በወሎ ፣ በዋጅራት ፣ በራያና በአዘቦ በሌላውም አውራጃ ያለው እስላም ሁሉ ፣ (በ1870—1875 ዓ. ም.) ክርስቲያን እንዲሆን ዐውጀው እስላሙ ሁሉ እየተያዘና እየተሰበሰበ ተጠመቀ ፣ ቁረብ በተባለ ጊዜ የፈራውና ከንብረቱ መነቃነቅ የጠላው በግዱ እየቆረበ ያለልቡ ክርስቲያን ሲሆን ፣ የቀረው ግን እየተሰደደ ሱዳን ገብቶ ከማህዲስቶች ጋር በመተባበር በዚህ ጊዜ ባፄ ዮሐንስና በኢትዮጵያ ላይ ዘመቻ እንዲዘመት ቢትና ማታ ይወተውቱ ዠመር ። ሱዳኖቹ (ደርቡሾች) ግን አቅማቸውን በመገመትና ባንድ ጊዜም ከእንግሊዞች ፣ ከግብጾችና ከኢትዮጵያም ጋር መጣላቱን ስለ ሠጉበት ፣ ለጊዜው የኢትዮጵያን ጦርነት ታግሠው ቆይተው ነበር ። አሁን ግን ፣ ዐፄ ዮሐንስ ጦራቸውን ልከው ከሱዳኖቹ ጋር ተዋግተው ግብጾቹን ስለረዱ በቂም ላይ ቂም አደረባቸው ።

ይህ ውለታ ለግብጾች ደህንነትን ፣ ይኸውም ማለት ከደርቡሾች የሞት አደጋ መዳንን ሲሰጣቸው ፣ በዚያው አንጻር ለጐንደር ወረራና

ዘረፋ ፡ ለጐጃሙ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሸነፍና ለብዙ ቤተሰብ ጥፋት ፡ ለራሳቸው ለንጉሠ ነገሥቱ በመተማ ላይ በደርቡሾቹ እጅ ሕይወታቸው ለማለፍ ምክንያት ሆነ ። በዚሁ ጐን ደግሞ ያፄ ዮሐንስ መሞት ባንድ ወገን በግብጾች እግር ለመጡት ኢጣልያኖች ምፅዋን ከያዙ በኋላ ፡ ወደ አሥመራና ወደ ከረን ለመስፋፋት ጠቀማቸው ። እንግሊዝ ግብጾችን በዚህ ውለታ አድኖ ካወጣ ወዲህ ከግብጽ ጋር በመዛመድ ፡ የኢጣልያንን ተባባሪነት በማግኘት በራሱ በግብጽ ላይ ተቆጣጣሪነቱን ለመዘርጋትና በሱዳንም ከግብጽ ጋር ተስማምቶ በጋርዮሽ አብሮ ግዛቱን ለማስፋፋት ጠቀመው ። ከመዠመሪያውም በፕላን የተከተለው ዓላማ ይኸው ነበር ።

በማህዲስቶችና በግብጾች መካከል ውጊያ

(ከሩዶልፍና ከዊንጌት መጽሐፍ)

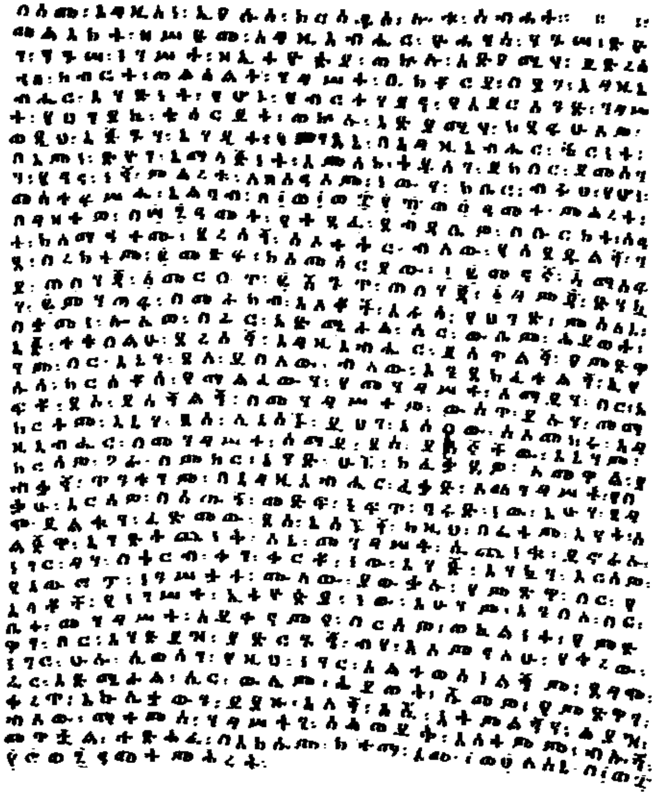

ዐፄ ዮሐንስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት

(ፐብሊክ ሬኮርድ ኦፊስ ፥ ሎንደን)

ምዕራፍ ሐያ አምስት

የግብጽ ወደ ሐረር መግባትና መውጣት—
የሐረርጌ ከኢትዮጵያ ጋር መዋሐድ

ሐረርጌ በአክሱሞችና በዛጉዬዎች ዘመነ መንግሥት ሁኔታው ከምን ላይ እንደ ነበረ በትክክል አይታወቅም ። ከኢትዮጵያ የተለየ በዚህ አካባቢ ራሱን የቻለ መንግሥት ስለ አልነበረ ፣ ጉልበት ያለው ባላባት ብቻ አንዱ ሌላውን እያስገበረ ወይም ከአክሱም ወይም ከዛጉዬ (ላስታ) በሸዋ ላይ የተሾመ ጉልበተኛ ብቅ ባለ ጊዜ ፣ ባላባቶቹ ለርሱ እየገበሩ ኖረው ይሆናል ። ከቱርክና ከግብጽ በፊት የዐረብ አገር የሃይማኖት መሪዎች እንጂ ፣ ከማዶ ከዐረብ አገር ዘማች ወታደር ጦር ይዞ መጥቶ ይኸን ታላቅ አውራጃ አስገብሮ በሥልጣኑ ውስጥ ያደረገ አልነበረም ። በአክሱሞችና በዛጉዬዎች ዘመነ መንግሥት እንደ ዛሬ የሐረርጌ ግዛት የሚታወቅ አይመስልም ።

የላስታ መንግሥት በ13ኛው መቶ ዓመት ሸዋ ወደሚቀመጠው ወደ ዐፄ ይኩኖ አምላክ እጅ ሲዛወር ፣ ከዐረብ አገር መጥቶ በይፋት የተቀመጠው ዑመር ወላስማ ባፄ ይኩኖ አምላክ ተሹሞ ይፋትን ሲገዛ ሞተ ። የርሱ ተከታዮች ሐቅ አድዲን (ሐቀዲን) ናስር አድ ዲን (ነስረ ዲን) ጋማል አድ ዲን (ገመልዲን) ሳብር አድ ዲን (ሰብረዲን) በድላይ ሺሃብ አድ ዲን (አርዊ በድላይ)...* ለይኩኖ አምላክ ተከታዮች ለነዐፄ ዐምደ ጽዮን ፣ ለነዐፄ ዳዊት ፣ ለነዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ሲመቻቸው እየሸፈቱ ፣ ሳይመቻቸው እየገበሩ ብዙ ዘመን አሳልፈዋል ። [1]

ከነዚሁ ከዑመር ወላስማ ተከታዮች በሚወለደው በአቡበከር ጊዜ ወላስሞች ከይፋት ወደ አውሳ ተዛውረው ጥቂት ጊዜ እንደቆዩ በ1512 ዓ.ም. አካባቢ ከአውሳ ወደ ሐረር ተዛውረው ደንበኛ መቀመጫቸው አደረጉት ። በዚሁ ጊዜ ከቀይ ባሕር ማዶ ያሉት ዐረቦች እየበረቱ በሔዱ መጠን ፣ ወደ አውሳና ወደ ሐረር እየሠረጉ በመግባት

---

* በቅንፉ ውስጥ ያለው የግዕዝኛው ታሪክ ነገሥት አጠራር ነው ።

[1] ጊርል ፒሩሽ ያሳተመው ያፄ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ታሪክ ፣ በየምዕራፉ ፤ የኢት. ታሪክ ካፄ ይኩኖ አምላክ እስከ ዐፄ ልብነ ድንግል ተ.ጸ.መ. ፣ ገጽ 59 ፣ 122 ።

የሐረርጌና የአካባቢውን የእስላም ተወላጅ አጠናከሩ ። በዚህ ጐን የሃይማኖት መሪዎች (ሸኮች) ያልተማረውንና ያላመነውን በጋብቻም በንግድም እየተጠጉና እያስተማሩ ፣ ወደ እስልምና በማግባት በቀን ብዛት የእስላሙን ቁጥር እያበረከቱት ሔዱ ።

ይህ በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳለ በ(1519—1533) ግራኝ ከውጭም ከውስጥም የነዚህን ድጋፍ በማግኘት የክርስቲያኑን መንግሥት በምን አኳኋን እንደ ወረረ 14 ዓመታት ያህል በክርስቲያኑ ሕዝብና በታሪካዊ ቅርሱ ላይ ብዙ ጉዳት ካደረሰ በኋላ ፣ በክርስቲያኖቹ ፖር ቱጋሎች እርዳታ የግራኝ የወረራ አገዛዝ እንደ ወደቀ በየታሪኩ ተጽፏል ። [1]

ምንም የግራኝ የጭካኔ አገዛዝ ቢወድቅ እነ ዐፄ ገላውዴዎስ (1533—1551 ዓ ም.) ፣ እነ ዐፄ ሠርፀ ድንግል (1555—1589 ዓ.ም.) ሐረርን ወደ ኢትዮጵያ እንደገና ለመመለስ ቢጣጣሩ አልሆንላቸውም ። በተለይ በሚቀጥለው ጊዜ ፣ የኢትዮጵያ መንግሥት ዋና መዲና (ከተማ) ከሸዋ ተጠቅሎ ሔዶ በጐንደር ስለ ተመሠረተ ያገሩ ርቀት ፣ ወደ መጨረሻ ዘመን (17—18ኛው መቶ ዓመት) የጐንደር ነገሥ ታት ሥልጣን መዳከም ፣ የነ ዑመር ወላስማን ተከታዮች ሥልጣን የገፋፉት መሳፍንት ራሳቸው አቅም ስላጡና የርስ በርሱም ጦርነት ፋታ አልሰጥ ስላለ ፣ ሐረርንና አካባቢውን እንደሌላው የኢትዮጵያ ደቡባዊ አውራጃ ሁሉ ፣ ከኢትዮጵያ ተለይቶ የአቡበከርና የግራኝ አህመድ ተከታዮች "ሡልጣን" ወይም "አሚር" እየተባሉ በነጻነት ሲያስተዳድሩት እስከ 19ነኛው መቶ ዓ ም. ደረሱ ። [2]

በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳሉ ባለፈው እንዳነበብነው ፣ የግብጹ ከዲቭ ኢስማኤል የግብጽን ግዛት ከሜዴትራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅ ያኖስ ወይም እስከ ዛንዚባር አደርሰዋለሁ ብሎ በተነሣበት ሰዓት በቱርክ ሡልጣን ፈቃድ የምጥዋንና የሱአኪምን ወደብ ሲይዝ በዚሁ ዐይነት አሁንም በቱርኮች ፈቃድ በ1869—70 ዓ. ም. የዘይላን ወደብ ያዘ ። በቀጥታ በቱርኮች ይታዘዝ የነበረው ባላባቱ አቡበከርም ከግብ ጾቹ ጋር ተስማምቶ የነርሱን የበላይ ገዥነት ተቀበለ ። ቀጥሎ በ1875 ዓ.ም. ራውፍ ፓሻ የዘይላና የአካባቢው ገዥ (የዘይላ ማአሙር) የሚል የማዕረግ ስም ጨምሮ በሐምሌ 16 ቀን ዘይላ ገባ ።

---

1 ተ.ጸ.መ. ፣ የግራኝ አህመድ ወረራ ፣ ገጽ 109—131 ።
2 E.Cerulli L, Islam d' Ieri di Oggi , pp. 157--321

ወደ ዘይላ ሲመጣ በምስጢር ከከዲቭ ኢስማኤል የተሰጠው መመሪያ ፣ "በዘይላና በአካባቢው ፣ በሐረርም የሚገኙትን ዐረቦችና ሕዝቦች በደህና እያያዝ ልባቸውን በመሳብ ከዘይላ ወደ ሐረር የሚወ ስደው መንገድ ለነጋዴም ፣ ለተመላላሽም እንዲያመች ጸጥታውን ማስ ጠበቅ ያስፈልጋል" የሚል ሲሆን ፣ ዋናው አሳብ ሐረርን ጭምር በቀ ጥታ ለመያዝ ስለነበረ ፣ "እንደዚህ ያለውን አሳብ እንግሊዞችም ሆኑ ማንም ሌላ ሰው እንዳያውቅ በምስጢር ተጠንቀቁ ። አገሩን ለመያዝ ወደ ሐረር ስትጓዙም 'ምነው' የሚል ጥያቄ ለሚያቀርቡላችሁ ያገርና የወንዛወንዝ ካርታ ለማዘጋጀት ነው በሉ ። ሐረርንም ከያዛችሁ በኋላ እንግሊዞች ለምን ያዛችሁ የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡላችሁ የሐረሩ ኢሚር እያጉላላ ስላስቸገረን ፣ እናንተ ጠብቁን ብለው ነዋሪዎቹ ራሳ ቸው ስለ ለመኑን ነው ብላችሁ መልስ ስጡ" የሚል ነበር ።

በዚህ ጊዜ ከ1855 ዓ.ም. ዠምሮ ሐረርንና አካባቢውን ይገዛ የነበረው ሼክ ሙሐመድ ኢብን ዐሊ ኢብን አብድል ኤል ሻኩር ይባል ነበር ። እርሱም ለመዠመሪያ ጊዜ ራውፍ ፓሻ ከዘይላ መጥቶ ሐረ ርጌ ግዛት በገባ ጊዜ ተዋግቶ ነበር ። ዳሩ ግን ፣ የግብጾቹ ትጥቅ ዘመናዊ ስለነበረ መመከት ባለመቻሉ ልጁን ሐጂ የሱፍን በቅድሚያ ልኮ ለግብጽ ከዲቭ ገባርነቱን መግለጥ ግዴታ ሆነበት ። ነገር ግን ፣ የግብጽ ጦር ወደ ሐረር ከተማ ለመግባት ሲጓዝ በዙሪያው ያሉት ኦሮሞዎች የአላ ፣ የጀርሲ ፣ የባቢሌ ፣ የአቡራ . . . ነገዶች ተሰብሰበውና ጠንክረው በእግርም ፣ በፈረስም እየጋለቡ በጦርና በቀስት ሰባት ሰዓት ያህል ከግ ብጾቹ ጋር ተዋግተው በመጨረሻ ሲሸነፉ ፣ እነሱም እንዳገር ልማድ ሴቶቻቸውን ልከው መገበራቸውን አስታወቁ ። ቀጥለውም መሪዎቹ በየተራ እየመጡ ለራውፍ ፓሻ እጃቸውን ሲሰጡ የግብጽ ባንዲራ ኢሚሩ ቤት ላይ በገሃድ ተሰቅሎ ሐረር በግብጽ አገዛዝ ሥር መሆኑ ታወጀ ። [1]

ከዚህ በኋላ ፣ ከከዲቭ ኢስማኤል ለራውፍ ባሻ በተሰጠው መመ ሪያ ላይ እንደ ተገለጸው የግብጽ መንግሥት ሐረርን ለመያዝ ሲያቅድ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ብቻ ሰምቶ እንዳይቆጣው ከማሰብ በቀር ስለ ኢትዮጵያ መንግሥት ምንም ዐይነት ሥጋት አላደረበትም ። የፈረን ሳይንና የኢጣልያን መንግሥታት ከምንም አልቆጠራቸውም ። ይሁን እንጂ ፣ ፍሬያማ በሆነው አየሩ ለሰውነት ተስማሚ በሆነው ስፌ የሐረር ግዛት ላይ ፈረንሳይም ኢጣልያም የምኞታቸውን ዐይን ሳይወረውሩ አልቀረም ።

---

1 G. Douin, L, Histoire du Regne du Kedive Ismael, pp. 583-627.

ሙሴ ዱወ የሚባለው ጸሐፊ ግብጾች በገቡበት ሰዓት የሐረር ከተማ ዙሪያውን አምስት በሮች ባሉት የግምብ አጥር የተከበበ መሆኑንና የግምቡ ቁመት በአንድ በኩል ከ3 እስከ 4 ሜትር መድረሱን ፣ በሌላ በኩል ደግሞ እስከ አንድ ሜትር ተኩል ማጠሩን ፤ ከተማዋ የተቆረቆረችው በቋጥኛማ ሥፍራ መሆኑንና የከተማዋ ስፋት 481 812 ሜትር ካሬ ሲሆን ፣ በውስጧ እንደ አባይ የመሰለ ውሀ ያለባቸው 9 ጉድጓዶች መኖራቸውን ፣ በከተማው ውስጥ የሚኖረው ሕዝብ ቁጥር 35 000 ሆኖ ቤተሰቡም የሚኖረው አንድ ፎቅ ብቻ ባለው ፣ ጣራው አሸዋ በተከደነና መስኮት በሌለው ቤት ውስጥ መሆኑን ፤ የቤቱም ሥራ ከግብጾች ቤት ሥራ ጋር ተመሳሳይ መሆኑንና በጠቅላላው በከተማው 9560 የደንጊያ ቤቶች ፣ 346 የሣር ክዳን ጐጆዎች መኖራቸውን ያመለክታል ።[1]

ከዚህም ጋር ትክለኛው የሐረሩ ባላባት ኤሚር መሐመድ ኢብን ዐሊ የሐሰት ገንዘብ (ሞሀለቅ — መሐለቅ) በማውጣትና በማታለል ንግዱን ሁሉ የግል አድርጎ ሀብት በመሰብሰብ ፣ ሕዝቡን ፣ በማጉላላት የተጠላ ስለነበረ ፣ አሁን ግብጾቹ ገብተው አዲስ የተሻለ አስተዳደር በማሳየታቸው መደሰታቸውን ይኸው ጸሐፊ ያወሳል ።[2]

በዚህ ዐይነት ፣ ግብጾች በሐረርም ፣ በዘይላም በሌላውም የኢትዮጵያ ዙሪያ ግዛታቸውን ማስፋፋት እንደ ዠመሩና በሐረርም ዐሥር ዓመት ያህል እንደቆዩ ፣ ባለፈው እንዳነበብነው በሱዳን የማህዲስቶች አጥቂነትና በኩፊት የኢትዮጵያውያን አሸናፊነት የተነሣ ከፍ ያለ የኢኮኖሚ ውድቀት ስለ ገጠማቸው ፣ በደስታ የተስፋፉትን ያህል በሐዘንና በጸጸት ከያዙበት አገር እየለቀቁ መውጣት ግዴታ ሆነባቸው ። ሐረርንም መልቀቅ ስለ ተገደዱ ፣ ከራውፍ ፓሻ ወዲህ በመጨረሻ የሐረር ገዥ ተብሎ ተሾሞ ለመጣው ለዐሊ. ሪዳፓሸ በ1878 ዓ. ም. ግንቦት 20 ቀን ፣ ያገሩን ተወላጅ ባላባት አሚር አብዱላሂ የሚባለውን የመሐመድን ልጅ ለሐረር ገዥነት ሾሞ እርሱ ጦሩን ጠቅሎ እንዲወጣ ትእዛዝ ከካይሮ ደረሰው ። አሚር አብዱላሂ ከላይ ዘሩ የመጣው ዐሊ ኢብን ዳውድ ከሚባለው በ1639—40 ላይ ሐረርጌን ከሚያስተዳድረው ነው ። ኤሚር ዐሊ ኢብን ዳውድ የማዕረግ ስሙ "ኤሚር" እንደሚያመለክተው ምናልባት ዘሩ ሐረርን ካስገነባው ከኤሚር ኑር ቤን ሙጃሂድ የወረደ ይሆናል ። ከወላስሞች ቢወለድ ኖሮ አሚር በመባል ፈንታ ሡልጣን ይባል ነበር ።

1 G. Douin, Histoire du Regne du Kediye Ismael, III Tome 3e Parties, p.615.
2 Ibid.

የሆነ ሆኖ ፣ ግብጾች ሐረርን ሲለቁ በዘይላም ፣ በበርበራም ሊቆዩ አልቻሉም ። ስለዚህም በነዚህም ወደቦች እንግሊዞች ተተኩ ። በታጁራና በጅቡቲም ፈረንሳዮች ለመግባት አልመዋል ። በአሰብ ወደብም ኢጣልያኖች ገና ቀደም ብሎ 1869—70 ተመሥርተዋል ። በዚህ ምክንያት ፣ እንግሊዞች ሐረርን ከዘይላና ፈረንሳዮች ወደፊት ሊይዙ ካሰቡት ከጅቡቲ ጋር ለመደባለቅ ሲመኙ ፣ በበኩሉ የኢጣልያ መንግሥት በተለይ ምጥዋ ከገባ በኋላ በሐረር ላይ ዐይኑን ጥሎ ነበር ። የአገር ተወላጆቹን እነ አንቶኒዎ ቸኪን ፣ እነ ኮንቲ ፓሮን እየላከ መንገዱን ፣ ወንዛ ወንዙንና ተራራውን ሲያስመረምር የመጨረሻው መልእክተኛ ኮንቲ ፓሮ በዚሁ ዓመት (1870 ዓ.ም.) ገረስሌ አጠገብ ሐርቲ ከሚባለው ቦታ ሲደርስ ፣ ስላይነቱ የገባቸው የአሚር አብዱላሂ ሰዎች ከነሰዉ ፈጁት ። ይኸም ለኢጣልያ "ዜጋዎቼ ከተገደሉ የነርሱን ደም ተበቅዬ ወዲያውም ሐረርን እይዛለሁ" በማለት ጥላንና ጊዜ ሲያማርጥ በሸዋው ንጉሥ በምኒልክ ተቀደመ ።

ንጉሥ ምኒልክ በ1870 ዓ.ም. በዕርቅ ላይ ዮሐንስ ገብተው ከተስማሙ በኋላ ፣ በጽሞና ወደ ደቡብ የኢትዮጵያ አውራጃ እየተስፋፉ ከዕለት ወደዕለት ኃይላቸውን ከማጠንከር ላይ ነበሩ ። በተለይ ልጃቸውን ወይዘሮ ዘውዲቱን የንጉሠ ነገሥቱ ልጅ ራስ አርአያ ካገቡ ወዲህ በሁለቱ መካከል ያለው መግባባት በኋላ መልሶ እስኪደፈርስ ድረስ እየሠመረ ሔዷል ።

ስለዚህ ምኒልክ ቀደም ብሎ እነ ራስ ዳርጌን ፣ እነ ደጃች ወልደ ገብርኤል አባ ሰይጣንንና እነ ደጃች አስፋው ዳርጌን ወደ ደቡብ እየላኩ የአሩሲን ፣ የጨርጨርን ፣ የኢቱን ፣ የባሌን አገር ጠቅልለው በሐረርም አካባቢ ይዞታቸውን አጠንክረው ነበረ ። ሐረርጌም ከጥንት ፣ የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር መሆኑን በመገንዘብ ይኸንኑ ፍሬያማ አገርና የደመቀ ከተማ ለመያዝ ዝግጅት በማድረግ ላይ ነበሩ ። በዚሁ ጊዜ ምንም ላዩ ዮሐንስ በያመቱ ቢገብሩም ፣ በውጭ ጉዳይ ራሳቸውን እንደ ነጻ የመንግሥት መሪ በመቁጠር ከእንግሊዝም ፣ ከፈረንሳይም ፣ ከኢጣልያም ነገሥታትና መሪዎች ጋር በቀጥታ የወዳጅነት ደብዳቤ ይጻጻፉ ነበር ። ከሦስቱም የበለጠ ከኢጣልያ ንጉሥ ከኡምቤርቶ ጋር ቀድሞ በአባ ማስያስና በአንቲኖሪ በኩል የዠመሩትን አሁን በኮንት አንቶሊ አማካይነት በደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ ወዳጅነታቸውን የበለጠ አጥብቀዋል ።

ቢሆንም በሐረር ላይ ብዙ መንግሥታትና ራሱም የኢጣልያ መንግሥት ጭምር ዐይናቸውን እንደ ጣሉበት ንጉሥ ምኒልክ ያውቁ ስለነበር ፣ በርሳቸው ወደ ሐረር መዝመት የተነሣ በአውሮፓ አገሮች ፣

በተለይም በኢጣልያ መንግሥት ዘንድ ከፍ ያለ ግጭት እንዳይፈጠር በመጠንቀቅ ፣ በተለመደ የፖለቲካ ዘዴያቸው የዘመቻውን መንገድ ለማቃናት ማሰባቸውን ከዚህ ቀጥሎ ያለው ለኢጣልያ ንጉሥ የጻፉት ረዘም ያለ ደብዳቤ ያሳያል ።

"የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ ፣ ይድረስ ከከበረ ከታፈረ የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤር (ኡምቤርቶ)... ንጉሥ ሆይ... አሁን እምነግርዎ ነገር እጅግ የከበደ የበረታ ነገር ነው ። በዚህ ደብዳቤ ቃል ፍቅሬንና ማክበሬን እንዲያውቁልኝ ተስፋ አለኝ ። ይህ ደብዳቤ ሲደርስ ሐረርጌንና የሐረርጌን አውራጃ አገር ሁሉ መያዜ ጥርጣሬ የለውምና ይወቁት ብዬ ነው ። ይህም አገር በአያቴና በቅድመ አያቴ ዝምሮ የሸዋ ግዛት ነበር ። * በዚህ ነገር የተነሣ የአውሮፓ ሰዎች የሚሉትን አላውቅም ። ይከፋ አይመስለኝም ። አሁን ንጉሥ የሚገባኝን ገንዘቤን አገሬን ነውና የወሰድሁት ስለኔ ሆነው ለዚህ ነገር የሚነሣውን ሁሉ ይመልከቱልኝ ብዬ እለምንዎታለሁ ።

"ዳግመኛም ይህን አገር የያዝሁበት ምክንያት ባጭሩ አስረዳዎታለሁ ። ሐረርጌ ቀድሞ የኢትዮጵያ መንግሥት ሳለ የአገሬ ጭማሪ ነበር ። የእስላሞች ጦርነት የተነሣ ጊዜ ከሁሉ ይልቅ የግራኝ ጦርነት ኢትዮጵያን ያጠፋ ጌታ በተወለደ በ1600 ዘመን ብዙ አገር ሔደብን ። ከሔደብን አገር ሁሉ ቁጥር አንዱ ሐረርጌ ነው ። እግዚአብሔር ግን ፣ ክርስቲያንን አይጥልምና እኛ በጉልበታችንም ሆነ እውነትንም ይዘን ሆነ እስላሞች ያጠፉብንን አገር ሁሉ እየተዋጋን እንደገና እያቀናን መለስነው ።

"የእስጣንቡል መንግሥትና የምስር መንግሥት ያባቶቻችን መንግሥት ጥፋት አገዛቸውና በባሕር ዳር የነበረውን አገራችንን ሁሉ ሐረርጌን ጨምረው ይዘውብን ነበር ። ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ በእግዚአብሔር ኃይል ቱርኮችን ድል አድርገው ኢትዮጵያን አተረፏት... እኛ ግን ዕርቅን ሰላምን እንወዳለን ። ዳግመኛ ጦርነቱን ብንጠላው ቱርኮች ሐረርጌ ላይ ቢቀመጡ ዝም ብለናቸው ነበር ። አሁን

---

* በአያቴና በቅድመ አያቴ ሲሉ በነዘርዓ ያዕቆብ ፣ በነልብነ ድንግል ማለታቸው እንጂ ፣ በወሰን ሰገድና በሣህለ ሥላሴ ጊዜ ማለታቸው እንደማይሆን ዕውቅ ነው ።

ግን ነገሩ ተለዋወጠ ። ሐረርጌ ላይ ያሉት ወዳጆቼ ከ6 ወር ዝምረው አገሩ በኦሮሞዎች እጅ ሆነ ከዚያ ያለ ሰው ሁሉ ፈርቷል እያሉ ዕለት ዕለት ይጽፉልኛል ። አሁን እንኳን በመጨረሻ የመጣው ደብዳቤ ቱርኮች ጨርሰው ለቀቁት የሚል ነው... ያያቶቼን መንግሥት የእስላም ሽፍታ ወጥቶ እንዳጠፋው ዳግመኛ የእስላም ሽፍታ ወጥቶ በኔ መንግሥት ይጫወትበት ብዬ ዝም ብዬ አላይም... ሐረርጌ ስንገባ ሰውን ሁሉ በሃይማኖቱ እናኖራለን። ሁሉንታሙንም ደሀውንም እኩል እንገዛለን ፣ እንጠብቃለን ፣ ንግድም እንዲቀና በጣም እንጥራለን... ይህ መልካሙ ሐሳባችን በንጉሥ ፊት የተወደደ እንዲሆንልን ተስፋ አለን ። ሁሉን የሚችል እግዚአብሔር ንጉሥንም ፣ ሕዝብዎንም መንግሥትዎንም እንዲጠብቅ እለምናለሁ ። [1] ደብዳቤው የተጻፈው በግንቦት መሆኑን ሲያመለክት ዓመተ ምሕረቱ እንደሌላዎቹ አልተጻፈበትም ። ነገር ግን ዓመተ ምሕረቱ እንደ ኢት. ቁ. 1877 ዓ. ም. መሆን አለበት ። [2]

በዚሁ ዓመት በግንቦት ወር 1877 ዓ. ም. ንጉሥ ምኒልክ ይኸን ደብዳቤ ጽፈው በስምንተኛ ወር በታኅሣሥ 1878 ዓ. ም. ወደ ሐረርጌ ዘመቱ ። በዚህ ጊዜ አሚር አብዱላሂ ከግብጾች ተሾሞ በሐረር ግዛት የቆየው ሰባት ወር ብቻ ነው ። ስለ ሐረር ዘመቻ ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ በመጠኑ ዘርዘር አድርገው እንደዚህ ሲሉ አሥፍረውታል ። "...ዐፄ ምኒልክ የራስ ዳርጌና የደጃች ወልደ ገብርኤል ከዲና (ያሩሲ ተዋጊ ባላገር) ጋራ ተሰላልፈው መከረማቸው አሳዝኖዎ (አሳዝኗቸው) * በ1879 ዓ. ም. በኅዳር 4 ቀን ወደ አሩሲ ለመሔድ ተነሡ... በታኅሣሥ 10 ቀን ገለምሶ ከገለምሶ ተነሥተው ወደ ሐረርጌ ተጓዙ ። በ18 ቀን (ታኅሣሥ 1879) ሒርና ሰፈሩ ። በ21 በወበራ መገናኛ ቡርቃ ወንዝ ሰፍረው... በ24 ቀን ገቢያ ወንዝ ላይ ሠፈሩ ።

"በዚያ ቀን አሚር አብዱላሂ ምሽግ መሽጎ ጨለንቆ ላይ ተሠልፎ ይጠብቅ ነበር ። ነገር ግን ፣ በነጋው (በማግሥቱ) ለቆት ሔዶ ባዶውን ተገኘ ። በ25 ቀን ሜታና ወበራ መገናኛ ጨለንቆ ላይ

---

1 I. Guidi, I Framenti Relativi alla Storia di Abisinia በሚል ርዕስ ካሳተመው ውስጥ ። ተ.ጸ.መ. የግራኝ አህመድ ወረራ ፣ ገጽ 155 ። Marcus, Life and Times of Menelik

2 በገጽ 90 ምኒልክ ደብዳቤውን የጻፉት እ.ኤ.አ. ጁን 4/1885 ነው ይላል ። ይህም ግንቦት ወር 1877 ዓ.ም. መሆን አለበት ። ልዩነቱ የ8 ዓመታት ነውና ።

* በርሳቸው አነጋገር አሳዝኖዎ ይላል ። ባባቶቻችን አጻጻፍ ስለ ንጉሥ ሲጻፍ አሳዝኗቸው አይባልም ።

ሠፈሩ ። በ26 ቀን በዓለ ልደት (ገና) ቀርቦ ነበርና ሰርድ ከብት ለማምጣት ወራሪ (ዘራፊ) * ሔዶ ብዙ ላም ተያዘ ። የሐረሩም ገዥ የአሚር አብዱላሂ ሠፈር ወራቢሊ ላይ ታየ ። ከዚያ ለዕርቅ አስበው 'ግባ እኔ ላንተ ነው እንጂ የመጣሁት አገር ለማጥፋት አልመጣሁም። ተገባህ ተተገዛህ አገር አልነሣህም ኋላ ይጠጥትሃል' ብለው ላኩበት ። እርሱ ግን ፣ ይህን ቢልኩበት የፈሩት መስሎት መልክተኞችን አሰራቸው" በማለት ከዘረዘሩ በኋላ ፣ ጸሐፌ ትእዛዙ ስለ ውጊያው እንደዚህ ብለዋል "...አሚር አብዱላሂ 'ዛሬ (ታኅሣሥ 29 ቀን) በዓለ ልደት ነውና ክርስቲያኖች አይሰለፉም(አይዋጉም)' ብሎ መክር ጦሩን ጠቅልሎ ሰኔድሩን (ባለጠበንጃውን) ከፊት ፣ መድፎቹን ከመካከል ፣ ቀስተኛውን ከኋላ ፣ ከዚያ ቀጥሎ ፈረሰኛውን ጋሻኛውን * * አሰልፎ በአምስት ሰዓት ወደ ሠፈር መጣ...ንጉሡ መነጥራቸውን ከዙፋናቸው ፊት አቁመው ሲመለከቱት ከሠፈር ማዶ ያለውን ቁልቁለት ወርዶ ከደኑ * * * (አፍሱላቱን) * * * * ሰግዶ ለጀሀድ (ለቅዱስ ጦርነት)ሲመጣ አዩት ።

"በዚህ ጊዜ በቁጣ... ሠራዊታቸውን 'ሔደህ በለው' ብለው አሰልፈው ሰደዱት ። ንጉሡም የቤት አሽከሮቻቸውን ፣ ዘበኞቻቸውን ...ይዘው ተከተሉ ። አሚር አብዱላሂም መድፎቹን ማስተኮስ ዠመረ ። በዚህ ጊዜ ከመኳንንትም ፣ ከቤት አሽከሮችም ፣ ከሠራዊትም አጫሪው ፈረሰኛ ሔዶ ገጠመው ። በዚያ ጊዜ ጽኑ ውጊያ ሆነ ። የንጉሡ ሠራዊት መድፎቹን እጅ አድርጎ (ማርኮ) አዞረበት ። የግንባሩም (ግንባር ቀደም ተዋጊ) ሲዘልቅና ሲገጥመው አሚር አብዱላሂ ድል ሆነ ። ነፍጡንም (ጠበንጃውንም) መድፉንም ፣ ሠራዊቱንም ሥላሴ ለቀቡት ንጉሥ (ለምኒልክ) አበርክቶ ባንድያ ፈረሱ (ጋልቦ በማምለጥ) ራሱን አዳነ ። የንጉሡ ሠራዊት ከወራቢሌ በታች ያቦት ከባሕሩ ድረስ እያሳደደ ድል አድርጎ የሠፈሩን ድንኳን ተቃዶ (ቀዳዶ በመካፈል) ተመለሰ ። ባላገሩንም ለውጊያው ሰብስቦት ነበርና አንማረክም እያለ ጠንክሮ ተዋግቶ ድል ሆነ...ንጉሡም ሠራዊታቸው ጠቅሎ ሲገባ ሲመለስ አይተው ፣ ከሠፈራቸው ገብተው ለእግዚአብሔር ምስጋና አቅርበው መላልሰው መድፍ(የደስታ) አስተኰሱ ።[1]

---

* በጠላት ወገን ሆኖ የሚዋጋውን ባላገር ይዝረፍ ብለዋል ማለት ነው ።

* * ጋሻኛ የሚሉት በግራ ክንዱ ጋሻውን እየመከተ በቀኝ እጁ በጦር ወይም በጐራዴ የሚዋጋውን ክፍል ነው ።

* * * ከደኑ ወጣ ብሎ ያለው በር ።

* * * * ከውጊያ በፊት የሚደገም ጸሎት ።

1 ጸ.ት. ገብረ ሥላሴ ፣ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 145 ።

ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ የጦርነቱን ሁኔታ በዚህ ዐይነት ካመለከቱን በኋላ ፣ በማግሥቱ ስለ ከተማው አያያዝ ንጉሡ በድል አድራጊነት ግርማ በእንዴት ያለ አኳኋን እንደገቡ አጠር አድርገው እንደዚህ ብለዋል ። "...በታኅሣሥ 30 ቀን ከጨለንቆ ተነሥተው በወራቢሌ ወርደው ያቦት ከባሕሩ ዳር ሰፈሩ ። የያቦት ሰዎችም ግብራቸውን አገቡ ። ከዚህ በኋላ ራስ ዳርጌን ለጓዝ (ጥበቃ) ደጀን ትተው በጥር 10 ቀን ወደ ሐረርጌ ገሠገሡ ። አሚር አብዱላሂም ጦር እንደ ደረሰበት ባየ ጊዜ 'ልግባ ፣ ልገዛ ፣ አገርዎንም አያጥፉት' ብሎ ላከ ። ዐፄ ምኒልክም '... እሺ ምሬሃለሁ' ብለው አማሬሳ ወንዝ ላይ ሠፈር አደረጉ ። እርሱም ፈርቶ ሌሊቱን ሚስቱንና ልጆቹን ይዞ ጠፋ ።

"በነጋው የአሚር አብዱላሂ አጐት ሀሊ አቡበከር ፣ ዩሱፍ በርከሊን ፣ ቃዲ አብደላንና ሌሎችንም ብዙ ሽማግሎች ይዘው 'አሚር አብዱላሂ ሌሊት ጠፋብን ግምብዎን (ከተማውን) ይቀበሉን ሕዝቡንም አያጥፉት ንጉሥ ሆይ' አሉ ። በዚህ ጊዜ ንጉሡ በጅሮንድ አጥናፌን * ከተማውንም ዕቃውንም ለመቀበል ሰንደቅ ዓላማቸውን አሲዘው ሰደዱ ። የሸቃ ተክሌን * * ባላምባራስ ዳምጠውን * * * የሻቃ አድነውን * * * * የሻቃ ገበየሁን * * * * * በሩን ለመጠበቅ አዘዙ። በዚያም ቀን በመከከል ላይ በድዋንበር ፈረስ መጋላ በሚባለው አደባባይና በአምስቱ በር የንጉሡ ባንዲራ ቆመበት* * * * * *

ከዚህ በኋላ ፣ ንጉሡ በሦስተኛው ቀን (ጥር 3 ቀን) በሥርዓተ መንግሥት ሆነው ዘውዳቸውን ደፍተው በልብሰ መንግሥታቸው አጊጠው ፣ ሠራዊቱ አምሮ ተሰልፎ መድፉም ፣ ጠበንጃውም ሙሉ ግባት ተተኰሶ ሐረርጌ ከግንቡ ገቡ ። በዚያም ጊዜ አብረው የዘመቱት ካህናት ወደ ጃንሆይ ገብተው "ኃዲጎ ተስዓ ወተሰዓተ ነገደ ቆመ ሣህለማርያም *******ማዕበለ ባሕር ምድረ ሐረርጌ ገብአ ወወጽአ

---

* በኋላ ቢቶደድ ተብለው በዐድዋ ጦርነት ጊዜ ዋና የስንቅ ኃላፊ የነበሩት ።

** በኋላ ፊታውራሪ ተብለው ወለጋን ሲያስተዳድሩ ኖረው ዐድዋ ከጦርነት ላይ የሞቱት ።

*** በኋላ ፊታውራሪ ተብለው መስኮብ ተልከው ሲመለሱ ዐድዋ ጦርነት ላይ የሞቱት የነራስ ደስታ አባት ።

**** የሻቃ አድነው በኋላ ሊቀ መኳስ ሆነው ዐድዋ የዘመቱ ።

***** በኋላ ፊታውራሪ ተብለው በዐድዋ ጦርነት ጊዜ የጦር አበጋዝ ሆነው በታላቅ ጀግንነት ሕይወታቸውን ከጦሩ ሜዳ የሠዉ ።

****** የኢትዮጵያ ባንዲራ ተተከለ ለማለት ነው ።

******* ሣህለ ማርያም የምኒልክ የክርስትና ስም ነው ።

በሰላም'' ብለው በወረብ ማሸብሸባቸውን ፤ ከዚያም ንጉሡ የሐረርጌን ሰዎች ገንዘባቸውም ቤታቸውም እንዳይነካ በየደጃቸው ጠባቂ ዘበኛ ማስቆማቸውን ከገለጡ በኋላ ፥ በመጨረሻ በጥር 20 ቀን ሐሙስ የሐረርጌን ግዛት ለባላምባራስ መኰንን ፤ የደጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ከሰጡ ወዲህ አሚር አብዱላሂን ለመፈለግ (ለማሳደድ) በጥር 22 ቀን ወደ ባቢሌ ገሥግሠው የሁለት ቀን ዘመቻና ወረራ ካደረጉ በኋላ ብዙ ሰው አስገብረው ብዙ ኩብት ይዘው ወደ ሐረር እንደ ተመለሱ ከተማረከው ውስጥ ለማራኪው ሁለት እጅ ለንጉሥ ፥ ሦስት እጅ (ከ5 ውስጥ 2 እጁ ለማራኪው 3 እጅ ለመንግሥት ለማለት ነው) ስጥተው ከዚሁ ከዘመቻው ላይ ከተዘረፈው ውስጥ በጦርነቱ ሰዓት በቅሎው ፤ ፈረሱ ፥ አህያው ለሞተበት ወይም ለጠፋበት አደላድለው በመስጠት ከጦር ሠራዊቱ ፤ ከመድፉና ፥ ከጠበንጃው ከፍለው ለደጃዝማች መኰንን ትተው ወደ ከተማቸው ወደ እንጦጦ በየካቲት 28 ቀን መግባታቸውን ፤ ጊዜው የሁዳዴ ወራት በመሆኑ በከበሮ በጽናጽል ማኅሌት (ምስጋና ማቅረብ) ማድረግ ምንም በተለምዶ ክልክል ቢሆንም ፤ ሕግን በሕግ እንሻር (ንሥቱ ሕገ በእንተ ሕግ) በማለት "መንክር ተአምሪሁ ለመድኃኒነ ሣህለ ማርያም'' * እያሉ የሦስቱ አድባራት ካህናት በክበሮና በወረብ እንደ ተቀበሏቸው ጸሐፌ ትእዛዙ ለታሪክ በተዉልን መጽሐፍ አብራርተውታል ። [1] ደግሞ ከሐረር ወደ እንጦጦ ሲመለሱ ከያዙት ምርኮ ውስጥ በሰንሰለት የተያዙ ውሾችና በቀፎ ውስጥ ያሉ ርግቦች ስለነበሩ ሥራ ቤቶቹ "የምኒልክ ነገር ይመስለኛል ተረት ፥ አሞራው በቀፎ ውሻው በሰንሰለት'' እያሉ ዘፈኑ ይባላል ።

ከዚህ በፊት የግራኝ አህመድ ወረራ በሚባለው መጽሐፍ እንዳመለከትሁት ፤ ምኒልክ በሕይወታቸው ለኢትዮጵያ ከሠሩት ታላላቅ ውለታዎች ውስጥ ሐረርጌን ግብጾች ከሾሙት ከአሚር አብዱላሂ እጅ በዚህ ዐይነት ውጊያ መውሰዳቸው ብቻ ሳይሆን ፥ እንግሊዞች በቅርቡ ከያዙት በዘይላና ፈረንሳዮች ወደፊት ከሚይዙት ከጅቡቲ ለመደባለቅ ሲያደቡ ፤ በእንግሊዝ የተደገፈው የኢጣልያ መንግሥት እንደ ምጥዋና እንደ አካባቢው ግብጾች በሚለቁት አውራጃ መተካትን እንደ ደንበኛ መብትና ተግባር በመቁጠር ሐረርን ለመያዝ በሚመኝበት ሰዓት ከኃያላኑ መንግሥታት ቀድመው መያዛቸው አንደኛውን ከፍተኛ

---

* ካህናቱ ለጥምቀት በዓል ከድጓ ላይ ተጠቅሶ ለክርስቶስ የተደረሰውን ለምኒልክ አወራርሰው ማዜማቸው ነው ።

1 ጸ.ት ገ/ሥላሴ ፥ ታሪክ ዘመን ዘዳ. ምኒልክ ፥ ገጽ 147 ።

ሥፍራ መያዝ አለበት ። ከርሳቸው መኳንንቱ ፥ እመቤቶቹ ፥ ተራው ወታደር ፥ የወንዱ አሽከር ፥ የሴቷ ገረድ ለዚህ ብሔራዊ አንድነት ደማቸውንና ወዛቸውን ያፈሰሱት ሁሉ በሕይወት ሳለነው ባለውለታ ናቸው።

በዚያን ጊዜ ፥ እርሳቸው ችላ ብለው ወይም የኃያላኑን መንግሥታት ጠብ በሩቁ በመፍራት በወዳጅ ዐይን ከሚያዩት ከኢጣልያ ንጉሥ ጋር ላለመጣላት ሲሉ ሐረርን በዚህ ዓመት ተሽቀዳድመው ባይዙ ኖሮ ፥ ሁለቱ መንግሥታት ፈረንሳይና እንግሊዝ እንኳን ምንአልባት ቅኝ አገር በመጥገባቸው ችላ ይሉት ነበር ቢባልም ፥ ቅኝ አገር የናፈቀው የኢጣልያ መንግሥት ሐረርን ቀድሞ ቢይዘው ኖሮ የኢጣልያ ሐረርን መያዝና የኢጣልያ ሱማሌ ይባል ከነበረውና በኋላ ከያዘው ከቅኝ ግዛቱ ጋር መደባለቁ የማይቀር ስለነበረ ፥ በሁለተኛው የዓለም ጦርነት ፍጻሜ የእንግሊዝና የኢጣልያ ሱማሌ የተባሉት በኅብረት የመንግሥት አቋም ሲያገኙ የሐረርጌ ዕድል እምን ውዝግብ ላይ ያርፍ ነበረ ብሎ ለማሰብ ቀላል ነው ። ስለዚህ የኋለኛው የ1940—45 ዓ. ም. የነበረው ውዝግብ በ1879 ዓ. ም. የልደት በዓል ዕለት ጨለንቆ ላይ በቅድሚያ ተወገደ ማለት ነው ። ያገር ወሰን እንዳይደፈር ከመታገል ጋር ማስወገዱን አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የማድረጉ ተግባር ያሁኑና የሚመጣው ትውልድ ፈንታ ነው ።

የሐረርጌ አውራጃ በንጉሥ ምኒልክ መያዙ እንግሊዞችንም ፥ ፈረንሳዮችንም በጣም ቆጭቷቸዋል ። እንደ ተያዘም ለመቃወም ሳይሞክሩ አልቀሩም ፥ በጦር ኃይል መቃወሙንም አልፈለጉትም ። ነገር ግን በሎንዶን የእንግሊዝ መንግሥት የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሳሊስበሪና የፈረንሳይ አምባሳደር ሙሴ ዋዴግተን በ1880 ዓ. ም. ስለ ሱማሌ ቅኝ ግዛታቸው በተለዋወጡት የስምምነት ጽሑፍ ላይ በቁጥር 4 "ሐረርጌን ይዘን ወደየግዛታችን ለመደባለቅ ምኞት የለንም ። ሌላም ኃይል ይኸንኑ አውራጃ እንዲይዘው አንፈቅድለትም'' የሚል ቃል አስፍረው ተስማምተውበት ነበር ። [1] ነገር ግን የኢጣልያ መንግሥትና እነዚህ ሁለት ኃያላን መንግሥታት የሚቃወሙበትን መንገድ ጊዜና መሣሪያ ሲያማርጡ ፥ ምኒልክ በሐረርጌ ላይ ይዞታቸውንና የሐረርጌን ኢትዮጵያዊነት እያደረ እያጠባበቁ ስለሔዱ ፤ በነዚያ በኩል የታቀደው ተቃውሞ ዐውቆ በመኸሸፍ የውሃ ላይ ኩበት ሆኖ ቀረ ።

---

1 „. . . the two governments engage not to endeavour to annex Harar, nor to place it under their protectorate. In taking this engagement, the two governments do not renounce the right of opposing attempts by any other power to acquire or assert any rights over Harar. . ." (S. Petrides, L'Ethiopie et les Covoitises Allemandes, pp. 135—139.)

ጥንት እነ ዐፄ ዓምደ ጽዮን ፥ እነ ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ የነበሩበት ፥ በግራኝ ወረራ ዋዜማ እነ አባ ገብረ እንድርያስ ፥ እነ ራስ ደገልሃን ፥ እነ ራስ ወሰን ሰገድ ፥ ከግራኝ ወረራ ፍጻሜ በኋላ እነ አዝማች ፋኑኤል ፥ እነ አቤቶ ሐመልማል የተጋደሉበት ሐረርጌ አሁን በመጨረሻ ዐፄ ምኒልክ ከያዙት ወዲህ ራስ መኰንን ከመኳንንቶቻቸው ጋር ከሸዋውና ከቤጌምድሩ ፥ ከጐጃሜውና ከትግሬው ፥ ከኦሮሞውና ከጉራጌው ተወላጅ ጋር ለዚህ ምድር የአዕምሮና የጉልበት ኃይላቸውን አፍሰውበታል ። የነዚህ የቀደምቱ የትከለኞቹ ተወላጆች ዛሬ በሕይወት የሚገኙት አገሬ ሸዋ ነው ፥ ቤጌምድር ጐጃም ፥ ትግራይ ነው በማለት ፈንታ የሐረር ተወላጅ ነን ይላሉ ። ከሀገሬው ተወላጅ ከአደሬው ፥ ከሱማሌው ፥ ከኦሮሞውና ከኢሳው ፥ ከአዳሉ ጋር ዘራቸውንና ልማዳቸውን ደባልቀው ይኖሩበታል ።

የመጨረሻው የሐረር ገዥ አሚር አብዱላሂ

(ከሪቻርድ ፓንክረስት ዝግጅት)
(ኢትዮጵያ ኢንግሬቭድ)

ንጉሥ ምኒልክ ከአሚር አብዱላሂ ጋር የተዋጉበት የጨለንቆ ቦታ

ሐረርን ስለመያዛቸው ዐፄ ምኒልክ ለኢጣሊያው ንጉሥ ለዑ ምቤርቶ የጻፉት

(አርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፕሬሶ ሚኒስቴሮ ዴል አፍሪካ ኢታሊያና ፣ ሮማ)

[illegible]

ሐረርን ስለመያዛቸው ዐፄ ምኒልክ ለኢጣሊያው ንጉሥ ለዑምቤርቶ የጻፉት

(አርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፕሬሶ ሚኒስቴሮ ዴል አፍሪካ ኢታሊያና ፥ ሮማ)

ምዕራፍ ሐያ ስድስት

የደጃች ኃይሉና የደጃች ወልደ ሚካኤል የዘር አንድነት

የባላባቶቹ የሥልጣን ፍልሚያ

ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ሁለት ጊዜም በሜዳ ጦርነት ግብጽን ቢያሸንፉም ፥ የእሸናፊ ወሰን የለውም በማለት በተለይ ከጉራዕ ጦርነት ወዲህ የተከበበውን የግብጽን ጦር ወደኋላቸው እንዳለ ትተው ከነሠራዊታቸው ወደ ምጽዋ ገሥግሠው ከቀይ ባሕር ወዲህ ማዶ የነበረውን የግብጽ አገዛዝ ጠራርገው ማስወጣት ሳያምራቸው አልቀረም ነበር ። ነገር ግን ፥ ይኸን ለማድረግ በቅድሚያ በመላው የኢትዮጵያ ግዛት በየእውራጃው የሚገኙትን መሳፍንትና ባላባት በቁጥጥራቸው ሥር ማድረግ ነበረባቸው ። ይኸን ከማድረጋቸው በፊት ከሐማሴን ወደ ቆላው ወደ ምጽዋ ወርደው ፥ ወደ ግራም ፥ ወደ ሐባብና ወደ ቦጐስ፥ ወደቀኝም ወደ ዙላና ወደ አራፋሊ ታጥፈው ከግብጾችና እነርሱንም ከተጠጉት የእስላምና የክርስቲያን ባላባቶች ጋር በመዋጋት ያለ ኃይላቸውን እዚያ ላይ ቢያደክሙ ኖሮ ፥ ከዚህ በፊት ደጋግመን የጠቀስናቸው የሸዋ ፥ የወሎ ፥ የሰቆጣ ፥ የቤጌምድር ባላባቶች በላያቸው ላይ ሊነሡ ፥ ወይም ባይነሡም የንጉሠ ነገሥቱ ኃይል ሲዳከም ለወደፊቱ የማይበገሩ ባላጋራዎች ሊሆኑ በቻሉ ነበር ።

ይኸን አስቸጋሪ ሁኔታ በትክክል ተገንዝበውት ስለነበር ሁለት ጊዜ ከሩቅ አገር ፥ ባሕር ተሻግሮ ፥ ከግብጽ በምጥዋ በኩል ጦር ልኮ ከአስወጋቸው ጠላታቸው ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር ነገሩ እንዳይከር "ወንድሜ ወዳጄ" እያሉ ደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ በሰላም ድርድር የግብጽ ጦር ከሐማሴንና ከአካለ ጉዛይ ለቆ እንዲወጣ መጣጣር ግዴታ እንደ ሆነባቸው አንባቢ ሊገነዘበው ይችላል ። እንደዚህ በልስላሴ ካልያዙት ፥ "ለእንደርታው ለወልደ ሥላሴና ለዓድዋው ለራስ ሚካኤል ስሑል ተወላጅ ለዮሐንስ አንገዛም" የሚሉት እላይ ከጠቀስናቸው ሌላ በዚያው በቅርቡ ከነበሩት ከደጃች ወልደ ሚካኤል በቀር የአጋሜው የሰባጋዲስ ወገኖች ሳይቀሩ ለመሸፈትና ቢመቻቸውም መንግሥታቸውን ከመቀማት አይመለሱም ነበር ።

በዚያን ሰዓት ፥ ከሁሉም የበለጠ ያሠጓቸው የነበሩት ዋናው የዙፋን ባላንጣቸው የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ነበሩ ። ስለዚህ ከጉራዕ

ጦርነት በኋላ አሳባቸውን ወደ ሸዋ አምርተው ወደዚያ ተጉዘው ምኒልክን ለማሳመን ሲዘጋጁ በግብጾች ግንባር የነበረውን ጉዳይ በለዘብታ ለመያዝና የሰላም ድርድር ለማድረግ እንደ ተገደዱ ሁኔታው ያስረዳል ። ሆኖም ጉዳዩ ካገር ወረራ ዐልፎ የሃይማኖት ጦርነት ጠባይ ጭምር ስለያዘ ፣ ምኒልክም ሌሎቹም ፈንገጥ የማለት መልክ ቢያሳዩም ከአገርና ከሃይማኖት ባላንጣ ጋር በግልጽ አልተደረቡም ።

ከዐፄ ዮሐንስ በኩል ሐቀኛ የሰላም መንገድ ቢፈለግም ፣ በስምምነት እስረኛውንና የገዛ ልጁን ካገኘ ወዲህ ፣ በመሸነፉ የቆጨውና ዘመናዊው የጦር መሣሪያው ባፄ ዮሐንስ እጅ በመግባቱ እንደ እሳት ያንገበገበው ኢስማኤል በሰላሙ ድርድር ጊዜ ከዐፄ ዮሐንስ መላከተኞች ከነእቶ ገብረ እግዚአብሔር እጅ የወዳጅነት ደብዳቤና ገጸ በረከት እየተቀበለ ፣ የራሱንም ገጸ በረከትና ወዳጅ መስል ደብዳቤ ወደ ዐፄ ዮሐንስ በሚልከበት በዚያው ሰዓት ለዐፄ ዮሐንስ ባላጋራ ለደጃች ወልደ ሚካኤል ውስጥ ውስጡን እርዳታ እየሰጠ ለማጠናከር ይሞክር ነበር ። በዚህ ምክንያት ፣ ለዋናው አዝማች ለራቲብ ፓሻ እንደዚህ ብሎ ጽፎለት ይገኛል . . . "ደጃች ወልደ ሚካኤል ወታደሩን ይዞ ለሐማሴን ግዛት ተሾሞ የመጣውን ደጃች ኃይሉን ሔጄ ልስር ብሎ ቢያማክርህ እትከልከለው ። በዚህ መስመር እንዲያውም መፍቀድ ብቻ ሳይሆን ያገሩን ተወላጅ ሰብስቦ የሚዋጋበትን መሣሪያም ገንዘብም ልትሰጠው ይገባል ። ይሁን እንጂ ፣ ወልደ ሚካኤል ኃይሉን ሊወጋ መሔዱ በኛ ፈቃድ መሆኑን እንዳይገልጽ መጠንቀቅ አለበት ። ምናልባት ወልደ ሚካኤል ኃይሉን ወግቶ መማረኩ የተወራና ከንጉሡ ከዮሐንስ ዘንድ 'ምንድነው ምክንያቱ' የሚል ጥያቄ የተላከብህ እንደሆነ ነገሩን በፍጹም እንደማታውቅና ወልደ ሚካኤል ያደረገው ያለፈቃድህ መሆኑን መግለጽ አለብህ ። እንዲያውም አጠራጣሪውን ሁኔታ ለማስወገድ ለወልደ ሚካኤል 'ከኃይሉ መዋጋትህን እንቃወማለን' የሚል ጻፍለትና 'በጐን ደግሞ የጻፍነው ለውሸት ነው እንዲያውም በርታ' ብለህ በጽሑፍ አስረዳው" ።[1]

በዚህ ደብዳቤ ላይ በሕዝብ መሪነት በከፍተኛ ደረጃ የተቀመጠው የኢስማኤል የቅጥፈትና የማጭበርበር አቅዋሙ በግልጽ ይታያል ። በዚህ ዐይነት ራሱ ሁለት ጊዜም ጦር ልኮ በማዋጋት ዮሐንስን ማጥቃት ያቃተውን አሁን በገዛ ወገናቸው ለማስጠቃት ፈለገ ። በዚሁ ጐን ደግሞ ፣ ደጃች ኃይሉ ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ ተሾመው ወደ ሐማሴን

1 G. Douin, Histoire du Kedive Ismael, pp. 1029 1042.

መምጣታቸውን ሲረዳ በፊተኛው ጊዜ ከራቲብ ፓሻ ጋር የተጻጻፉትን ደብዳቤ ፈልጎ ፣ "ይኸው እርስዎን ከድተው ጽፈውልኝ ነበር" አስኝቶ ንጉሡን ከታማኞቻቸው ለማጣላት ጥረት አድርጓል ።[1]

በእንዱ በሐማሴን ግዛት ዘመዳሞቹ ወልደ ሚካኤልና ኃይሉ ሊዋጉ ከዝግጅት ላይ ይገኙ ነበር ። የወልደ ሚካኤልና የኃይሉ አባቶች ከጐንደር ነገሥታትና መሳፍንት ሲሾሙ ሲሻሩ የኖሩ ናቸው ። በዕድሜ ከደጃች ወልደ ሚካኤል ደጃች ኃይሉ 15 ዓመት ያህል ይበልጣሉ ። እነዚህ ሁለት ባላባቶች ርስተ ጉልታቸው የደጃች ኃይሉ ጸሐዘጋ ሲሆን ፣ የወልደ ሚካኤል ሐጸዘጋ ይባላል ። ሁለቱም እዚያው ሐማሴን ውስጥ በዘር ግንድ የተገናኙ ሆነው ሳለ ፤ እንደ እነሱ አባቶቻቸው በሐማሴን ግዛት ሲዋጉም ፣ ሲታረቁም ብዙ ዘመን አሳልፈዋል ።

ሁለቱ ባላባቶች የኖሩት ፣ የኢትዮጵያ ነገሥታት ሥልጣናቸው የወደቀበትና መሳፍንት በየአውራጃው ተመሥርተው እርስ በርስ በተዋጉበት ዘመን ነበር ። በሸዋ መርዕድ አዝማች ወሰን ሰገድ ፣ በጐጃም እነ ራስ መርዕድ ኃይሉ ፣ በሰሜን እነ ራስ ገብሬ ፣ በቤገምድር እነ ራስ አሥራትና እነ ራስ ወልደ ገብርኤል ነበሩ ። ከነዚህም በኋላ እነ ራስ ጉግሣ መርሶ በጐንደር የእንደራሴነቱን ሥፍራ የያዙበትና በየጊዜው እርስ በርሳቸው እየተዋጉ በመተላለቅ ሥልጣን የሚሻሙበት ጊዜ ነበር ።

በዚሁ ጊዜ ፣ ከመረብ ወዲያና ከመረብ ወዲህ ባለው የትግረና የትግራይ ግዛት እነ ራስ ወልደ ሥላሴ በእንደርታ ፣ እነ ደጃች ገብረ ሩፋኤል በተምቤን ፣ እነ ደጃች ሰባጋዲስ ወልዱ በአጋሜ የገነኑበት ጊዜ ነበር ። የደጃች ወልደሚካኤል አያትና አጐት እነ ከንቲባ ተስፋና እነከንቲባ ዘርዓይ ሐማሴንን ሲገዙ ኃይሉ በሐማሴን ውስጥ የወጣትነት ጊዜያቸውን ካሳለፉ ወዲህ ለደጃች ሰባጋዲስ ልጅ ለሹም አጋሜ ካሳ አድረው ከርሳቸው ጋር ሳሉ ፣ የሰሜንን ፣ የወልቃኢትንና የጸገዴን ግዛት ከያዙት ከደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም ጋር ለጦርነት በተሰለፉበት ሰዓት ኃይሉ ከካሳ ጋር ሆነው በ1832 ዓ.ም ውቤን ተዋግተዋል ። ድሉ የውቤ ሆኖ ጌታቸው ካሣ ሲማረኩ እርሳቸው አምልጠው ወደ ህገራቸው ወደ ጸሐዘጋ(ሐማሴን) ሔደዋል ። በዚህም ጊዜ አባታቸው ተወልደ መድኅን እርጅተው እቤት መዋል ዠምረው ነበርና በአባታቸው ፈንታ እርሳቸው ከሹም አጋሜ ካሳ የደጃዝማችነት ማዕረግ

I Ibid.

እንዳገኙ ከጦርነቱ መልስ የጸእዘጋን ግዛት ይዘው ማስተዳደር እንደ ዠመሩ ከላይ እንዳልነው ፥ የሹም አጋሜ ካሣና የደጃች ኃይሉ ባላጋራ ደጃች ውቤ የሁለቱን ተቃዋሚዎች እየመለሱ ግዛታቸውን ከመረብ ወዲያ ባለው በሐማሴን ፥ በአካለ ጉዛይና በሠራዬ አውራጃ አስፋፉ ።

በዚህ ጊዜ ኃይሉ ግዴታ ሆኖ ለደጃች ውቤ ስለ ገቡላቸው ፥ የሐማሴንን ግዛት መርቀውላቸው ወደ ስሜን ተመለሱ ። ከዚህ በኋላ የሠራዬ ሕዝብ "እኛንም ጭምር ይዘው ከውቤ እገዛዝ ያድኑን" የሚል እሳብ ስላቀረቡላቸው "እሺ" ብለው የሠራዬንና የሐማሴንን ግዛት ይዘው በውቤ ላይ እንደ ሸፈቱ ሳይቀናቸው ቀርቶ በውቤ ትእዛዝ ታስረው ወደ ስሜን መጥተው በግዞት ላይ እንዳሉ በ1847 ዓ ም ዐፄ ቴዎድሮስ ከውቤ ጋር ተዋግተው ያሸነፉ ጊዜ ኃይሉ ከስር ቤት ወጥተው በሹመት እንደገና ወደ ሐማሴን ተላኩ ። ቀጥሎ ባለው ጊዜ በ1852 ዓ ም ባፄ ቴዎድሮስ ላይ የደጃች ውቤ እህት የወ/ሮ የውብዳር የልጅ ልጅ ደጃች ንጉሤ (አገው ንጉሤ) ሸፍተው ከሰሜን አልፈው በትግራይና በትግሬ ላይ በተስፋፉበት ሰዓት ኃይሉ ለቴዎድሮስ በመታመን ከንጉሤ ጋር ከተዋጉ በኋላ ተሸንፈው ንጉሤ የሐማሴንን ግዛት ለወልደ ሚካኤል ወንድም ለደጃች መርዕድ ሰጡ ። በዚህ ዐይነት ኃይሉ በደጃች ውቤና ባፄ ቴዎድሮስ እንደዚሁም ባፄ ተክለ ጊዮርጊስና ባፄ ዮሐንስ ጊዜ አንድ ጊዜ ሲሾሙ ፥ ሌላ ጊዜ ሲሻሩ ወይም ሲጋዙና ሲታሰሩ ቆይተዋል ።

ከዐፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ዋግሹም ጐበዜ ላስታንና ትግራይን በሚገዙበት ጊዜ ቀደም ብለው ወልደ ሚካኤል ስለ ገቡላቸው ፥ ኃይሉን ሽረው ለወልደ ሚካኤል የደጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ስለ ሰጡዋቸው ፥ ከአገው ንጉሤ ሞት በኋላ ለቴዎድሮስ ታማኝ የሆኑት ደጃች ኃይሉ በዚህ ጊዜ ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር ተዋጉ ። በሌላ ቢኩል ደግሞ በዚሁ ዘመን በእንደርታ ፥ በተምቤን ፥ በዐድዋ የገነኑት ደጃች ካሳ (የወደፊቱ ዐፄ ዮሐንስ) በዚህ ጊዜ ኅብረታቸው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር ነበር ። በተረፈ በዚሁ መካከል የሸሬው ባላባት ራስ ባርያው ገብረጻድቅ በትግራይ ላይ ካፄ ቴዎድሮስ ተሾመው ከነ ደጃች ካሳ ጋር በደብረሲና ተዋግተው ባርያው ስለ ተሸነፉ በደጃች ካሳ ፈቃድ ወልደ ሚካኤል ወደ ግዛታቸው ተመለሱ ። ቀጥሎ ባለው ጊዜ ካሳ (ዮሐንስ) እንደገና ወልደሚካኤልን ሽረው ኃይሉን በሐማሴን ሲሾሙ ፥ ወልደ ሚካኤልን በእናታቸው አገር በቃርኒሽምና በደምበሳን ወስነዋቸው ቆይተው ነበር ።

በዚህ ዐይነት ምስቅልቅልና ዝውውር ሁኔታ ላይ እንዳሉ ካሳ ከዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ተዋግተው ንጉሠ ነገሥት በሆኑበት ጊዜ ባርያው

ከልብ ስለታመኑላቸው ፥ በጠቅላላው ከመረብ ወዲያ ባለው በሠራዬና ሐማሴን ላይ ጠቅላይ ገዥ አደረጉዋቸው ። በዚሁ ጊዜ የግብጽ መንግሥት ባለፈው እንዳነበብነው ፥ በኢትዮጵያ ላይ መስፋፋት ስለዠመረ ከራስ ባርያውና ካፄ ዮሐንስ ጋር ያላቸውን ጠብ ለመበቀል ሲሉ ወልደ ሚካኤል በግድ ወደ ግብጾች ተጠጉ ። ነገር ግን ዐፄ ዮሐንስ በጉራዕ ጦርነት ፍጻሜ ላይ እስከ ካይሮ ድረስ እነ እቶ ገብረ እግዚአብሔርን እየላኩ ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር የሰላም ውል በሚያራደሩበት ጊዜ ለሐማሴን የደጃች ወልደ ሚካኤልን ነዋሪ ባላንጣ ደጃች ኃይሉ ተወልደ መድኅንን ሾመው ልከው እርሳቸው በዚሁ ዓመት (1870) ዓ ም የሸዋውን ንጉሥ ምኒልክን ለማስገበር ረዥሙን የሸዋ ጉዞ ዠመሩ ።

ምዕራፍ ሐያ ሰባት

ደጃች ኃይሉና ራስ ባርያው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር በየተራ ተዋግተው እንደሞቱ ፣ በሐማሴን የሻለቃ አሉላ እንግዳ መሾም ፣ የራስ ወልደ ሚካኤል ፣ ከምሕረት በኋላ እስራት

በፊት ደጃዝማች በሚባሉበት ጊዜ ፣ በጉንደት (ጉንዳጉንዲ) ጦርነት ወልደ ሚካኤል ካፄ ዮሐንስ ወገን ሆነው ከግብጾች ጋር በዠግንነት እንደ ተዋጉ ብዙ ግብጻውያንንም በመማረክ ንጉሠ ነገሥቱን አስደስተው የሐማሴንን ግዛት ተቀብለው ነበረ ። በኋላ ግን ፣ የጉራዕ ጦርነት ሲቃረብ ዐፄ ዮሐንስ ሠራዊታቸውን ይዘው መረብን ተሻግረው ወደ አከለ ጉዛይ ሲጓዙ የወልደ ሚካኤልን የሥልጣን ተፋላሚ ደጃች ኃይሉን አስከትለው ስለመጡ ፣ እኔን ሽረው ሹመቱን ለኃይሉ ሊሰጡ ነው በሚል ጥርጣሬ ከንጉሠ ነገሥቱ ሸፍተው ወደ ግብጾች መግባታቸውን በዚህም ጊዜ የግብጽ ባለሥልጣኖች ለወልደ ሚካኤል የራስነት ማዕረግ ሰጥተው እንዳስደሰቷቸው ተጽፏል ።

በፊተኛው ወቅት ያሰቡትን አናውቅም እንጂ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በጉራዕ ጦርነት ድልን ከተጐናጸፉ በኋላ ፣ ከመረብ ምላሽ ያለውን የሐማሴንን ግዛት ለደጃች ኃይሉ ተወልደ መድኅን መስጠታቸው የተረጋገጠ ነው ። በዚህም ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከሐማሴን ዐድዋ ከዚያ ወደሸዋ ሲጓዙ ኃይሉ ወደ ሐማሴን ሔደው ማስተዳደር ዠመሩ። ከጉራዕ ጦርነት በፊት በውድም ፣ በግድም ወደ ግብጾች ተጠግተው ከነበሩት ውስጥ ብዙ ሰዎች እየመጡ ገቡላቸው ።

ዳሩ ግን ፣ በሜዳ መዋጋት ያልሆነላቸው ፣ ወይም በውል ሰላም አድርጎ ከልብ መታረቅም የቆጫቸው ግብጾች [illegible] እንዳመለከት ነው ፣ ባንድ ወገን ላፄ ዮሐንስ የሰላም እጃቸውን እየዘረጉ ፣ ሁለተኛውን እጃቸውን በዚያው ሰዓት ለወልደ ሚካኤል ዘርግተው የጦር መሣሪያም ፣ ገንዘብም በጕን እያቀበሉ በቁጥጥራቸው ሥር የነበሩትን እነ አቶ አስገዶምን ፣ እነ አቶ ወልደ ጋብርንና ሌሎቹንም እንዲተባበሩዋቸው አድርገው ከኃይሉ ጋር ለመዋጋት በሚዘጋጁበት ሰዓት በወታደራዊ ትጥቅ ረገድ የወልደ ሚካኤል ከኃይሉ የበለጠ ዘመናዊነት ነበረው ። ስለዚህ ደጃዝማች ወልደ ሚካኤል በግብጾች ውስጣዊ

ድጋፍ እየተረዱ በራሳቸው ታማኝ የሐጸጋ ጦራቸው ላይ የአከለ ጉዛይን ፣ የሐልሃልንና የሰሐርትን ተዋጊ ጦር በማስተባበር መጥተው ዳዕሮ ካውሎስ ሠፍረው ፣ "የኔ የሆንክ ተከተለኝ" የሚል መልእክት በያለበት ልከው ስለነበር የሚናብ ዘርዓይ ፣ የካርኔሽም ፣ የደምበሳን ተወላጅ አጋማሹ ገባላቸው ። ወጣቱ ልጃቸው ደጃች መኰንንም አብረው ስለነበሩ ፣ ከዚህ በፊት በዕሮ መኸንና በእምባዘሪብ ላይ በተደረገው ጦርነት ዤግንነት ማሳየታቸውን አባትዮው በማስታወስ ፣ "እሁንም ዕድላም ነህና የድል ዝንጣፊ* ይዘህ አዝማች ሁነን " አሉዋቸው ይባላል ።

በበኩላቸው የደጃች ኃይሉ ሰዎች ከፊሎቹ "ያለንበት ሠፈር ስለማይመችን ፣ ወደ ቋራ ጉብታ ሔደን እንዋጋ" ብለው አሳብ ቢያቀርቡ ሌሎቹ ደግሞ "ግዴለዎትም እዚሁ ሆነን እንዋጋ አይሥጉ" ብለው ስለመለሱላቸው እሳቸው ም፣

"እኔ ኃይሉ
የደም ደመና
ትልቁ ወርካ**

ብወድቅም ብዙ ቅርንጫፍ ይገፍ ነው የምወድቀው" ብለው ፎከረው ፣ "ሁልህም ታጠቅ" ብለው አዘዙ ። ከዚያ ከመንደር ወጣ ብለው በገበያ አጠገብ በነበረ ሜዳ ላይ ጦራቸውን አሰለፉት ።

በዚህ ጊዜ ወልደ ሚካኤል ከጦራቸው ለየት ብለው አንድ ሰው ብቻ አስከትለው ፣ የጠላታቸውን ሠፈር የመዋጊያውን ምቹ ቦታ ለመመርመር የጸሐዘጋን ከተማና የኃይሉን የጦር ሠፈር ወለል አድርጎ ከሚያሳይ ቦታ ሆነው እየተመለከቱ ለድሉ ሥጋት ስለ አደረባቸው ፣ "በውነት ይኸን ጦር እችለው ይሆን? ይኸን ድል ብትሰጠኝ ስመለስ የሚገባህን ስለት አቀርብልሃለሁ" ብለው ለቅዱስ ጊዮርጊስ እንደ ተሳሉ ዮሐንስ ኮልሞዲን ያሰባሰበው እፈ ታሪክ ያመለክታል ።

እኝሁ ጸሐፊ ጦርነቱ ከመዠመሩ በፊት አንዳንድ የጸሐዘጋ ሰዎች ባንድ ወገን ከደጃች ኃይሉ ጋር ሆነው ውስጡን ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር እየተላላኩና ገንዘብ እየተቀበሉ ከድተው ስለነበረ ይኸን

---

* የድል ሰሪቲ
** በትግርኛ —እነ ኃይሉ
እነ ሰርብ ደም
እነ ዐባይ ጻዕሮ

ያወቀው ሁሉ ፣ "እነዚህ ጌታውን እንደ ሸጠ እንደ ይሁዳ ናቸው" እያለ በማማት ሲያወግዝ አንዳንዶቹም ፣ "የሰኞ ቀን አይሆነንምና የዛሬው ውጊያ ይቅርብን" ብለው ቢያመለክቱ ፣ "ከዚህ በፊት እኔ ያልኩትን አልተቀበላችሁም ፣ አሁን ዝም ብላችሁ መዋጋት አለባችሁ" ብለው ደጃች ኃይሉ ወደ ወከዳባ ጉዟቸውን ቀጠሉ ። የተጓዙትም ወደቤት ምካህ የሚያደርሰውን መንገድ ወልደ ሚካኤል ሳይዙት ለመቁረጥ ነበር ። ዳሩ ግን ፣ ወልደ ሚካኤል ከዚሁ ከቤት ምካህ ሌሊቱን ገሥግሠው ሲነጋጋ ወደ ወከዳባ ደረሱና ወታደሮቻቸው ምቹ ምቹውን ሥፍራ ይዘው ፣ በልባቸው ተኝተው እያነጣጠሩ ሲጠብቁ ደጃች ኃይሉ ይኸን ሁሉ ሳያውቁ ዝም ብለው ወደ ጠላቶቻቸው አቅጣጫ ሲጓዙ ፀሐዩዋ ፊት ለፊት ሆና የጠላታቸውን ሠፈር ለመመልከት አስቸግራቸው እንደነበረ ጸሐፊው ያመለክታሉ ።

ስለዚህ የጸሐዘጋ ሰዎች ሳያስቡት ከደጃች ወልደ ሚካኤል በኩል የጻዳከስታኑ ፣ ያቶ ወልደ ገብርኤል ልጅ ጉግሣ በፈረስ ሆኖ ወዲያና ወዲህ ሲል ስለታየ ፣ ወዲያው የደጃች ኃይሉ ሰዎች የጌታቸውን ድንኳን ተክለው ለጦርነት ሲዘጋጁ መሪውም ደጃች ኃይሉ በበቅሏቸው ላይ ሆነው 'እነ እገሌ በዚህ ፣ እነ እገሌ በዚያ ሁኑ' እያሉ ሲያስተናብሩ የደጃች ወልደ ሚካኤል ወታደሮች ከተደበቁበት ቦታ አነጣጥረው ተኩሰው መቷቸው ። በዚህ ጊዜ መመታታቸው የገባቸው የገዛ ሰዎቻቸው ደጋግፈው ከበቅሎ አውርደው እተነጠፈ አንበሳ ቆዳ ላይ እንዳስቀመጧቸው ወዲያው ሞቱ ።

የጸሐዘጋ ሰዎች በብዛት ተኩስ ቢከፍቱ የደጃች ወልደሚካኤል ሰዎች (ሐጸጐች) ፀሐይዋ በጀርባቸው ስለ ነበረች ፣ ምንም ሳይቸገሩ የነዚህን ዐይኖቻቸውን እያጭበረበረች አነጣጥሮ ለመተኰስ ባስቸገረቻቸው በደጃች ኃይሉ ወታደሮች ላይ እያነጣጠሩ በመተኮስ ብዙ ሰው ይጥሉ ዠመር ። ከነዚህም ወገን ግን ፣ የሚተኰሰው 'የመታውን ይምታ' እየተባለ እንደዚሁ ቢሆንም ብዙ ሰው መግደላቸው አልቀረም ። በዚሁ ጊዜ የራሳቸው የደጃች ወልደሚካኤል ልጅ ደጃች መኰንን ተመትቶ ወደቀ ።

ከዚህ በኋላ ፣ የጸሐዘጋ ሰው ከጦሩ ሜዳ እየሸሸ መሔድ ሲዠምር ደጃች ወልደ ሚካኤል ድል በማድረጋቸው ተደስተው ፣ "ምርኮኛውን እሰሩ እንጂ አትግደሉ" ብለው ሳለ በኋላ ግን ፣ የሚወዱት ልጃቸውን የደጃች መኰንን በውጊያው ላይ መሞቱን ባዩ ጊዜ ፊታቸው ባንድ ጊዜ በቁጣ ተለውጦ ጸሐዘጋውን ፣ "ያዘው! በለው! ግደለው? ቆራርጠው!" እያሉ በፊታቸው ያገኙትን ሁሉ ይገድሉ ነበረ ። ወደ ጸሐዘጋ መንደር ገብተው የጸሐዘጋ ተወላጅ የሆነውን ሁሉ እንዳስፈጁት መሬቱ

ሁሉ በጸሐዘጋዎች ሬሳ ተሸፍኖ እንደነበረ ጸሐፊው ይገልጹና ከዚሁ አያይዘው በደጃች ኃይሉ ሬሳ ጐን ካቶ ተስፋ ጽዮን የተወለደው የልጅ ልጃቸው ፣ የካሳና የአቶ አላ (አሉላ) ልጆች ፣ የልጅ ሽፋርና የልጅ አባይ ሬሳ ፣ የሌሎችም ወድቆ ይታይ ነበረ ። በዚህ ቀን የጸሐዘጋ ከተማ የእዲ ገብሩ ፣ የእዲ ተከላይ ፣ የእዲ ኸፈለት መንደሮች መቃጠላቸውን ባገር ተወላጁ ጸሐፊ በትግርኛ ተጽፎ ኮልሞዲን ባሳተሙት መጽሐፍ ላይ ተዘርዝሮ ይገኛል ።

የስመ ጥሩው የደጃዝማች ኃይሉ አባ ሐባል ሕይወት በዚህ ዐይነት ተፈጽሟል ። ሲታሰሩ ሲፈቱ መኖራቸውን በጠቅላላ ዕድሜያቸው 68 ዓመት መሆኑን ካመለከተ በኋላ ፣ ሐማሴንን የገዙበት (ያስተዳደሩበት) ዘመን 30 ዓመት መድረሱን ዜና መዋዕሉ ይገልጻል ።

ዐፄ ዮሐንስ ፣ በሸዋ ምኒልክን በ1870 ዓ.ም. አሳምነው ቦሩ ሜዳ (ወሎ) ላይ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር በመተባበር የሃይማኖትን ጉዳይ በጉባዔ አከራክረዋል ። ተዋሕዶ ሃይማኖትን ካጸኑ በኋላ ፣ እስላሞች ክርስትና እንዲነሡ ዐውጀው ከሁለት የታወቁ የወሎ ባላባቶች እንደኛውን መሐመድ ዐሊን በሚካኤል ሥያሜ ክርስትና ራሳቸው እንሥተው በራስነት ማዕረግ በወሎ ሾመዋል ። ከዚያም ዐፄ ዮሐንስ ከወሎ ወደ ሰለዋ ሔደው ያመፁባቸውን ራስ ኃይሉን በማባረር ላይ በነበሩበት ሰዓት በሐማሴን ላይ የሾሟቸውን የደጃች ኃይሉንና የደጃች ወልደ ሚካኤልን ጦርነትና የኃይሉን መሞት ሰሙ ። ሁኔታው ብዙም ያስገረማቸው ወይም ያናደዳቸው አይመስልም ። ምክንያቱም በፊተኛው ዘመን ኃይሉም እንደ ወልደ ሚካኤል የእርሳቸውን እነሣሥ ሲቃወሙ የኖሩ ነበሩ ። ባፄ ዮሐንስም እጅ 16 ዓመት እንደ ታሰሩ ዜና መዋዕሉ ያወሳል ።

ስለዚህ ደጃች ኃይሉ በወልደ ሚካኤል እጅ መሞታቸውን ዐፄ ዮሐንስ እንደ ሰሙ በንዴት ሔደው ደጃች ወልደ ሚካኤልን በመግደል የኃይሉን ደም በመበቀል ፈንታ ነገሩን ውጠው በትዕግሥት ፣ “ባለፈው ጥፋትህ ምሕረት አድርጌልሃለሁ ፣ ወደኔ ብትገባ በሐማሴን ላይ እሾምሃለሁ” ብለው ሦስት መነኮሳትን ቢልኩባቸው ፣ ወልደ ሚካኤል ባደረጉት ሁሉ ንጉሠ ነገሥቱ ከልብ እንደማይምሩአቸው በመጠራጠር ወይም በስመ ጥሩው በደጃች ኃይሉ ላይ ባገኙት አሸናፊነትና በእጃቸው በገባው የጦር መሣሪያ በመተማመን ይሁን አይታወቅም ፣ ለጊዜው አልገባም ብለው የእምቢታ መልስ ሰጡ ። ከዚህ በኋላ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ለሐማሴን ራስ ባርያው ገብረ ጻድቅን ሾመው ላኩ ።

ራስ ባሪያው በሐማሴን ላይ ሲሾሙ የጌታቸውን ትእዛዝ በመፈጸም በ1870 ዓ.ም. ወደ ሐማሴን ሔደው በቤት ምኽእ ሠፈሩ ። እዚያም ሳሉ “ደጃች ወልደ ሚካኤል መጣብዎ” ቢሏቸው “እንዴት እኔ እባ ጋላ እኔ እሔድበታለሁ እንጂ እሱ አይመጣብኝም” ብለው ፎከረው ፣ ወደ ወልደ ሚካኤል ሲጓዙ ፊታውራሪ ገብረ አብ የሚባሉት “ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር መዋጋቱን እንተውና ከዚህ ሥፍራ ብንሔድ ይሻላል. . .” ቢሏቸው ፣ “ዝም በል አይዞህ አትፍራ ወልደ ሚካኤል እኔን ለመዋጋት የሚችል ይመስልሃልን” ብለው ተቆጥተው ለውጊያ ተዘጋጁ ።

በበኩላቸው የጦር ዘዴ ከራሳቸውም ፣ ከግብጾችም የተለማመዱት ኃይለኛው ደጃች ወልደ ሚካኤል ጦራቸውን ሰብስበው ወደ ካርኔሽም ሲጓዙ ፣ “በድንገት ደርሰን አደጋ ለመጣል እንዲመቸን እትነጋገሩ ፣ አትሸልሉ” የሚል ትእዛዝ ሰጥተው በዝምታ እየተራመዱ እምባደርሆ* ደረሱ ። በጉዞም ጊዜ አንድ ወታደር በፊተኛው የጦርነት ጊዜ ሰኞ ቀን በወከድባ በደጃች ኃይሉ ላይ የተገኘውን ድል አወራርሶ “ላሌ ላሌ. . .” እያለ የሽለላ ግጥም መግጠም ሲዠምርና ጓደኞቹ “ዝም በል!” እያሉ ሲቆጡት ወልደ ሚካኤል ተዉት ይጨርስ ስላሉ ፣

“ላሌ! ላሌ! ሰኑየ ሰኑየ ሰኑይ ወከ ድባ
ድራርይ ትኸልእ ምሳሕ ሂባ**”

ብሎ ከሸለለ በኋላ ፣ ወልደ ሚካኤል በደስታ “አይዞህ አንድ በቅሎ እሰጥሃለሁ” ብለው ተስፋ ሰጥተውት ጉዞአቸውን ቀጥለው እድ ነፋስ ከደረሱ በኋላ፣ እንዳለፈው ከደጃች ኃይሉ ጋር እንዳደረጉት ፀሐይዋ በጀርባቸው እንድትሆን ሲሉ ወደ ቀኛቸው ወደ ቤተ ጊዮርጊስ ታጥፈው ቤት ምኽእ ከሚባለው ቦታ ላይ ሰኞ ግንቦት 12 ቀን የሚካኤል ዕለት ከራስ ባርያው ጋር ውጊያ ዠመሩ ። በዚህም ጊዜ ደጃዝማች ወልደ ሚካኤል በፈረሳቸው እንዳሉ እየፎከሩ ገብተው በመዠመሪያ ጦርነቱን የዠመረውን ፊታውራሪ ገብረ አብን*** እነሣጥረው ከፈረሱ ላይ እንዳለ መቱት ። በዚህ ጊዜ ከራስ ባርያው ጦር ጋር ተባብሮ የነበረው የጸሐዘጋ ሰው መሸሽ ሲጀምር በዚሁ መካከል

---

* 12 ኪሎ ሜትር ከአሥመራ ።

** ሰኞ ለት (በወከዳባ ከደጃች ኃይሉ ጋር የተዋጉበት ቦታና ቀን) የሰጠኸንን የድል ምሳ በዛሬው ሰኞ ምሳችንን አትነሣንም እንደ ማለት ነው ።

*** የብላታ ገብረ መድኅን ልጅ ፣ ገብረ መድኅን የብላታ አገልድም ልጅ ።

ራሳቸው ራስ ባርያው ተመትተው ወደቁ ። ከርሳቸውም ጋር ብዙ መኳንንትና የጸዓዳ ክህስታኑ አቶ ገብረ ሥላሴ (የአቶ አስገዶም ልጅ) ሞቱ ። ድሉም በማያጠራጥር አኳኋን በደጃች ወልደ ሚካኤል አሸናፊነት ተደመደመ ።

በዚሁ ጊዜ ፤ ዐፄ ዮሐንስ ከሰለም ወደ ዐድዋ ተመልሰው የትንሽ ጊዜ ዕረፍት ካደረጉ በኋላ ፤ በወልደ ሚካኤል ላይ ለመዝመት ወደ ሐማሴን ሲጓዙ ደጃች ወልደ ሚካኤል በቦጐስ ፤ በሐባብና በመንሳ ያሉትን የግብጾች እርዳታ ይዘው ንጉሠ ነገሥቱን ለመቋቋም ሞክረው ነበር ። ከዚህ ቀደም ብሎ በደጃች ኃይሉና በራስ ባርያው ላይ የተከታተለ ድል ስለአገኙ ፤ ግብጾቹ ውስጠ ደስታ እየተሰማቸው በራቲብ ፓሻ እግር ተተክቶ ቆላማውን የቦጎስን ክፍል የሚያስተዳድረው ሶሊማን ኒያዚ ፓሻ ፤ ወደ ካይሮ ተላልኮ የራስ ወርቅ አሠርቶ በመስጠት በመንግሥቱ ስም ቀደም ብለው የተቀበሉትን የራስነት ማዕረግ አጸናላቸው ። በወዲህ በዐፄ ዮሐንስ ወገኖች ዘንድ ግን ፤ ወልደ ሚካኤል ከግብጾች ጋር መተባበራቸውን በመንቀፍ ሐጂ ወልደ ሚካኤል እየተባሉ መጠራት ዠምረው ነበር ።[1]

በዚህም ጊዜ ፤ ዐፄ ዮሐንስ የአከለ ጉዛይን ግዛት ለአጐታቸው ለትልቁ ራስ አርአያ ድምፁ ሰጡ ። ራስ አርአያም ወደ ግዛታቸው ወደ አከለ ጉዛይ ሔደው በጉራዕና በቀይሀ ኮር ግብጾች ያሠሩትን ምሽግ እያፈራረሱ አገር በሚያረጋጉበት ሰዓት ፤ እስካሁን ድረስ ጸሐዘጋዎችንና ሐጸጋዎችን ሲያቀጣቅጥ የኖረውን የሐማሴንንና የሠራዬን ግዛት ባስተዳደርም ፤ በወታደርነትም ሲያገለግሉ ለቆዩት ለተምቤኑ ተወላጅ ለሻለቃ አሉላ እንግዳ የራስነት ማዕርግ ጨምረው ሰጧቸው ። ስለዚህም ከዚህ ጊዜ ዠምሮ እኚህ ሰው በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ “ራስ አሉላ ዘውእቱ ቱርክ ፓሻ” እያሉ በማኅተም ሲጻጻፉ ይታያል ። ‘ቱርክ ፓሻነት’ም ትልቅ ወታደራዊ ሥልጣን ነው ። በዚህ ዘመን በቱርክ ሠልጣን ሥር ያሉትንም ግብጾችን ጭምር ቱርክ ይሏቸው ነበር ።

የሆነ ሆኖ ፤ የዚህን ሁሉ ወሬ ደጃች ወልደ ሚካኤል ሲሰሙ ቀድሞውኑ ነዋሪ በሆኑት ታማኞቻቸው ላይ ፤ ወዲያና ወዲህ እያሉ ካገር ውስጥና ከግብጾችም ጦር ለማስተባበር ሞክረው ነበር ። ነገር ግን ፤ ባሁኑ ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በግብጾች ላይ የሁለት ጊዜ ድል ጌታ ሆነው ፤ የሸዋውን ንጉሥ ምኒልክን አሳምነው ፤ እነ ራስ

1 G. Douin, Histoire du Kedive Ismael, pp. 1088—1043.

ወሬኛን አስረው ፤ የወሎን ባላባቶች ክርስትና አስነሥተው ኃይላቸውን በያለበት አጠንክረው ወደ ሐማሴን በታላቅ ግርማ በሚጓዙበትና ለሐማንሴና ለሠራዬ ራስ አሉላን ፤ ለአከለ ጉዛይ ራስ አርአያን በሾሙበት ሰዓት ፤ ለወልደ ሚካኤል እንደ ቀድሞው ሰው ሊተባበርላቸው አልቻለም ።

በተለይም ደግሞ ፤ የግብጽ መንግሥት በፊተኛው በከዲቭ ኢስማኤል ጊዜ መላ ኢትዮጵያን ለመውረርና ከሱዳን ጋር ለማደባለቅ ባለመበት ዘመን በየአውራጃው የነበሩትን የኢትዮጵያን መሳፍንት ፤ በሩቅ የሚገኙትን እነጂማን ፤ እነ ጉማን ፤ እነ እናርያን ሳይቀር በመላላክ በሚያባብልበት ወቅትና በቅርብ አጠገቡ ለነበሩት ለወልደ ሚካኤል በገንዘብም ፡ በጦር መሣሪያም ያደርገው የነበረው ሰፋ ያለ እርዳታ ባሁኑ በመጨረሻው ሰዓት አቋሟል ።

ከዚህ ቀደም እንደተባለው ፤ ከዲቭ ተውፊቅ ሥልጣን ሲጨብጥ ባገር ውስጥ እነ ኮሎኔል አህመድ ቤይ አራቢ ያነሡት ንቅናቄ የበለጠ ከችግር ላይ ስለ ጣለው፣ ይኸን ሁሉ ክስረትና ውድቀት ያስከተለውን የአባቱን የመስፋፋት ዓላማ ሰርዞ ወደቤቱ ሰብሰብ በማለት የቤቱን ጸጥታ ማረጋጋትን መረጠ ። በሱዳን የተነሣውንም የማህዲን ንቅናቄ ለማብረድ በቅድሚያ ካፄ ዮሐንስ ጋር መታረቅ አስፈላጊነቱ ስለ ተሰማው ፤ ለዚህ ሁሉ እንዲረዳው ጎርዶን ፓሻ የሚባለውን እንግሊዛዊ ለሱዳን አገረ ገዥነት ሾመ ። በሱዳን ላይ ጠቅላይ ገዥነት የተሾመ ሁሉ በዚያ አካባቢ ያለውን የግብጽ ጦር የሠፈረበትን ቦጐስን ፤ ሐባብንና ሰናሂትን ሁሉ በቁጥጥር ውስጥ ማድረግ ስለ አለበት ፤ በዚህ ጊዜ የንጉሠ ነገሥቱ ወደ ሐማሴን ጉዞና የራስ አሉላ ሹመት ያሠጋቸው ደጃች ወልደ ሚካኤል ከጎርዶን ፓሻ ጋር ግንኙነት ለማድረግና እርዳታ ለማግኘት ቢሞክሩ ነገሩ ሁሉ ተለዋውጦ አገኙት ። ስለዚህ ከግብጽ በኩል ተስፋ ያደረጉት እርዳታ በፍጹም ሳያስቡት ተስፋ አስቆራጭ ሆነባቸው ። እንዲያውም ቀድሞ በነራቲብ ፓሻ ዘመን የነበረው የግብጽ መንግሥት ገንዘብም ፤ የጦር መሣሪያም እንደልብ እየሰጠ የሚያበረታታቸው ሲሆን ያሁኑ አዲሱ ሹም ጐርዶን ፓሻ ፤ “ይኸን አድርግ ፤ ይኸን አታድርግ ፤ አገር አትዝረፍ ፤ ራስ አሉላን አታስቸግር” የሚል ትእዛዝ እየሰጠ በሌላ በኩል ደግሞ ፤ ይኸው እንግሊዛዊ የግብጽ አገረ ገዥ ካፄ ዮሐንስም ፤ ከራስ አሉላም ጋር በጐን እርሳቸው ሳያውቁ መላላኩን ከመንገድ ባስያዙት የልውውጥ ደብዳቤ ላይ ለመረዳት ችለዋል ። ስለዚህም በጣም ተስፋ ቆርጠው ፤ “ይኸስ እጄን ይዞ ለመታረቂያ ለመስጠት አይመለስም” በማለት ሳይወዱ በግድ ወዳፄ ዮሐንስ ለመግባት ይላላኩ ዠመር ።

ጐርዶን ፓሻ የዚህን ጉዳይ በሰፊው ለመንግሥቱ ባስተላለፈው የራፖር ማስታወሻ ውስጥ "ራቲቭ ፓሻ 'ሁለተኛ የሐበሻን መሬት (ሐማሴንን) እወስዳለሁ ብለህ እንዳትዋጋ' ብሎ ለወልደ ሚካኤል ቢነግረው አሾፈበት ። ራቲቭ ሔዶ እኔ ሥልጣን ስይዝ መጥቶ አየኝ ። ለወታደሩም ስንቅ ሰጠሁት ። በኋላ ግን ወደ ሐማሴን እየዘለቀ ዝርፊያ ስለጀመረ ፤ የወቀሳ ደብዳቤ ብጽፍለት ተቆጣ ። እንዲያውም በተገናኘን ጊዜ ከዮሐንስ እንዲስማማ ብነግረው 'ይልቅስ ዮሐንስ በምኒልክ ላይ ለመዝመት ወደ ሸዋ ሲሔድ እንውጋው' ቢለኝ እምቢ ስላልሁት ተጣላን . . . " የሚል ይገኛል ። በዚህ ዐይነት ወልደ ሚካኤል ከራቲቭም ከተከታዩም ፣ ከጐርዶን ፓሻም ስለተጣሉ ፣ ያላቸው ምርጫ ተላልከው ካፄ ዮሐንስ ጋር መታረቅ ነበር ።

ስለዚህ በመስከረም ወር 1871 ዓ ም ላይ ደጃች ወልደ ሚካኤል ወደ ራስ አሉላ ደብዳቤ ልከው ፣ "ወደ ንጉሠ ነገሥቴ ለመግባትና ለመታረቅ አስቢያለሁና እርስዎ ያስታርቁኝ" የሚል ደብዳቤ ላኩ። ራስ አሉላም ፣ ማናቸውንም ሁኔታ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተነጋግረው ከተወያዩ ወዲህ ፣ "መልካም ነው አስታርቅዎታለሁ" ብለው መሐላ ጭምር ስለ ላኩባቸው ፣ ደጃች ወልደ ሚካኤል የመሐላውን የምሕረት መልስ ተማምነው በታኅሣሥ ወር ላይ ወደ አክሱም ሔደው ከራስ አሉላ ተገናኙ ። ራስ አሉላም መልካም አቀባበል አድርገው ከተገናኙዋቸው በኋላ ፣ በዚሁ ዓመትና በታኅሣሥ ወር ላይ ወደ ደብረ ታቦር አምጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር አገናኙዋቸው ። ንጉሠ ነገሥቱም በደስታ ተቀብለው ፣ "ምሬሃለሁ ከግብጾችም የተቀበልኸውን የራስነት ማዕርግ መርቄልሃለሁ ፣ በራስ አሉላ ውስጥ ከመረብ ወዲያ ባለው አገር ሾሜሃለሁ" ብለው አሰናበቱዋቸውና ከራስ አሉላ ጋር ወደ አከለ ጉዛይ ተመልሰው ጉራዕ ላይ አብረው ሠፈሩ ።

ከዚህ በኋላ ራስ አሉላ ፣ "በቆላው በኩል ያለው አገር (ቦጐስና ሐባብ ፣ መንሳ) ገና ለመንግሥታችን አልተገዛምና አብረን ሔደን እንድንወጋው ሠራዊትዎን ይሰብስቡ" አሏቸው ። እሳቸውም 'እሺ ' ብለው በይፋ ተላልከው ሰዎቻቸው ሁሉ ሲሰበሰብ ፣ በራስ አሉላ ፈቃድ የራስ ወልደ ሚካኤል ጦር ሁሉም ወደ ቦጎስና ወደ መንሳ ዘመተ ። ወዲያውኑ በ1871 ዓ ም በነሐሴ ወር ላይ ፣ በራስ አሉላ ግፊት ፣ ከንቲባ ኃይሉ የሚባሉት ያቶ ገብራይ ልጅ* "የጦር መሣሪያዎን ግማሹን በምጥዋ ወደብ ግማሹን በየገዳሙ ደብቀዋል" ብሎ በራስ ወልደ

* የራስ ወ/ ሚካኤል የቅርብ ዘመድ ።

ሚካኤልና በልጅዩው በደጃች መስፍን ላይ ክስ አቅርበው ስለነበሩ በዚሁ የተነሣ ፣ የምሕረት ቃል ተሰጥቷቸው የነበሩት ራስ ወልደ ሚካኤል "ተረትተዋል" ተብለው በመስከረም ወር 1872 ዓ.ም. ከልጆቻቸው ከደጃች መስፍንና ከልጅ ኃይለ መለኮት * ጋር በአምባ ሰላማ ታሰሩ ። በዚህ ዐይነት ኃይለኛውና ስመ ጥሩው ወልደ ሚካኤል አባ ጐሚዳ ከሁለት የወደቀ ዛፍ ሆነው የወደፊት ዕድላቸው ግዞትና በእርጅና እቤት መዋል ሆነ ። ጀግንነታቸውን ፣ እምቢ ባይነታቸውን የሚያወሳ "እምቢ አለ ወልዱ" በሚል የቅጽል ስም የተቀረፀ የሽከላ ዘፈን ነበራቸው ።

በወሎና በሸዋ እንደ ቀናቸው ሁሉ ፣ ከመረብ ምላሽ ባለው አውራጃ በትውልዳቸው የሚመኩት የጸሐጸጋው ባለባት ደጃች ኃይሉና የሐጸጋው ራስ ወልደ ሚካኤል በዚህ ዐይነት ሲወገዱ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ባላባትነት የሌላቸውን ራስ አሉላን በመሾም ግዛታቸው ፣ የጣልያን ጦር በግብጽ እግር መጥቶ እስኪያደፈርሰው ድረስ ፣ ለጊዜው በደንብ ጸና ። በዚህ ዐይነት ለበላይ መሪ ሁሉ ባላባትነት ካለው ተመኪሹም ይልቅ ፣ መሪው ራሱ ከድህነት አንሥቶ በሹመት ያሳደገው የበለጠ ይታመንለታል ማለት ነው ።የዚህንም ዐይነት ያሿሿም መስመር ላገዛዛቸው ጥቅም ሲሉ ብዙ መሪዎች ይከተሉታል ። የሆነ ሆኖ ፣ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ የወልደ ሚካኤል ገናናነት እየጨለመ ሲሔድ ፣ የራስ አሉላ ዝነኛነት እንደ አጥቢያ ኮከብ እየደመቀ ይሔድ ጀመር ።

* በቀ.ኃ.ሥላሴ ጊዜ ራስ ተብለዋል ።

ምዕራፍ ሐያ ስምንት

ያፄ ዮሐንስና የኢጣልያ መንግሥት የመዠመሪያው ግንኙነት

የኢጣሊያ መንግሥት አንድነቱን ገና በደንብ ሳያቋቁም ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን ከደጃች አገው ንጉሤ ጋር ተላልኮ እንደነበረ "ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት" በሚለው መጽሐፍ ላይ ጠቅሰናል ። ነገር ግን ፤ ከዚህ ወዲህ 1852 ዓ.ም. የኢጣልያ ንጉሣዊ መንግሥት በደንብ ከተቋቋመና የአሰብን ወደብ እጁ ካደረገ ወዲህ ወደ ኢትዮጵያ በልዩ ልዩ መልክ ዜጐቹን እየላከ አገሪቱን ያስመረምር ዠመር ።

የኢጣልያ ንጉሣዊ መንግሥት ሲቋቋም በያገሩ ተበትኖ የነበረው የኢጣሊያ ተወላጅ ሁሉ ፤ "አገርና መንግሥት አገኘን" እያለ በብዛት ከየጐረቤት አገር ተሰብስቦ መጥቶ ስለ ነበረ ፤ ለጊዜው የሰው ብዛትና የሥራ እጦት ባዲሱ የኢጣሊያ መንግሥት ላይ ክብዶበት ነበረ ። በተቻለ መጠን ሕዝቡ በሌላውም ክፍለ ዓለም በተለይ በአፍሪካ እየተበተነ ሥራ ማግኘትንና በንግድ መክበርን ፤ ሕዝቡም መንግሥቱም በትጋት የሚያስቡበት ጉዳይ ሆኖ ነበር ።

ስለዚህ በቅድሚያ በሃይማኖትም ፤ በንግድም መልክ እነ ሳፒቶ ፤ እነ ፒያጃ ፤ እነ ስቴላ ፤ እነ ናሬቲ ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ እየገቡ ከመሳፍንቱና ከሕዝቡም ይተዋወቁ ዠመር ። ለአሰብ ወደብ የኢጣሊያ መንግሥት የሾሟቸው እነ ብራንኪ በመልእክት ካፄ ዮሐንስ ጋር መወዳጀት ዠመሩ ። በተለይ ጃኮሞ ናሬቲ የሚባለው በ1862 ዓ.ም. ወደ ዐፄ ዮሐንስ መጥቶ እንደ ደንበኛ ታማኝ አሽከር ሆኖ በአናጢነት ሙያው የመቀሌን ቤተ መንግሥትና የሚቀመጡበትን ዙፋን አሳምሮ በመሥራት አስደሰታቸው ። ወደ ዐፄ ዮሐንስ የሚመጡትንም የኢጣልያ ተወላጆች ሁሉ እያገናኘ በንጉሡ ዘንድ ያገሩ ሰዎችና መንግሥቱ እንዲታወቁና እንዲወደዱ እያደረገ በርሱም ሰበብ ወንድሙ ጆሴፒ ናሬቲ ወደ መቀሌ መጥቶ ንጉሠ ነገሥቱን ያገለግል ዠመር ።

ናሬቲ ምንም የኢጣሊያ ተወላጅና በዘሩ አውሮፓዊ ቢሆን ፤ በተለይ ቤተ መንግሥቱንና ዙፋናቸውን ሠርቶ ካስደሰታቸውና የሰሎሞንን ፒሻን ከሸለሙት ወዲህ በበዓል ቀን እንግዳም በመጣ ጊዜ

እንደ ኢትዮጵያ መኰንን ጃኖ ወይም ኩታውን አደግድጎ ወደ ንጉሠ
ነገሥቱም ዘንድ ገባ ወጣ እያለ ትእዛዝ እየተቀበለ ሲያስተናብር
ብዙ የውጭ አገር ሰዎች እንዳዩት በየመጽሐፋቸው ገልጸውታል ።[1]
ባለቤቱ ቴሬዛ ትባል ነበር ። ዶክተር ሽምፐር የሚባሉት የጀር
መን የዕፀዋት ሊቅ ካንዲት የኢትዮጵያ ወይዘሮ (ወለተ ሩፋኤል) የወ
ለዷት ናት ። ቴሬዛ የአማርኛና የኢጣሊያንኛ ቋንቋ ስታውቅ ጃኮም
ናሬቲ በመጠኑ አማርኛም ዐረብኛም እያደበላለቀ ይናገር ነበር ይባላል ።

በዚሁ ሰዓት ፣ በኢጣልያ አገር በሮማ ፣ በጀኖቫ ፣ በቶሪኖ በሚላኖ
ብዙ እንዱስትሪዎች ስለነበሩ እነዚህ እንዱስትሪዎች የሚያመርቷቸ
ውን ሸቀጦች የሚሸጡበት አገር ብጣም የሚፈልጉበት ሰዓት ነበረ ።
ሸቀጡን በንግድ መልክ ከመላክ በፊት በትድሚያ በኢትዮጵያ ከነበ
ሩት መሳፍንትና ነገሥታት መወዳጀትና ሁኔታውን መመርመር ያስ
ፈልጋል ተብሎ ሲመክርና ሲዘክር ቆይቶአል ። ቀደም ብሎ እነ
ጆሴፒ ሳፒቶ በስሜን ኢትዮጵያ ፣ እነ ሳሊምቤኒ በጐጃም ፣ እነ አባ
ማስያስና እነ አንቲኖሪ ወደ ሸዋ ገብተው ስለነበር ፣ በእነርሱ አማካ
ይነት ፣ "ከሁሉ የበለጠ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ባገሩ የአውሮፓን
ሥልጣኔ ለማስገባትና ንግድን ለማስፋፋት ፈቃደኛ ነው" የሚል
ወሬ በአውሮፓ ተስፋፍቶ ነበር ።"ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አን
ድነት" በሚለው መድሐፍ ላይ እንዳነብበነው ፣ አባ ሚካኤል የሚ
ባሉ በቱርክ አገር የኖሩ ኢትዮጵያዊ ከምኒልክ ወደ ኢጣልያ ንጉሥ፣
ሙሴ ፒዬር አርኑ የሚባለው የፈረንሳይ ተወላጅ ወደ ካይሮም ፣ ወደ
ፈረንሣይም አገር እየሔዱ ሁለቱም ስለ ምኒልክ ፕሮፓጋንዳ ማድረግ
ዠምረው እንደነበረ ይታወሳል ።

ስለዚህ በሚላኖ የነበረው የንግድ ምርመራ ማኅበር ወደ ሸዋ ሔዶ
የዚህኑ የንግድ ጉዳይ የሚመረምርና ለምኒልክ የተዘጋጀውን ልዩ
ልዩ ገጸ በረከት የሚያቀርብ አንድ የመልእክት ጓድ እንዲመረጥ ተደ
ረገ ። ለዚህም ተግባር የሱዳንና የኢትዮጵያን ሁኔታ ያውቃል ተብሎ
ፒሌግሪኖ ማቲዎቺ ተመረጠ ። ከርሱም ጋር ጉስታቮ ቢያንኪና ሌሎ
ችም ተደልድለውና ተዘጋጅተው በ1871 ዓ. ም. በኅዳር ወር ከሚላኖ
ተነሥተው ወደ ሸዋ በሚያደርሰው ወደብ በዘይላ ወይም በአሰብ በማ
ለፍ ፈንታ በታኅሣሥ ወር ከምጥዋ ወደብ ደረሱ ። አሳባቸው በሰ
ሜን ኢትዮጵያ አድርገው ትግራይንና ጐጃምንም ጐብኝተው ወደ
ሸዋ ለማለፍ ነበር ።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 83—100.

በዚህ ጊዜ ውስጥ ዕውቁና ያፄ ዮሐንስ ባለሚል የነበረው
ጃኮሞ ናሬቲ ከወንድሙ ከጆሴፔ ናሬቲና ከሚስቱ ከቴሬዛ ጋር በካ
ይሮ የዕረፍት ጊዜያቸውን አሳልፈው ወደ ዐድዋ ሊመለሱ ሲሉ ከነ
ዚህ መልክተኞች ጋር በምጥዋ ወደብ ተገናኝተው ተወያዩ ። ናሬቲ
በዚያን ሰዓት የመላዋ ኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ዮሐንስ መሆና
ቸውን ፣ ንጉሥ ምኒልክም ወዳፄ ዮሐንስ ገብተው ታማኝነታቸውን
ማረጋገጣቸውን ገልጦ ወደ ምኒልክ የመሔዱን አሳብ እንዲሰርዙ
አድርጎ ወደ ዋናው ገዥ ወደ ዐፄ ዮሐንስ ቢሔዱ ለኢጣልያ
የበለጠ ጥቅም የሚሰጥ መሆኑን በምክር አስገንዝቦ እሺ ከአሰኘ
በኋላ ፣ ወዳፄ ዮሐንስ የነዚህን መልክተኞች መምጣት ፣ የነርሱን
ደብዳቤ ጨምሮ ፣ በጽሑፍ አስታወቀ ።

ለዚህ መልስ ካፄ ዮሐንስ ፣ "ያንተና የዘመዶችህ ደብዳቤ ደርሶ
ኛል ። ቀድሞ ፈረንሳዮችና እንግሊዞች ሲመጡ ፣ መልካምነታቸውን
ገልጸውልኝ ወዳገር ከገቡ በኋላ ለመንግሥቴ እንቅፋት ይፈጥሩብ
ኛል ፣ የሃይማኖትም ችግር ይፈጥሩብኛል ፣ አንተን ስለማውቅህ ሌሎ
ቹም ያንተ ወገኖች እንዳንተው መልካም ይመስሉኛል ፣ አገር የአ
ምላክ ስለሆነ ለክፉዎች ካልሆነ በቀር አገሬን ለማንም አልዘጋም ።
ስለዚህ እነዚህን ደጎች ኢጣልያኖች ለማየትና ለመገናኘት እወዳ
ለሁ" የሚል መልስ መጣለት ። የደብዳቤውንም ቃል ሚስትዮዋ
ቴሬዛ ናሬቲ ከአማርኛ ወደ ኢጣልያንኛ ተረጐመችላቸውና ጉዞው
ከምጥዋ ወደ ዐድዋ ተዠመረ ።ዐድዋ ገብተው ጥቂት ጊዜ እንዳረፉ
ንጉሠ ነገሥቱ ወደሚገኙበት ወደ ደብረ ታቦር መጥተው በግንቦት
20 ቀን 1871 ዓ ም ሲደርሱ ለክብራቸው አምስት ጊዜ መድፍ ተተ
ኰሰላቸው ።

ከዚያም በዚሁ በናሬቲ መሪነት ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ቀርበውና፣
እንዳገሩ ልማድ እጅ ነሥተው ለምኒልክ ያዘጋጁትን ዲስኩር በርሳ
ቸው ፊት ተናግረው ፣ ለምኒልክ የያዙትንም ገጸ በረከት አንድ ጠበ
ንጃ ፣ ሁለት ሽጉጥ ፣ አንድ የብረት አልጋ ፣ አንድ የወርቅ ዘውድ ከመ
ከዳ ጋር ፣ የሐርና የከፋይ ጨርቃ ጨርቅና መሐረብ ፣ ሳሙና ፣ ከብ
ሪት ፣ መጠጥ የያዙ ጠርሙሶች አቅርበው ንጉሡን አስደሰቱ ። ቀጥ
ሎም ወደ ማረፊያቸው ሔደው ዕረፍት ካደረጉ በኋላ ፣ በአምስተኛው
ቀን የመልእክቱን ዓላማ የሚገልጥ ጽሑፍ ዋናው መሪ ሰጣቸው ።
ያንንም ንጉሠ ነገሥቱ በቴሬዛ አማካይነት ትርጕሙን በአማርኛ ከሰ
ሙት በኋላ ፣ ስለንግዱ ጉዳይ "እሺ" ብለው እርሳቸውም ስለ አው
ሮፓ ሁኔታ ፣ ስለ ኢጣልያ ንጉሥ ስለ ኡምቤርቶ ጤንነትና ሁኔታ
ጠያይቀዋቸው ሲጨርሱ ፣ በበኩላቸው ንጉሠ ነገሥቱም ለኢጣልያ
ንጉሥ ደብዳቤና ገጸ በረከት ለመላክ ይዘጋጁ ዠመር ።

ጉስታቮ ቢያንኪና ሌሎችም በኢትዮጵያ ሲቀሩ ወደ ኢጣልያ አገር ለሚመለሰው ለማቲዎቺ ሁለት የአንበሳ ግልገሎችና አንድ ደብዳቤ ለኡምቤርቶ እንዲሰጥ አስረከቡት ።

ለኢጣልያ ንጉሥ የላኩት የደብዳቤው ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

"መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት. . . ይድረስ ከንጉሥ ኡምቤርቶ ፈተኛው ዘኢጣልያን* እንዴት ነዎ ። እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። ከዚህ በፊት ደብዳቤ ያልጻፍኩለዎ መንገዱ በእስላም እጅ ተዘግቴብኝ ነው ።** አሁን እንኳን ይህን ወረቀት የጻፍኩለዎ ከኢጣልያን በመጡ ነጋዶች ምክንያት ነው ። ሌላ ጉዳይም እንዳልጽፍልዎ በፊት ወዳጅነትዎን አገኘው ብዬ ነው ። አሁንም የፍቅር ምልክት ይሆን ዘንድ አንድ ተባት (ወንድ)ና አንድ እንስት (ሴት) ሁለት የእንበሳ ጉቺላ (ግልገል) ሰድጃለሁ ። ተጽሕፈ በጐንደር ከተማ ሰኔ 14 ቀን 1871 ዓ.ም.

በዚህ ዐይነት ፥ እነ ማቲዎቺ "በሰሜን በኩል አድርገን ፥ ወደ ሸዋ ዘልቀን ፥ ከምኒልክ ጋር የንግድ አሳብ እንለዋወጣለን ብለው ዐቅደውት የነበረውን (አሳብ) ጃኮሞ ናሬቲ ምንም እንኳን በዚህ ጊዜ ዮሐንስና ምኒልክ በስምምነት ላይ መሆናቸውን ቢያውቅ ፥ የመልከተኞቹ ወደ ሸዋ መሔድ ንጉሠ ነገሥቱን ቅር እንደሚላቸው በመገመት በምክር አስቀራቸው ። ስለዚህ ማቲዎቺ በምርመራና በአደን ምክንያት የጣናን ሐይቅና ጐጃምን ጐብኝቶ ከንጉሠ ነገሥቱም ጋር የንግዱን ልውውጥ ተነጋግሮ በየጊዜው ንጉሡ ግብር በሚያገቡበት (በሚያበሉበት) ሰዓት እየተጠራ ተጋብዞ ሲጨርስ ፥ በሰኔ ወር ላይ ከዚህ በላይ የተጻፈውን ደብዳቤና ሁለቱን የአንበሳ ግልገሎች ተረክቦ ከንጉሠ ነገሥቱ ተሰናብቶ በምጥዋ በኩል አድርጎ ወዳገሩ ተመለሰ ።

ጉስታቮ ቢያንኪ ግን ፥ ከማቲዎቺ ተለይቶ አንድ ጊዜ ወደ ጐጃም ፥ አንድ ጊዜ ወደ ሸዋ እየተዘዋወረ ብዙ ጊዜ እዚያው መቀሌ ንጉሠ ነገሥቱ ባሉበት ቆየ ።

ማቲዎቺ ወደ አገሩ ከተመለሰ በኋላ ፥"በሐበሻ አገር" በሚል ርዕስ ከንግዱ ግንኙነት በቀር ስለ ጉዞውና ስላየው ነገር ሁሉ ባሠፈረው

* ኡምቤርቶ ቀዳማዊ ለማለት ነው ።

** የግብጾቹን አያያዝ መጥቀሳቸው ነው ።

ጽሑፍ ላይ ስለ መልካቸው እንደዚህ ይላል ። "ዮሐንስ የዐርባ ዓመት ሰው ናቸው ። ቆንጆ ሳይሆኑ አስደሳች መልክ አላቸው ። ከዕድሜያቸው በላይ የሸመገሉ ይመስላሉ ። ባለፈው ብዙ የሁካታ ፥ የእድማና የጦርነት ዘመን እንዳሳለፉ ከፊታቸው ላይ ይነበባል ። የጢማቸው ጠጉር እጭርና ትንሽ ነው ። የራስ ጠጉራቸው ተጠላልፎ ተሠርቷል ።" *...[1]

ማቲዎቺ በሐቅ መንገድ ኢትዮጵያና ኢጣልያ ተስማምተው ንግድ እንዲለዋወጡ ከልቡ ሲመኝ ፥ ቢያንኪ ግን የሻምበልነት ማዕረግ የነበረው ወታደር ስለነበረ ፥ ዋና ምኞቱ ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የገዥነት ሥልጣን የምታገኝበትን መንገድ ያውጠነጥን እንደነበረ የሁለቱም አሳብ ከየመጽሐፋቸው ላይ ይነበባል ።

በመካከሉ ሸዋንና የኢትዮጵያን ደቡባዊ ክፍል ለመጐብኘት የተመደቡት አንቶኒዎ ቸኪና ኪያሪኒ ጀዎቫኒ የሚባሉት የጉስታቮ ቢያንኪ ጓደኞቹ በጌራ ሲያልፉ የጌራ ባላባት (ጌራ ጌኔ) ሁለቱንም የምኒልክና የጐበና ሰላዮች ናችሁ ብሎ አስሯቸው ስለ ነበረ ፥ ይኸንኑ ላዬ ዮሐንስ አመልክቶ ካዬ ዮሐንስ ወደ ራስ አዳል ትእዛዝ አስተላልፎ በራስ አዳል ማስፈራራት ከሁለቱ የኢጣልያ አገር ጐብኝዎች አንዱ ኪያሪኒ ጀዎቫኒ እዚያው ጌራ ሲሞት ፥ አንቶኒዎ ቸኪ ተለቆ ወደ ሸዋ እንዲመጣ አደረገ ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፥ ቢያንኪ ካዬ ዮሐንስ ተላምዶ የንጉሠ ነገሥቱን መልእክት ይዞ በ1873 ዓ ም ወደ ኢጣልያ አገር ተመልሶ በ1875 ዓ ም እንደገና ወዳዬ ዮሐንስ ከኮንት ሳሊምቤኒ ፥ ከዲያናና ከሞናሪ ጋር መጥቶ ባለሟል ሆነ ። በእርሱም አማካይነት ንጉሠ ነገሥቱ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ለሲኞር ፓስኩአሌ ማንቺኒና ለሌሎች አራት የኢጣልያ ባለሥልጣኖች የሰሎሞንን ኒሻን ፥ ለራሱም በቅሎ ከሙሉ መጣሪያዋ ጋር እንዲሁም ጦርና ጐራዴ ከሙሉ ልብስ ጋር ሸልመው መልሰው ወደ ኢጣልያ ሊሰዱት ሲዘጋጁ፥ በቅድሚያ ንጉሠ ነገሥቱ ለኢጣልያ ንጉሥ እንደዚህ የሚል አንድ ደብዳቤ አዘጋጁ። "መልእክት. . . ለትግራይም ፥ለሸዋም ፥ ለሌላው ለአማራውም አገር የሀገርዎ መንግሥትም ፥ የኢጣልያ ሰው ጉዳይ ያለው ሁሉ በአርሆና በጨው በኩል እየወጣ (እያለፈ) ወደ ከተማዬ ወደ መቀሌ እየገባ (እየመጣ ጉዳዩን ያደርጋል ፥ ይፈጽማል) ከአቶ ቢያንኪ ጋር ተማክሬ ወረቀት ጽፌልዎ ነበር ። እንግዲህ ግን አቶ ቢያንኪን ወደ ሌላ ጉዳይ

* ሹሩባ ነው ማለቱ ነው ።

1 P. Matteucci, In Abyssinia, pp. 11—50.

አይስደዱብኝ እየተመላለሰ የእርስዎና የኔ ተግባር (ጉዳይ) በእርሱ እንዲፈጸም . . .”

ዳሩ ግን ፡ ጉስታቮ ቢያንኪ በ1876 ዓ.ም. “ወደ አውሳ ሒጄ አገር እመረምራለሁ ፡ መንገድም እከፍታለሁ” ብሎ ከሁለት ጓደኞቹ ከዲያና ከሞናሪ ጋር ጉዞ ጀመረ ። “አገሩ በረሃማና ውሃ የሌለበት ለሕይወትም አደጋ ያለበት ነው” ብለው ንጉሠ ነገሥቱም ፡ ሌሎቹም የመከሩትን ሳይሰማ መሪ ይዞ ወደ ማኽል በረሃ ሲደርስ መሪው ከድቶት ጥሎት ጠፋ ። ደንከሌዎቹም አግኝተው ከሁለቱ ጓደኞቹ ጋር ተደብድቦ የሕይወቱ ፍጻሜ ሆነ ። በጕን ጭፍራ ልኮ ያስደበደበ ውም ያገሩን መመርመር የማይወደው ራሱ የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ ነው ይባላል ።[1]

እንደዚሁም ፡ ዐፄ ዮሐንስ በኋላቸው በእንግሊዝና በኢጣልያ ውስጠ ሽርክና የሚዘጋጅባቸውን ወረራ በምንም ዐይነት ሳይጠረጥሩ የኢጣልያን ንጉሥ ወዳጅነት ያገኙ መስሏቸው ገጸ በረከትና ደብዳቤ አንድ ጊዜ በማቲዎቺ እጅ ፡ ዳግመኛም በዚሁ በጉስታቮ ቢያንኪና ብራንኪ ጆዎቫኒ በሚባለው አሰብ በሚቀመጠው የኢጣልያ አስተዳዳሪ (ኮሚሳሪዮ ቺቪሌ) አማካይነት በቅንነት መንፈስ ይለዋወጡ ነበር ። ዐፄ ዮሐንስ በዚህ ሰዓት ግብጾችን ሁለት ጊዜ ድል ካደረጉና ምኒልክንም ካስገበሩ በኋላ ፡ በፊታቸውም ሁሉም ነገር የተቃና ሆኖ በሰሜን በኩል በግብጽ ይዞታ ሥር የነበሩትን ቦጎስንና ሰናሂትን ለመረከብ ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የሚላላኩበት ጊዜ ነበር።

ነገር ግን ፡ ንጉሠ ነገሥቱ በቅንነት ወዳጅነቱን ሲፈልጉ የኢጣልያ መንግሥት ባንድ ወገን በግብጽና በቱርክ እግር ጦር ልኮ ምጥዋንና አካባቢውን ለመያዝ እየተዘጋጀ ፡ በሌላ በኩል ወዳጄ ዮሐንስ በርከት ያለ ስጦታና ወዳጅነት አዘል የሆነ የተንኰል ደብዳቤ በመላክ ለማዘንጋት ይጣጣር ነበር ። የእንግሊዝ መንግሥትም በበኩሉ ፡ ዐፄ ዮሐንስ በርሱ ላይ የነበራቸውን መተማመን እያወቀ ከግብጾች ጋር በሒዊት አማካይነት ሲያዋውላቸው የኢጣልያን የወረራ አሳብ ምልክቱንም እንኳን ሳይገልጥላቸው፥ የራሱን ጥቅም ብቻ በማደላደል በሱዳን በኩል ለገጠመው ችግር እርሳቸውን መሣሪያ አድርጓል ። የሁለቱም መንግሥታት ተንኰል ሊገለጥ የቻለው በተከታዩ ዓመት የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ገብቶ ወደ ዶጋሊ ሲስፋፋና ራስ አሉላ ከኢጣልያ ጋር ዶጋሊ ተዋግተው ባሸነፉበትና የእንግሊዝ መንግሥት እንደ አስታራቂ ገብቶ ለኢጣልያ አድላዊነቱን በቃልም በጽሑፍም በገለጸበት ጊዜ ብቻ ነበር ።

1 Guido Cortese, Eritrea, pp. 28—30.

መልእክት፡ ዘሥዩመ፡ እግዚአብሔር፡ ዮሐንስ፡ ንጉሠ፡ ነገሥት፡ ንጉሠ፡ ጽዮን፡ ዘኢትዮጵያ፡ ይድረስ፡ ከንጉሥ፡ ዑምቤርቶ፡ ፊተኛው፡ ዘኢጣልያን፡፡ እንዴት፡ ነዎ፡፡ እኔ፡ እግዚአብሔር፡ ይመስገን፡ ደኅና፡ ነኝ፡፡ ከዚህ፡ በፊት፡ ደብዳቤ፡ ያልጻፍኩለዎ፡ መንገዱ፡ በለሌቃም፡ እጅ፡ ተዘጋቶብኝ፡ ነው፡፡ አሁን፡ እንኳ፡ ይህን፡ ወረቀት፡ የጻፍኩለዎ፡ ከኢጣልያን፡ በመጣው፡ ነጋዴ፡ ምክንያት፡ ነው፡፡ ሌላ፡ ጉዳይም፡ እንዱልጅዎለም፡ በፊት፡ ወዳጅነተም፡ እንጂው፡ ብዬ፡ ነው፡፡ አሁንም፡ የፍቅር፡ ምልክት፡ ይሆን፡ ዘንድ፡ አንድ፡ ተግቶ፡ አንድ፡ እንስት፡ ሁለት፡ ያንበሳ፡ ጉቺሳ፡ ሰድጃለሁ፡ ተጽሕፈ፡ በጕንደር፡ ከተማ፡ አመ፡ ፲ወ፬ ለሰኔ፡ በ፲ወ፰፻ ፸ወ፬ ዓመት፡ ምሕረት፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡

ዐፄ ዮሐንስ ለኢጣሊያው ንጉሥ ለዑምቤርቶ የጻፉት

(አርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፕሬሶ ሚኒስቴሮ ዴል አፍሪካ ኢታሊያና ፡ ሮማ)

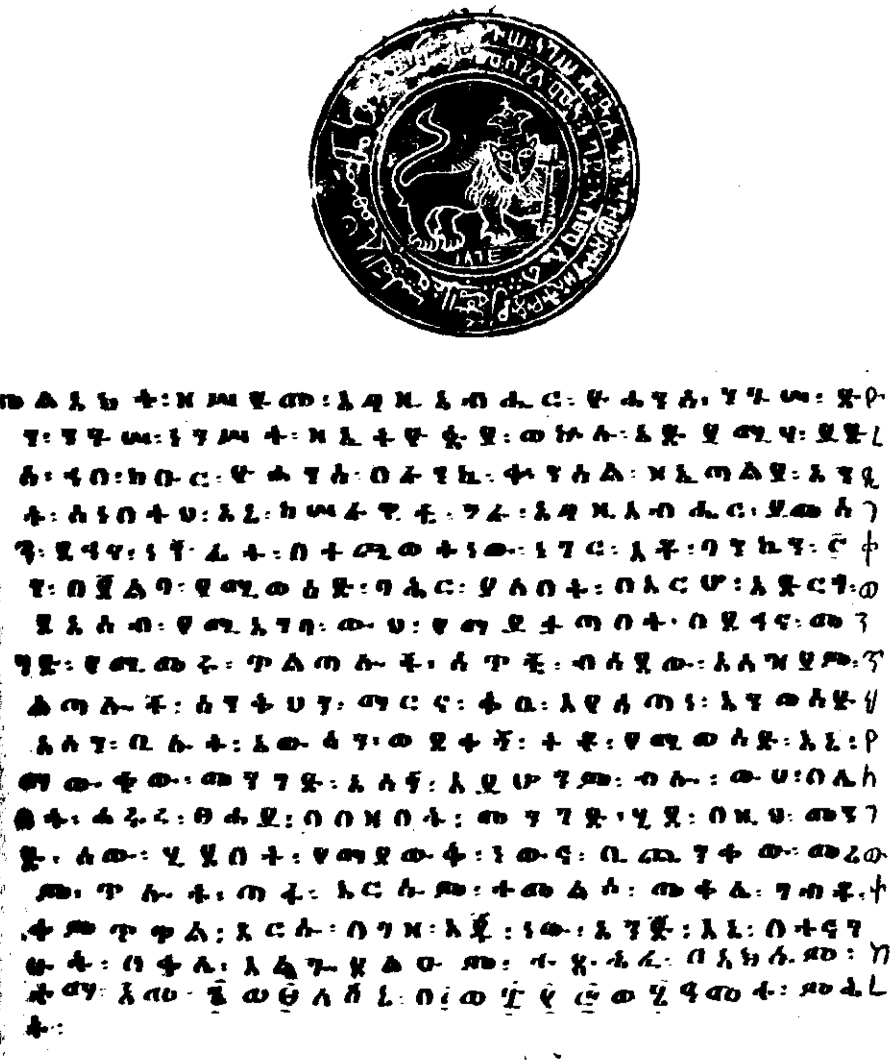

ዐፄ ዮሐንስ ለኢጣሊያ ቆንሲል ለብራንኪ የጻፉት

(ከአርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፕሬሶ ሚኒስቴሮ ዴል አፍሪካ ኢታሊያና ፣ ሮማ)

ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ

የኢጣሊያ መንግሥት የመዠመሪያው አገባብ በአሰብ

የኢጣልያ መንግሥት ንግዱን የሚያሠራጭበት ፡ ሕዝቡን የሚያሠፍርበት ፡ ራሱም የሚጠቀምበት ቅኝ አገር የፈለገው ፡ ካሚዮ ካቩር ጠቅላይ ሚኒስትር ከሆነበትና ቪክቶር አማኑኤል ገና የሣርዴኛ ንጉሥ ብቻ ከሚባልበት ከ1857 ዓ.ም. ዠምሮ ነበር ።

በፈቃዳቸውም እየወጡ ፡ ከመንግሥትም ፡ ከሮማ ሊቃነ ጳጳሳት ከቫቲካን ድርጅትም እየተላኩ በኢትዮጵያ የተሠራጩት አገር መርማሪዎች ፡ የአልአዛሪስትና የካፑቺን ፡ የጄሱዩት ሚሲዮን አባሎች ፡ በተለይ ደግሞ በሮማ የኢጣሊያ የዠዎግራፊያ ምርመራ ማኅበርና በሚላኖ የንግድ ምርመራ ድርጅት ከተቋቋመ ወዲህ ከነዚህ ከሁለት ድርጅቶች ለስንቅ የሚያስፈልገውን ገንዘብ ፡ ለየመሳፍንቱና ለየባላባቱ የሚቀርበውን ገጸ በረከት ፡ ለመከላከያ የሚሆነውን ሽጉጥና ጠበንጃ ፡ ለአደን የሚያስፈልገውን የረሽ መሣሪያ እየያዙ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ዠመሩ ። ከመጡ በኋላም የየመሳፍንቱን አቅዋም ፡ የሕዝቡን ጠባይ ፡ የኢትዮጵያን አውራጃ መውጫ መግቢያውን ፡ ወንዛወንዙን ፡ የአየሩን ጠባይ ፡ የመሬቱን ሀብት እየተዘዋወሩ በመጽሐፍና በራፖር መልክ ለየላካቸው ድርጅት እያዘጋጁ ያቀርቡ ነበር ።

የጥናት ራፖራቸው ሁሉ በደንብ በየክፍሉ እየተመዘገበ በከፍተኛ ደረጃ ይጠና ዠመር ። የኢጣሊያ ያንድነታቸው ጉዳይ ከ1857 ዠምሮ በተለይም በ1860—70ዓ.ም. ድረስ እየጸና መጥቷል ። በ1870—80ዓ.ም. ድረስ የነበሩት ባለሥልጣኖች አሁንም መልክተኞችን ወደ ኢትዮጵያ ወዳጼ ዮሐንስም ፡ ወደ ንጉሥ ምኒልክም ፡ ወደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም ፡ ወደ ሌሎቹም እየላኩ በገጸ በረከትና በሙያ አገልግሎት በኩል እየገቡ በመገናኘትና ባለሟል በመሆን ፡ ወደቅኝ አገዛዝ የሚመራውን የምርመራውንና የስለላውን ሥራ በአዲስ ኃይል ይከታተሉ ዠመር ።

ይሁን እንጂ ፡ በቅኝ አገር ፍለጋው ጉዳይ የኢጣልያ ባለሥልጣን የነበረው ሁሉ ፡ በውጭም ሆነ በምክር ቤትም ውይይት ላይ አልተስማማበትም ። ካሉት የፖለቲካ ቡድኖች ግማሹ ኢጣልያ እንደ እንግሊዝ፡

እንደ ፈረንሳይ ፣ እንደ ፖርቱጋል ፣ እንደ ኤስፓኝ በቀጥታ ይዛ የምታስተዳድረውና በሀብቱ የምትጠቀምበት የቅኝ ግዛት ያስፈልጋታል ሲል ግማሹ ክፍል ደግሞ ፣ በተለይ የግራው ክፍል የፖለቲካ ቡድን አባሎች አዲሲቱን አገራችንን በኢንዱስትሪና በእርሻ በጠቅላላው በኢኮኖሚ እናቋቁም ። ያለንን መጠነኛ ሀብታችንንና የሰው ጉልበታችንን ለቅኝ ግዛት ፍለጋና ለጦርነት በማዋል ፈንታ ላገራችን ጉዳይ ብቻ እናውለው ሲሉ ፣ የቀሩት ደግሞ ከየሚሲዮናውያኑ እነሳፔቶ — እነስቴላ ፣ እነ ማሳያ ፣ ከአገር አሳሾቹ እነቢያንኪና እነቸኪ በሚያቀርቧቸው ጽሑፎች የኢትዮጵያን የተፈጥሮ ሀብት ብዛት ፣ የወንዛወንዙን የደሴቱን ፣ የተራራውን የዕፀዋቱን ውበት ፣ የቀንድና የጋማ ከብቱን ብዛት ስለሚያስገነዝባቸው ፣ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትና ከየመሳፍንቱ ጋር በሐቅና በቅንነት በመዛመድ በልማትና በንግድ ተዋውለን አገራችንን ማክበር እንችላለን ይሉ ነበር ።

ይሁን እንጂ ፣ የነዚህ የመጨረሻዎቹ ቅን አስተያየት ፣ እየተዳከመ በዚህም ዘመን የስዊዝ ቦይ ሊከፈት በተቃረበበት ሰዓት እንግሊዝ በግብጽ ፣ በሱዳን ፣ በበርበራ ፣ በአደን ፣ ፈረንሳይ ደግሞ ፣ በታጁራና በኦቦክ(ጅቡቲ) መግባት ስለ ጀመሩ ፣ የአውሮፓ መንግሥታት ዐይናቸውን በቀይ ባሕር ላይ አበከረው ጣሉ ። የኢጣልያ መንግሥትም ከዚህ እንጻር ደካማነቱን በመገንዘብ ፣ እንደነዚህ መንግሥታት በመርከብ ጦር ልኮ ወደብ በኃይል የመያዙን ነገር ለኋላ ጊዜ አቆይቶ ፣ ከባላባቶች ጋር በመዛመድ በግዥ መንገድ ለጊዜው ጠቃሚነቱ ያልታወቀና ለወደፊት ግን ፣ በወደብነት የሚያገለግል ቁራጭ ቦታ ለማግኘት ይጣጣር ዠመር ።

ይኸውም እርምጃ በመንግሥት ደረጃ ሳይሆን በግል እንዲሆን ታሰበ ። የዚህንም ጉዳይ ከሁሉ ይበልጥ ያውጠነጠነው ዦሴፔ ሳፔቶ የሚባለው ቀደም ብሎ የላዛሪስት ሚሲዮናዊ የነበረ በወቅቱ ግን ፣ በፍጹም ወደ ሹመትና ወደ ንግድ ያዘነበለ ነበር ። ዦሴፔ ሳፔቶ ገና የኢጣልያ አንድነት ሳይመሠረት ከኢጣልያ አገር ተነሥቶ በመጋቢት 3 ቀን 1830 ዓ.ም. ወደ ምጥዋ መጣ ። ከዚያም ዐልፎ ወደ ዐድዋ ደረሰ ። ይኸም ጊዜ ፣ የመሳፍንት ዘመን ወደ መጨረሻው የተቃረበበት ፣ በጐንደር ራስ ዐሊ ፣ በስሜንና በትግራይ ደጃች ውቤ ፣ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የነበሩበት ጊዜ ነበር ። በመጀመሪያ አመጣጡ የወንጌል መልእክተኛ ሆኖ ነበር ። አንዳንድ ጊዜ ከረን ላይ ከተመሠረተው ስቴላ ከሚባለው ሚሲዮናዊ ጋር ፣ ብዙም ጊዜ ብቻውን ሆኖ በሰሜን ኢትዮጵያ በመንሳና በበጎስ እየተዘዋወረ ሲያስተምርም ፣ ቋንቋም ሲያጠና ፣ አገር ሲመረምር ከ1840 ዓ.ም. ዠምሮ እስከ 1870 ዓ.ም. ድረስ ረዥም የሠላሳ ዓመት ጊዜ አሳለፈ ።

በዚህ ጊዜ ፣ የኢጣልያ አንድነት ስለ ተቋቋመ እርሱም በግብጽ በኩል ወዳገሩ ይመላለስ ነበር ። የስዊዝ ቦይም በመከፈቱ ተደስቶ ፣ እንግሊዝና ፈረንሳይ ወደፊት የሚጠቀሙበትን በቀይ ባሕርና በአደን ሰላጤ በየወደቡ መስፋፋታቸውን በመመልከት ፣ የአዲሲቱ ኢጣልያ መሪዎችም ወደዚሁ ጉዳይ እንዲያዘነብሉ በቃልም በጽሑፍም ያሳስብ ዠመር ። ከየባለሥልጣኖቹም እየታዘዘ ፣ በጀትም እየተሰጠው በዚህ ጉዳይ ሰፊ ምርመራ እንዲያደርግ ብዙዎቹ ያበረታቱት ዠመር ።

በኢጣሊያ መንግሥት ባለሥልጣኖች እየታዘዘም ፣ በራሱም ፈቃድ እየተነሣሣ ኢጣልያ በቀይ ባሕር ዳርቻ አንድ ወደብ የምታገኝበትን መንገድ ሲፈላለግ ከሁሉ ቀና መስሎ የታየው አሰብ ስለነበረ ፣ ቀደም ብሎ ከአካባቢው ባላባቶች ጋር በገጸ በረከት መወዳጀት ዠመረ ።

ስለዚህ በ1861 ከአድሚራል ጉሊየልሞ አከቶን ጋር በመርከብ ወደ ቀይ ባሕር መጥቶ ሁሉንም አብረው እየተመካከሩ ከመረመሩ በኋላ ፣ አገር የመያዙን ጉዳይ የኢጣልያ መንግሥትም ፣ የፋብሪካ ባለቤቶችም ስለ ተስማሙበት ለሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ አምስት መርከቦች የሚሠራበት 4.000.000 ሊሬ ተፈቀደለት ።*

በዚሁ ጊዜም ለዦሴፔ ሳፔቶ ለወደቡ ግዥና ለሌላውም ወጭ የሚያደርገው 80.000 ሊሬ ለብቻው ተፈቀደለትና አፍሪካ በሚባለው መርከብ እንደገና ከጓደኛው ከአንድሬያ ቡዘሊኒ ጋር ሆኖ ወደ አሰብ መጣ ። ባንድ ወገን ሁለቱ የኢጣሊያ ባለሥልጣኖች በሌላው ወገን የአሰብ ጌቶች የሆኑት የራሄታ ባላባቶች ሐሰን ቤን አህመድ — አብደላ ሻሂሚ ፣ ኢብራሂም ቤን አህመድ ሻሙች ፣ ምስክሮች ከኢጣልያኖቹ ወገን ኦራሲዮ አንቲኖሪና ካፒሎ ግራንዶኒ ሲሆኑ ፣ ከሻሙቹ ወገን አብደላ ኤበንና አሊ ኬሲ ምስክሮች ሆነው ከቀይ ባሕር ዳር የሚገኘውን በራሲ ሉማህና በአላላ መካከል የሚገኘውን የባሕር ዳር መሬት በ3.100 ማሪያ ቴሬዛ ብር መሸጣቸውን ፣ ኢጣልያኖቹም መግዛታቸውን ከተስማሙ በኋላ ፣ ውሉ በኢጣልያንኛና በዐረብኛ ቋንቋ ተጽፎ ተፈራረሙ ። በመንግሥት ደረጃ የሆነ እንደሆነ የፈረንሳይን ወይም የግብጽንና የቱርክን መንግሥት እንዳያስቆጣ ተብሎ ግዥው በግለኛው በሲኞር ራፋኤሊ ሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ ስም መሆኑ በውሉ ላይ ተጠቅሷል ።[1]

* 20 ሊሬ አንድ የማሪያ ቴሬዛ ብር ሲሆን 200.000 ብር ይሆናል ።

1 G. Cortese, Eritrea‘ pp. 20—22. Bardi, Pionieri E Soldati, Commissario Civile pp. 59—68 ,

ኢጣልያኖቹ የያዙት ገንዘብ የአገራቸው ሊሬ ስለነበረ ፡ ገዥዎቹም ሻጮቹም ወደ አደን ከተማ ሔደው ምንዛሪውን እንደ ሒሳቡ በሩቢና በማሪያ ቴሬዛ ተመንዝሮ ሻጮቹ ተቀበሉ ። ከዚህ በኋላ በ1861 ዓ.ም. ለመዠመሪያ ጊዜ ሲፈሩ ሲቸሩ ኢጣልያኖቹ በዚያው በአሰብ ባሠሩት ቢሮአቸው ላይ ያገራቸው የኢጣልያ ባንዲራ ተሰቅሎ መውለ ብለብ ዠመረ ። ከዚህ ጊዜ ዠምሮ በዚህ ርዝመቱ ባሕሩን ይዞ ሰባት ኪሎ ሜትርና ከሐያ እስከ ሠላሳ ኪሎ ሜትር ካሬ ስፋት ባለው የባሕር ዳር ሥፍራ ላይ ጣልያኖች እግራቸውን ለመዠመሪያ ጊዜ አስገብተው በሚቀጥለው ጊዜ እየተስፋፉ ሔዱ ። የዚህም ወሬ በሮማ በጋዜጣ በተሰማ ጊዜ የቅኝ ክፍሎች ፡ የፋብሪካ ቤቶች ፡ የንግድ ማኅ በር የነበራቸው ነገሩን በደስታ ሲቀበሉት ፡ የቀሩት ይህ ደረቅና በረ ሃማ ሥፍራ ለኢጣልያ ምንም ጥቅም አይሰጣትም ፤ እንዲያውም ይኸን ሥፍራ በመያዛችን ከሌሎቹ የወደብ ጌቶች ከእንግሊዝና ከፈረንሳይ ጋር ሊያቀያይመን ይችላል ። ከአካባቢው ጌቶች ከግብጽና ከቱርክ ጋራም ያጣላናልና ይቅር ብን የሚል ክርክር አቅርበው ነበር ።

ነገር ግን ፡ በአፍሪካ ለመግባት ሰፊ ዓላማ የነበራቸው ወገኖች እያደር እያሸነፉ ሔዱ ። የግብጽ መንግሥትም እንዳይቆጣ ደማርቲኖ ጃኮሞ የሚባለው በካይሮ ተቀማጭ የሆነው የኢጣልያ ዋና ቆንሲል የአሰብ ግዥና የኢጣልያኖች በዚህ ሥፍራ መመሥረት ለግብጽ የኢ ኮኖሚ ዕድገት የሚረዳ መሆኑን አስፋፍቶ ለማስረዳት ሞክሮ ነበር ። ይሁን እንጂ ፡ የግብጽ ባለሥልጣኖች አባባሉን ሳይቀበሉ ከግብጹ ከዲቭ ከኢስማኤል ታዞ ሞታዝ ፓሻ በካርቱም በተሠየመው መር ከብ ያንድ ክፍል ጦር ይዞ መጥቶ ወዲያና ወዲህ በማለት ኢጣልያ ኖቹንም ፡ ሻጮቹንም የደንከል ሡልጣኖች ለማስፈራራት ሞክሮ ነበር ። በካይርም መንግሥቱ ራሱ በውጭ ጉዳይ በኩል ለኢጣልያ መንግሥት ተቃውሞውን በጽሑፍ ቢያቀርብ ፡ "የግብጽ መንግሥት ከምጥዋ ወደ ደቡብ በሚገኘው በዚህ በአሰብ አካባቢ ምንም የገዥ ነት ሥልጣን የለውም" በማለት ተቃውሞውን በመወርወር ፡ ጣልያ ኖቹ የራሳቸውን እያያዘ በየጊዜው ያጠባብቁ ዠመር ።

"የግብጽ መንግሥት ግዛቴን ከሜዲቴራኒ እስከ ሕንድ ውቅያ ኖስ አደርሳለሁ ፡ ኢትዮጵያንም ከሱዳን ደባልቄ እገዛለሁ" በሚል ምኞት ከተዋጠ ወዲህ ፡ ባንድ ወገን በዚሁ የተነሣ በጉንዳጉንዲና በጉራዕ ጦሩ ባፄ ዮሐንስ ጦር ከተፈታና በሱዳንም አል ማህዲ ተነሥቶ የግብ ጽንና የቱርክን ጦር እያዋከበ ማስወጣት ስለ ዠመረ ፡ በዚህ ሁሉ ምክ ንያት የግብጽ መንግሥት የኢኮኖሚም ፡ የወታደርም ውድቀት ስለገ ጠመው ፡ ኢጣልያኖች እንደ ልባቸው አሰብን አጠንክረው ለመያዝ ምቹ ጊዜ አጋጠማቸው ። ስለዚህም በኢትዮጵያ የኢጣልያ የቅኝ

አገዛዝ ታሪክ የተወጠነው በዚህ ወደብና በገርሴፔ ሳፔቶ አማካይነት መሆኑ ነው ። አገር ጐብኚዎቹ ወደ ሸዋም ፡ ከሸዋም እየተነሡ ደቡባዊውን ክፍላችንን ለመመርመር የረዳቸው በአሰብ በቅድሚያ እግራቸውን ማስገባታቸው ነበር ።

እንደ እውነቱ የዚህ የአሰብ አካባቢ ቀበሌ ባላባቶቹ ሻጮቹ እነ ሡልጣን ኢብራሂም ቢሆኑም ፡ በጂዖግራፊ አቀማመጥና በታሪክ የበላይ ባለቤቱ የኢትዮጵያ መንግሥት ስለሆነ ከሩቅ መጥተው ምጥ ዋንና አካባቢውን ከያዙት ከግብጽና ከቱርክም ፡ ከፈረንሳይና ከእንግ ሊዝም የበለጠ መጠየቅም መፈራትም የነበረበት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ነበር ። ዳሩ ግን ፡ ኢትዮጵያ የተከፋፈለችበትን የመሳፍንት ዘመን አሳልፋ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ አንድነቷንና ንጉሠ ነገሥታዊውን ሥል ጣን መሥርተው በ1860 ዓ ም በመቅደላ ከሞቱ ወዲህ ፡ ይህን የአሰብ ወደብ ባላባቶቹ ለሩባቲኖ ማኅበር በሳፔቶ አማካይነት በ1861 ዓ ም ሲሸጡ ፡ ከቴዎድሮስ ቀጥለው በኢትዮጵያ የነገሡት ዐፄ ተክለ ጊዮር ጊስ ነበሩ ።

በዚህም ጊዜ ፡ በትግራይ ዐፄ ዮሐንስ (ደጃች ካሳ ርዕሰ መኳንንት) በሸዋም ምኒልክ ንጉሠ ሸዋ እየተባሉ የየአውራጃ ግዛታቸውን የሚ ያስተዳድሩበትና በሦስቱም ዘንድ በዚህ ጊዜ ፋታ የማይሰጥ የውስጥ ያስተዳደር ጭቅጭቅና የዙፋን ባላንጣነት ክርክር ያዋከባቸው ነበር ። ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ለመውጣት ሦስቱም እርስ በርሳቸው በጠብ ፡ ለውጊያ የሚፈላለጉበት ጊዜ ነበር ። ምናልባት የሳፔቶን የአ ሰብ ወደብ አገዛዝና የባላባቶቹንም አሻሻጥ ወሬውን እንኳን የሰሙት በኋላ ጊዜ ይሆናል ። ቢሰሙም ቁርጠኛ እርምጃ በባላባቶቹ ላይ ለመው ሰድ በሥፍራው ርቀትና በበረሃማነቱ ፡ በጠቅላላውም እነሱ የነበሩበት የባላንጣነት ሁኔታ አያስችላቸውም ነበር ። ላዲሱ ንጉሠ ነገሥት አሸዋ ማና በረሃማ የሆነውን ሩቁን የባሕር ጠረፍ ከመከላከል በፊት በቅድ ሚያ በለምለሙ በማኸል ኢትዮጵያ በባላንጦቻቸው ግንባር አቅዋማ ቸውን ማጽናቱ ይብስባቸው ነበር ። ደግሞም ምጥዋና የአሰብ አካባቢ ከቀይ ባሕር ወዲህ ማዶና ወዲያ ማዶ ያለው የባሕር ጠረፍ ሁሉ በቱ ርክ ቁጥጥር ውስጥ ከገባ ብዙ ዘመን እንዳለፈው ይታወቃል ። በውስ ጡም የነበረው ነዋሪ ሕዝብ አዳሉና ሌላውም እስላማዊ ሕዝብ ከኢት ዮጵያ መንግሥት ቁጥጥር ውስጥ እየራቀ እንዲሔድ ተደርጓል ።

በዚህ ምክንያት ፡ የኢትዮጵያ የውስጥ የመከፋፈሉና የኋላ ቀር ነቱ ሁኔታ ለኢጣልያኖቹም ፡ ለባላባቶቹም ስለ አገዛቸው የሩባቲኖ የመርከብ ኩባንያ በኢጣልያ መንግሥት በቀጥታ እየተረዳ 13 ዓመ ታት ያህል በስሙ ይዞ እያስተዳደረ ወደቡንም እያስፋፋ ከቆየ በኋላ ፡

በ1874 ዓ ም 416.000 ሊሬ ተቀብሎ ለኢጣልያ መንግሥት በይፋ ሸጠው ። ይኸም ወደ ማሪያ ትሬዛ ብር ሲለወጥ 20.800 ብር ስለሚሆን ፣ ኩባንያው 17.700 ብር አትርፏል ማለት ነው ።

የኢጣልያ መንግሥት ከማኅበሩ ላይ ይኸን ወደብ በገዛበት በ1874 ዓ ም የነበሩት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ዮሐንስ ናቸው ። ባለፈው እንዳነበብነው ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በዚህ ጊዜ ግብጾችንም ቢያሸንፉ ፣ ምኒልክንም ቢያሳምኑ ከግብጾችና እነርሱን ተጠግተው ከሸፈቱባቸው ከነራስ ወልደ ሚካኤል ጋር የነበረባቸው ውዝግብ ፋታ ባለመስጠቱ የኢጣልያን በአሰብ ላይ መግባት ሊቃወሙ አልቻሉም ። የኢጣልያ መንግሥትም ባንድ ወገን በቀጥታ በአሰብና በአካባቢው አገዛዙን አጠንክሮ ወደቡንም እያስፋፋ ለአሰብ የበላይ አስተዳዳሪ* እነ ብራንኪ ጆዎቫኒን ፣ እነ ፒስታሎዛጁ ሊዎኔን ስለሾመ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከነዚሁ የኢጣልያ ወኪሎች ጋር ደብዳቤና ገጸ በረከት እየተለዋወጡ እንዲያውም ደንበኛ ወዳጅነት ወጥነው ነበር ።

የኢጣልያ መንግሥት ፣ በአሰብ እግሩን ከ1861—74 ከሰደደ ወዲህ ፣ ባንድ ወገን በአሰብ በኩል ወደ ሸዋ ገብቶ ከንጉሥ ምኒልክ ጋር ተወዳጀ ። በሌላ ወገን ወደ ትግሬና ወደ ትግራይ የሚያስገባውን የምጥዋን ወደብ ከተዳከሙት ከግብጾች እጅ ለመረከብ የእንግሊዝን መንግሥት ድጋፍ ለማግኘት በመጣጣር ከ1874—76 ዓ ም ድረስ እንዳሳለፈ እንግሊዞችም በሱዳን የተቀሰቀሰውን የማህዲስቶችን አነሣሥ ለመደምሰስ የኢጣሊያንን ድጋፍ ለማግኘት ሲሉ ደጋፊነታቸውን እንዳልነፈጉ በዚህ ዐይነት ሁለቱም በየዋሂቷ ኢትዮጵያ ጀርባ ላይ እንደልባቸው መገበያየታቸውን ወደፊት እናነባለን ።

---

* በኢጣልያንኛው አጠራር Commissario Civile ይባላል ።

ምዕራፍ ሠላሳ

አፍሪካን በሰላም ለመከፋፈል በርሊን ላይ

የአውሮፓ ኃያላን ያደረጉት ስምምነት

አውሮፓ ከግሪክና ከሮማ ወርሶ በአስፋፋው ሥልጣኔ የተነሣ ከሌሎች አህጉር ከእስያም ፣ ከደቡብ አሜሪካም ፣ ከአፍሪካም የበለጠ በማናቸውም መስክ በኢንዱስትሪ ፣ በቴክኒክ ፣ በንግድና በርሻ ፣ በሥነ ጥበብና በሥነ ጽሑፍ የበረታ መሆኑ ለማንም ግልጽ ነው ። የአውሮፓ መሪዎች ከ14ኛው መቶ ዓመት ዠምሮ በዚያው በአውሮፓ ውስጥ በወሰን ግዛት ፣ በጥቅም ፣ በጋብቻ ፣ በዙፋን ፣ በሃይማኖት እርስ በርሳቸው ዐልፎ ዐልፎ ሲቀጣቀጡ ኖረዋል ። ከሌላው አህጉር ሁሉ የበለጠ ከመዠመሪያ ዠምሮ እስከ ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ፍጻሜ ድረስ የሰው ልጅ ጦርነት ያደረገበት አገር ሲታሰብ ከሁሉ በልጦ የሚገኘው የሠለጠነው የአውሮፓ አህጉር ነው ።

የአውሮፓ ነገሥታት ለረዥም ዘመናት እየተዋጉም ፣ እየታረቁም ፣ እየተጋቡም ዙፋንና መንግሥት እየተወራረሱ ፣ በጋብቻውና በኃይሉም አንዱ ሌላውን ሲጠቀልለው ከቆዩ በኋላ ፣ ከነዚሁ መካከል አንዳንዶቹ መንግሥታት በጦር መሣሪያና በመርከብ ሥራ የታወቁት እነ ፖርቱጋል ፣ እነ ኤስፓኝ ከአውሮፓ እየወጡ ወደ ደቡብ አሜሪካ ፣ ወደ አፍሪካም እየዘመቱ ከባላንጣቸው ከኦቶማን የቄሣር ግዛት ጋር እየተፋለሙ ብዙ አውራጃ ለመያዝ በቁ ። ከነርሱም ተከታትለው እንግሊዞች፣ ፈረንሳዮች ፣ ቤልዥኮች ፣ ጀርመኖች ፣ ሆላንዶች ባያለበት ቅኝ አገር ፍለጋ ሲሠራጩ የቀረው ዓለም ግማሹም የነበረው ሥልጣኔና ገናንነት እየተዳከመ ስለሔደ ሌላውም ድንቁርና ስለተጫነው ፣ ያለው ዕድል ለነዚህ አዲስ ለተነሡትና ለሠለጠኑት በሥልጣኔያቸው የተነሣ በመርከብና በባቡር ለሚጓዙት የመድፍ ፣ የጠመንጃና የሽጉጥ ሥራ በማወቅ ኃይል ላገኙት መገዛት ብቻ ሆነ ።

አውሮፓውያን በአገር መርማሪዎቻቸው በነስታንለይና በነሊቪንግሥተን በሌሎቹም እየተመሩ በተለይ እንግሊዝ በግብጽ ፣ በሱዳን ፣ በናይጄሪያ ፣ በኬንያ ፣ በጋና ፣ ፈረንሳይ በምዕራብና በሰሜን አፍሪካ ፣ ፖርቱጋል በአንጎላ ፣ በሞዛምቢክ ፣ ጀርመን በታንጋኒካ (የዛሬ ታንዛኒያ)

እና በቶጐ ፡ ቤልዥክ በተለይ ንጉሥ ዳግማዊ ሊዎፖልድ ኮንጎን እንደ ግል ግዛቱ አድርጎ ቢያዘበት ጊዜ ከሥልጣኔ ኋላቀር የሆነውንና ሀብት የሞላበትን አፍሪካን ሳይጣሉና ሳይዋጉ የሚይዙበትን ፡ ያገር ክፍያው ፡ የወሰን ከለላው ፡ የንግዱ መስፋፋት ፡ የመርከቡ ዝውውር በሰላም የሚከናወንበትን ሁኔታ ማጥናት ዠመሩ ። ለዚህም ዋና የጉዳዩ ጠንሳሾቹም ፡ አበረታቾቹም ስሙን እላይ የጠቀስነው የቤልዥክ ንጉሥ ሌዎፖልድና የጀርመን ቻንስለር ቢስማርክ ነበሩ ።

ኃያላኑ የአውሮፓ መንግሥታት ባንድ ወገን ባገር መርማሪዎቻቸውና በወንጌል መልክተኞቻቸው በኩል ፡ ቀጥሎም በየቆንሲሎቻቸውና በንግድ ወኪሎቻቸው አማካይነት የየግል ጥቅማቸውን የሚያስፋፉበትን ፡ ከዚህ በፊት በእጃቸው ያገቡትን ፡ ወደፊት ለመያዝ ያለሙትን ክፍለ ሀገር ፡ መርከባቸው የሚተላለፍበትን የባሕር መስመርና የሚያርፍበትን ወደብ በደንብ ካጠኑና እያያዛቸውን ካጠባበቁ በኋላ በመንግሥታት መሪዎች ደረጃ በባለሥልጣኖቻቸው አማካይነት በስብሰባም ፡ በመልእክትም ፡ ቢቃልም ፡ በጽሕፈትም ከ1875 እስከ 1876 ዓ ም በነበረው ጊዜ ውስጥ አሳብ ለአሳብ እየተለዋወጡ ሲወያዩበት ከቆዩ በኋላ ፡ በመጨረሻ በየካቲት 26 ቀን 1877 ዓ ም በጀርመን ዋና ከተማ በቤርሊን ተገናኝተው ቀጥሎ ያለውን ስምምነት በፊርማቸው አጸደቁ ።

ስምምነቱ በሰባት ምዕራፍ በ38 አንቀጽ የተከፈለ ነው ።

ሀ/ የመዠመሪያው ምዕራፍ ስለ ንግድ ነጻነት ፡ ስለ ቀረጥ ፡ ስለ ንብረት መያዝ መብት ፡ ስለ ሚሲዮኖች ፡ ስለ ተወላጆች ደህንነትና አጠባበቅ ፡ ስለ ደብዳቤ አላላክና ስለ ቴምብር ቀረጥ ፡ ለዚህ ሁሉ ከንውን የተቋቋመው ኮሚሲዮን የንግዱን ሁኔታና የመርከቡን ዝውውር የሚያከናውንበት ፤

ለ/ ሁለተኛው ምዕራፍ ኃያላኑ ቢያዙት አገር ክልል ውስጥ የባሪያን አገዛዝ ሠርዘው ባሪያን ነጻ እንዲያወጡና የባሪያ ንግድ እንዳይፈጸም እንዲከለክሉ ፤

ሐ/ በሦስተኛው ምዕራፍ እያንዳንዱ አውሮፓዊ መንግሥት በያዘው አገር ወይም ባሕርና ወንዝ ላይ መርከብና ሸቀጥ በሚተላለፍበት ጊዜ ሌላውን እንዲያግዝ እንጂ እንዳያውክ ፤ በተቻለ መጠን በመንግሥታቱ መካከል ሰላምና አብሮ የመሥራቱ ዓላማ እንዲስፍን ። ምናልባት በሁለት መንግሥታት መካከል ጠብና ጦርነት ቢነሣ ፡ ሌሎቹ በሰላምና በገለልተኝነት የገላጋይነት አቅዋም እንዲኖራቸው እንጂ ካንደኛው ወገን ተደርበው ሌላውን በማጥቃት

የሰላሙ አስተዳደርና የሰላሙ ንግድ እንዳይደፈርስ ። የተጣሉት መንግሥታት ከውጊያ በፊት ራሳቸው አስታራቂ በስምምነት መርጠው እንዲገላገሉ ።

መ/ በአራተኛው ምዕራፍ በኮንጎና በሌሎቹም ወንዞችና ባሕሮች ሁሉም በትክክለኛነት መርከብና ሸቀጣቸውን የማስተላለፍ መብታቸው የተጠበቀ እንዲሆንና በየወደቡ የማንም መርከብ በሚቆምበት ጊዜ ፡ የመጠበቁ ፡ ሸቀጥ የማውረዱና የመጫኑ ጉዳይ ለሁሉም ያለ አድልዎ እንዲሆን ፤ ቀረጡም ተመሳሳይ መሆኑን የሚቆጣጠር የአንድ ኮሚሲዮን አቋቋሙና የኮሚሲዮኑ ዝርዝር ተግባርና ሥልጣን ፡

ሠ/ በአምስተኛው ምዕራፍ በኒጀር ወንዝ ላይ በመርከብ የመተላለፉ ጉዳይ ከኮንጎው ወንዝ መተላለፊያ ደንብ ጋር ተመሳሳይ እንዲሆን።

ረ/ በስድስተኛው ምዕራፍ አንዱ ኃያል ፡ አንድ የአፍሪካን ክፍል በያዘ ጊዜ መያዙን ለሌሎቹ ኃያላን ማስታወቅ እንዳለበት ፤ ኃያላኑ አዳዲስ አገር በያዙ ቁጥር በዚህ ስምምነት የተጠቀሱትን ሕጎች እንዲያከብሩ ።

ሰ/ በመጨረሻውና በሰባተኛው ምዕራፍ ይኸን ያሁኑን ስምምነት አባሎቹ በስምምነት ወደፊት ማሻሻል እንደሚችሉና ሌሎች ኃያላን በዚሁ ስምምነት ለመግባት ቢጠይቁ ፡ ጥያቄያቸውን ለጀርመን ንጉሠ ነገሥት በቅድሚያ እያቀረቡ መግባት እንደሚችሉ ያረጋግጣል ።

በዚህ ውል ውስጥ ተስማምተው የተፈራረሙት ቅኝ አገር የነበራቸው እንግሊዝ ፡ ፈረንሳይ ፡ ጀርመን ፡ ፖርቱጋል ፡ ቤልዥክ ሲሆኑ እንደሚታየው ኢጣልያ አንድነቷንም ያቋቋመችው በቅርቡ ከሐያ ዓመት በፊት ስለነበረ ፡ ቅኝ አገርም በዚያን ሰዓት ለመያዝ በየትኛውም ክፍለ ሀገር ልዠምር የምትልበት ወቅት ነበር ። ወደ ምጥዋም ገና ወታደር ለመላክ የምታዘጋጅበት ጊዜ ስለነበረ ፡ በዚህ የኃያላን ጉባዔ ላይ ለመካፈል ዐቅሟ በማናቸውም ረገድ አልፈቀደላትም ። በመጨረሻው ምዕራፍ ላይ እንደ ተመለከተው በሚቀጥለው ጊዜ ግን በውሉ ውስጥ ገብታለች ።

ከ16ኛው መቶ ዓመት ዠምሮ የአፍሪካ ሰሜን ፡ የመካከለኛው ምሥራቅ ፡ የባልካን አገሮች ጌታ የነበረውን ቱርክን በዘሩና በሃይማኖቱም ባዕድ በማድረግ ፡ ባሁኑ በ19ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ በውስጥ አስተዳደሩም እየተዳከመ ፡ ኢኮኖሚውም እየወደቀ ስለ

ሒደና የርሱ መሣሪያ የነበረው ግብጽም በእንግሊዝ ቁጥጥር ውስጥ ስለገባ ፣ የቱርክ መንግሥት በስብሰባው እንዲካፈል አልፈለጉም ።

ከዚህም ጋር እነዚሁ በቅኝነት የተያዙት የአፍሪካ ተወላጆች መከላከያ መሣሪያ እንዳያገኙ በሚቀጥለው ጊዜ በብሩክሴል ሌላ የተለየ ስምምነት አደረጉ ።

እነዚህ የቤርሊን ስምምነት ተካፋዮች በስምምነቱ መሠረት የአፍሪካን አገሮች እንደ ሥጋ ቅርጫ በሰላም ቢከፋፈሉም ፣ ወደ ጠብ በደረሱ ቁጥር በውሉ መንፈስ እየታረቁ ፣ በይፋ የጦርነቱ በር ባይከፈትም እርስ በርስ በሽሚያው ጊዜ መፋጠጥና መጐነታተል አልቀረም። ቱርክና ግብጽ በሚለቋቸው በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ ወደቦች እንግሊዝና ፈረንሳይ በጣም በብዙ ቦታ ለጦርነት ይፋጠጡ ስለነበረ ፈረንሳይ ወደምጥዋ ቀድሞ ገብቶ ወደብ ይዞ ከዘይላና ከበርበራ ወደብ ጋር እንዳይፎካከር ጣልያንን በጐን ጋብዞ ያስያዘ እንግሊዝ ነው ። በዚህም የተነሣ ፣ ዐፄ ዮሐንስ በምጥዋ ወደብና በአካባቢው ባሉት ወረዳዎች ላይ ከኢጣሊያ ጋር ሲጣሉ ከርሳቸውም በኋላ ዐፄ ምኒልክ ከኢጣልያ ጋር በነበራቸው የመጨረሻ ጠብ ጊዜ ፈረንሳይ የኢትዮጵያ ረዳት ሆኖ ለእንግሊዝና ለኢጣልያ መንግሥታት ከፉ ባላንጣ ሆኖባቸው ነበር ።

በተለይ በኦቦክና በጅቡቲ ፈረንሳይ ፣ በአደንና በዘይላ እንግሊዝ ፣ ጣልያኖችም በአሰብ በተተከሉበት በ1860—85 ዓ.ም. ከመሬት ይዞታው በቀር የጅቡቲ ወደብ የአደኑን ወደብ ተፎካክሮ እንዳይጥለው ፣ ሀብታም ሆና በኖረችውም ኢትዮጵያ በቅድሚያ እንዱ ገብቶ ሌላውን እንዳያስወግድ እንግሊዝ በጐን ጣልያንን እየጠቀሰ ፣ ጀርመንንም እየገፋፋ የፈረንሳይን መንግሥት ለማዳከም በሚያደርገው ሙከራ ፈረንሳይም በምትችለው መንገድ ኢትዮጵያን የመደገፍ መልክ እያሳየች በእንግሊዝና በኢጣልያ ላይ የምታደርገው ተቃውሞ በየሰነዱ ላይ በግልጽ ይታያል ። ወደፊትም ባፄ ምኒልክ ዘመነ መንግሥት በ1890 ዓ.ም. የፈረንሳይ ጦር ፋሾዳን (በሱዳን ውስጥ) በመያዙ በሱዳን ቀድሞ ከገባው ከእንግሊዝ ጦር ጋር ለውጊያ ከተፋጠጡ በኋላ የቤርሊን ስምምነት እንዳይፈርስ ፈረንሳይ ሸብረክ ብሎ ወደኋላ በማፈግፈጉ ሁለቱ የቅኝ አገር ኃያላን ከትልቅ የርስ በርስ ውጊያ ድነዋል ።

ነገር ግን ፣ ሌላው አህጉር (እስያ ፣ መካከለኛው ምሥራቅና አሜሪካ) "ባለቤትና በመጠኑም ቢሆን ሥልጣኔ ያለው በዋዛም ሊያዝና ሊገዛ አይችልም" ብለው ችላ በማለት አፍሪካን ግን ባለቤት ፣ አዛዥና ተቀናቃኝ እንደሌለበት እምነው ፣ ከሥልጣኔም ኋላ ቀርነቱ አግዟቸው በሰላም ለመከፋፈል በ1877 ዓ.ም. ይኸን ውል

ቢያደርጉም ፣ በሚቀጥለው ጊዜ ከ1906 —10 ዓ.ም.ና በ1931—37 ዓ.ም. ሁለት ጊዜም ያደረጉት የዓለም ጦርነት ሰበቡ በግዛት ነበር።የመዠመሪያው ጦርነት በሳራዬቮ የአውስቶሮ ሁንጋሪ መስፍን በመገደሉ ሰበብ ሲሆን ፣ የግዳዩ ምክንያት ደግሞ ለምን በናንተ እንገዛለን የሚል ነበር ። በመዠመሪያው የዓለም ጦርነት ጀርመን እንደ ቅጣት የአፍሪካ ቅኝ አገሮቿን በእንግሊዝና በፈረንሳይ ስትነጠቅ ፣ በ1925—31 ዓ.ም. ከሂትለር አነሣሥ ውስጥ ዋነኛው ሰበብ እንግሊዝና ፈረንሳይ አፍሪካን ተከፋፍለው የኛንም ግዛት ቀምተው በሰፊ ግዛት ሲንደላቀቁ ፣ ጀርመን በምን ምክንያት በአውሮፓ ግዛቷ ብቻ ተወስና ትኖራለች በሚል ቁጭት ነበር ።

በዚህ መካከል የሚታየው አሳዛኝ መልክ ፣ ሁለተኛው የዓለም ጦርነት ከተፈጸመ በኋላ ፣ አፍሪካውያን የፖለቲካ ነጻነት አግኝተው የቀድሞ ገዥዎች የሆኑት አውሮፓውያን ባገራቸው ተሰብስበው ይነስ ይብዛ በሰላም ሲኖሩ ነጻነታቸውን ያገኙት አፍሪካውያን ግን ፣ በየምክንያቱ አንዳንድ ጊዜም ያለበቂ ምክንያት እርስ በርሳቸው እየተጣሉ ብዙ ደም እስከ መፋሰስ መድረሳቸው ነው ። የዚህም ዋናው መንሥዔ የቀድሞዎቹ ቅኝ ገዥዎች በሥውርም በግልጽምም ከሚፈጥሩት ደባ ጐን ራሳቸው የአፍሪካ መሪዎች በልዩ ልዩ ያስተዳደር ፍልስፍና በመለያየት ወይም የብሔረተኝነት ስሜት እያደረባቸው ለሰላሙ መንገድ የበቃ ጥረት ባለማድረግ ነው ።

ምዕራፍ ሠላሳ አንድ

ቅኝ ግዛት የማግኘቱ ጉዳይ በኢጣልያ ምክር ቤት ያስከተለው ውዝግብ

ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተገነዘብነው ፣ የኢጣልያ አውራጃዎች ግማሾቹ በመሳፍንት ፣ የቀሩት በሬፑብሊክ አገዛዝ ፣ እንደ ኢትዮጵያ የመሳፍንት ዘመን ፣ ተበታትኖ የነበረው በካርሎ አልቤርቶና በቪክቶር አማኑኤል ዳግማዊ ትጋት ባንድ መንግሥት ከመዋሐዱ በፊትና በኋላ በሮማ ፣ በሚላኖ ፣ በጀኖቫ ፣ በቶሪና ፣ በቬኒዚያና በፊሬንቤ ከተቋቋሙት የንግድ ማኅበሮች ፣ ያገር ምርመራ ድርጅት የሚላኩት መላከተኞች ካፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ዠምሮ ባተለይ ባሁኑ ባፄ ዮሐንስ ጊዜ በልዩ ልዩ መንገድ የኢትዮጵያን የፖለቲካ ፣ የወታደራዊ፣ የአስተዳደርና የኢኮኖሚ አቅዋም በደንብ አጥንተውታል ። በዚሁጉን የሕዝቡና የመሬቱ ፣ የአየሩ ጠባይ ፣ የወንዛወንዙ ፣ የሐይቁና የደሴቱ የተራራና የሸለቆው ሁኔታ ፣ መገናኛ መንገዱንም ሁሉ በራፖርና በመጽሐፍ መልክ በሥልጣን ላይ ለነበሩት እየቀረበ ሲጠናበትና ሲመከርበት ቆይቷል ።

የኢጣልያ እላይ የጠቀስናቸው አውራጃዎች በሰላምም በጦርነትም ተጠቃልለው ፣ የሮማንም ግዛት ከርእሰ ሊቀ ጳጳሱ እጅ ወስደው ፣ የሣርዴኛ ንጉሣዊ መንግሥት የሚባለው ተሠርዞ የኢጣልያ መንግሥት የሚባለው ሥያሜ ከመጋቢት 17 ቀን 1853 ዓ.ም. ጀምሮ ሲጠና ቆይቶ በይፋ በ1862 ዓ.ም. ሲታወጅ ፣ በኢትዮጵያ ላይ በማተኮር የጥናቱም ፣ የቅኝ አገር ፍላጐቱም ጉዳይ እየተፋፋመ ሔደ ። ባለፈው እንዳነበብነው ፣ ግማሾቹ ኢጣልያኖች በምጥዋ በኩል ወደ ዐድዋና ወደ መቀሌ እየመጡ ካፄ ዮሐንስ ጋር እና ከዚያም ወደ ጐጃም እያለፉ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር እየተገናኙ ፣ በአሰብ በኩል አውሳን እያቋረጡ የዚህን አገር ባላባት የመሐመድ አንፋሪን ወዳጅነት ከጨበጡ ወዲህ ከርሱ መሪ እየተቀበሉ ወደ ሸዋ በመዝለቅ እስከ አንኮበር ደረሱ ። ከንጉሥ ምኒልክ ጋር የወዳጅነት ግንኙነታቸውን በደንብ አጠበቁ ። ከአንኮበርም አልፈው በዘይላ በኩል እየመጡ የኢትዮጵያን ደቡባዊውን ክፍል የአምንና የጊቤን ወንዛ ወንዝ ተራራና ሸለቆውን በረሃውንና ለምለሙን ከሕዝቡ ጠባይ ጋር ከመመርመርና ከማሰስ አልተቆጠቡም ።

የዚህ ሁሉ ምርመራ ውጤት ያተኮረው ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ ለመግባት ስለሚቻልበት ሁኔታ ነበር ። የኢጣልያ መንግሥት እንደ ተቋቋመ የፈላጭ ቆራጭነት ጠባይ ያላቸውን የጀርመንና የኦውስትሪያን የመሰለውን የቄሣር አገዛዝ አልተከተለም ። ላንድነቱ መሪ ሆኖ መንግሥቱን ያቋቋመው ንጉሡ ቪክቶር አማኑኤል ከተከታዮቹ ጋር ስለነበረ ፣ እንደ ጐረቤት አገራቸው እንደ ፈረንሳይ የሬፑብሊክ አገዛዝ ለመመሥረትም አልፈለጉም ።

ስለዚህ የኢጣልያ መንግሥት እንደ ተቋቋመ የታወጀው የመተዳደሪያ ሕገ መንግሥት ፣ ከእንግሊዝ አገር አስተዳደር ጋር በተመሳሰለ ሕገ መንግሥት የሚመራ ንጉሣዊ አገዛዝ ነበር ። በዚህ ምክንያት በምክር ቤቱ ውስጥ እንደ ልባቸው የሚከራከሩ በርከት ያሉ የፖለቲካ ቡድኖች ስለነበሩ ፣ የቅኝ አገር የማግኘቱ ጉዳይ በጉባኤ ብዙ ንትርክና ውዝግብ አስከትሏል ። ሆኖም ከመማክርቱ አብዛኞቹ የንጉሡን ክብር ከኢጣልያ ዕድገት ጋር በማጣመር አሳቡን በቶሎ ይቀበሉት ነበር ።

በዚህ ምክንያት ፣ ደጃች አገው ንጉሤ ከተላላኩት ከመዠመሪያው ጠቅላይ ሚኒስትር ከካሚሊዮ ካቩር ወዲህ 1851 — 1874 ዓ ም ቁጥራቸው ከዐሥር በላይ የሆነ ጠቅላይ ሚኒስትሮች ሲለዋወጡ ቆይተው ፣ አሁን የቅኝ ግዛቱ ጥያቄ እየጐላ በሔደበት ጊዜ ከ1873 ዓ ም ዠምሮ ጠቅላይ ሚኒስትሩ አጐስቲኖ ዲፕሬቲስ ፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ ፓስኩአሌ ፣ የጦር ሚኒስትሩ ኤ ፌሬሮ ይባሉ ነበር ።

ቀድሞም ንጉሡ ቪክቶር አማኑኤል ፣ አሁንም ልጁ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ ፣ "ከኢኮኖሚው ጥቅም ጋር ለወግና ለዝና ኢጣልያ ግዛት ያስፈልጋታል" የሚሉትን ከልብ የሚደግፉና የሚያበረታቱ ነበሩ ። ከነርሱም ጋር በፈረንሳይና ይልቁንም በኦውስትሪያ ንጉሠ ነገሥት ጦር ሠራዊት ውስጥ የነበሩ አሁን አገራቸው ነጻነቷን አግኝታ አንድነቷን ስታቋቁም ፣ ዘራቸውን ጠቅሰው የመጡ የጦር ሹማምንቶች ሁሉ የንጉሡ ታዛዦችና በአሳብ ከቅኝ ፈላጊዎች ጋር ነበሩ ። በነዚህም መካከል በሶሻሊስት ቡድን ውስጥ ከነበሩት ውስጥ ፣ "ቅኝ አገር ለኢጣልያ አያስፈልጋትም ስንል የኢጣልያን ዕድገት የምንቃወምና አገር ፍቅር እንደሌለን እንቆጠራለን" በማለት ብዙዎቹ ወደ ቅኝ ፈላጊዎቹ ሲደረቡ ይታዩ ነበር ።

በዚህ ሁሉ የተነሣ ፣ "ኢትዮጵያን እንውረር ፣ በቅድሚያ ወደ ምጥዋ ጦር ልከን ወደቡን እንያዝ" የሚለው ክርክር በምክር ቤት በተፋፋመበት ጊዜ ፣ ጠቅላይ ሚኒስትሩ በሽማግሌው በዴፕሬቲስና በወጣቱ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር በማንቺኒ መካከል ሁለቱም በሶሻሊስትነት

ተመዝግበው ሳሉ በሁለቱ መካከል የአሳብ ልዩነት ነበር ። ሽማግሌው ጠቅላይ ሚኒስትር ለኢጣልያ ቅኝ አገር ማስፈለጉን ቢያምንም ፣ የቅኝውን ፍላጎት ቀዝቀዝ አድርገን ጉዳዩ በትዕግሥት መጠናት አለበት ሲል ማንቺኒ "አሁኑኑ በቶሎ" እያለ እየወተወተ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ታሞ እተኛበት እቤቱ ድረስ እየሔደ ጤና ነሥቶት እንደነበረ በዚያን ዘመን የተጻፈው ሁሉ ያስረዳል ።

የዚህ የቅኝ ፍለጋ ጉዳይ በምክር ቤት ከፍ ያለ ክርክር እያስነሣ ፣ ወደ ሁካታ በሚዞርበት ጊዜ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ሳምባውን ታሞ እቤት በዋለበት ሰዓት ሳይቀር ማንቺኒ እቤቱ ድረስ ይኸን ፍቀድ ፣ ይኸኛውን ፈርምበት እያለ ሲያስቸግረው ሳለ ፣ በሽታው እየጠናበት መሔዱን የሰማ አንድ ወዳጁ ሊጐበኘው ሔዶ "እንደምን አደርክ?" ብሎ ቢጠይቀው ፣ "ምን ደህንነት አለ ብለህ ነው? ሌሊት በሳል ስጐበስት አድራለሁ ፤ ቀን ማንቺኒና አፍሪካ (የአፍሪካ ጉዳይ) ይወጥሩኛል ፤ ሳልፈነዳ ብቀር እንደ ተአምር ይቆጠራል" ብሎ መለሰለት ።[1]

የሆነ ሆኖ ፣ በቅኝ ግዛት አፈላለጉ ጉዳይ በአንደኛና በሁለተኛ ቁጥር የነበሩትና ከቀሩትም ውስጥ ከየጓደኞቻቸው እየተገነጠሉ ለኢጣልያ ቅኝ ግዛትና ወደብ አስፈላጊነቱን እያመኑ ስለ ተደረቡ ፣ የኢጣልያ መንግሥት በምስጢር ወደ ምጥዋ የሚዘምት የጦር ጓድ ማዘጋጀት ዠመረ ። የጦር ጓዱም አላላክ በቱርክ ፣ በፈረንሳይም ፣ በኢትዮጵያም ዘንድ እንዳይታወቅ በምስጢር እንዲያዝ ሲባል ለምክር ቤቱም ፣ ለጋዜጠኞችም ወሬው ለጊዜው እንዲሰወር ተደረገ ።

1 F. Martini, Cose Africane da Saati ad Abba Garima, p. 144.

ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት

ስለ ምጥዋ ወደብ ፣ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ መግባትና መስፋፋት

ሀ/ ስለ ምጥዋ ሁኔታ

ደንበኛው የአክሱም መንግሥት ወደብ ፣ አዱሊስ ከአክሱም ውድቀት ወዲህ ሲቀዘቅዝ ምጥዋ እየገነነ ሔደ ። ከአክሱም ዘመነ መንግሥት ወዲህ ኢትዮጵያ በሥልጣኔ ወደፊት በመራመድ ፋንታ የኋሊት በመሔዱዋና በአቀማመጥም ፣ በታሪክም ((ገንዘቧ የሆነውን ምጥዋን ይዛ ለመሸጥ ፣ ወይም ለመግዛት የምትፈልገውን ሸቀጥ በመላክና በማስመጣት መጠቀም ስለ አልቻለች ፣ በ1557—60 ዓ ም የምጥዋ የወደብ ከተማ በቱርኮች እጅ ወደቀ ። በምጥዋና በአርኪቆ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ይሾሙ ከነበሩት ባሕር ነጋሾች አንዳንዶቹ ከንጉሠ ነገሥቱ እየተጣሉና ከቱርኮቹ ጋር እየተደረቡ መጣሪያ ይሆኑ ነበር ። ካፄ ገላውዴዎስ ውጊያ ወዲህ በ1551—1555 ዓ ም የነገሡት ዐፄ ሠርፀ ድንግል በደባርዋ የሚቀመጠው ሹማቸው ባሕር ነጋሽ ይስሐቅ ከድቶ ከቱርኮቹ ጋር በመደረቡ በዚሁ በደባርዋ አካባቢ ያደረጉት ጦርነት በታሪክ ዕውቅ ነው ።[1]

ለ/ የኢኮኖሚ አቅዋምና የንግድ እንቅስቃሴ

በኢኮኖሚ ረገድ በኢንዱስትሪና በቴክኒክ ፣ በእርሻና በንግድ ኢትዮጵያ ወደኋላ የቀረች አገር መሆኗ ቀደም ሲል ተወስቷል ። ከዚህም በላይ ወደቡን ከያዙባት ከቱርኮችና ከግብጾቹ ጋር አብዛኛውን ጊዜ በጠብ ላይ ነበረች ። በዚህ ወደብ አማካይነት የምታስገባውና የምትልከው ነዋሪ ሸቀጥም የተፈለገውን ያህል አልነበረም ። በመተማና በከሰላ በኩል እንደሚደረገው ተባራሪ የምጥዋና የደሆኖ ባላባቶች (ናይቦች) ወይም ነጋዴዎች ወደ ጐንደር ወደ ዐድዋ ብቅ

1 ተ.ጸ.መ. ፣ የኢት. ታሪክ ካፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ምዕ.21.22 ።

እያሉ ከነገሥታቱና ከየመሳፍንቱ እየተገናኙ እንደ እህል ፥ እንደ ቆዳ የመሳሰለውን ሲወስዱ ለየመሳፍንቱም አንዳንድ የጦር መሣሪያና ልብስ ያቀብሉ እንደነበረ የታወቀ ነው ።

በዚህ በ19ነኛው መቶ ዓመት ወደ መጨረሻው ጊዜ ፥ ኢጣልያ ኖች ከመግባታቸው በፊት በምጥዋ ወደብ ላይ ቢያመቱ የነበረውን የመርከብና የሸቀጥ የከብደት ንቅናቄ እላይ የጠቀስነው ሙሴ ዱወ የተባለው የታሪክ ጸሐፊ ከዚህ እንደሚከተለው አሥፍሮታል ።[1]

ዓ.ም.	የግብጽ		የሌሎች አገሮች	
	መርከብ	ከብደት	መርከብ	ከብደት
1873	1679	63530 ቶን	264	19292 ቶን
1874	1568	44779 ”	231	19431 ”
1875	845	31697 ”	305	67218 ”
1876	555	16130 ”	398	107645 ”
1877	827	46271 ”	458	39912 ”

በዚህ ሰሌዳ ላይ የሌሎች አገሮች የሸቀጥ ንቅናቄና በተለይ ያስ ተዳዳሪው የግብጽ የንግድ ንቅናቄ ፥ የቶኑ ከብደት በብዛት ሲታይ የኢትዮጵያ እላይ በጠቀስነው ኋላቀርነት ምክንያት ምንም የለም ። የሌሎች አገሮች የተባሉትም እንግሊዝ ፥ ፈረንሳይና ቱርክ ናቸው ።

ሐ/ የኢጣልያ ጦር ቤይሉል መግባት

የኢጣልያ መንግሥት በ1876 ዓ.ም. ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ውስጠ ስምምነቱን ከፈጸመ በኋላ ፥ ከምጥዋ ቀደም ብሎ ለሙከራ ያህል በመርከብ ጦር ልኮ በመዠመሪያ የወረረው ቤይሉልን ነበር ። ቤይሉል ከአሰብ በሰሜን በኩል 51ኛው ኪሎ ሜትር ላይ በቀይ

1 G. Douin, Histoire du Regne du Kedive Ismael, Tome III, 2ᵉ Partie, pp. 1242—1246.

ባሕር ዳር በወዲህኛው ማዶ በሞካ ፊት ለፊት የሚገኝ የመንደር ከተማና ቀበሌ ነው ።

ግዛቱ በጥንት ታሪኩ እንደ ምጥዋ ፥ እንደ ዙላና እንደ ሌላው ቀበሌ ሁሉ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት በሚሾመው በባሕር ነጋሽ ውስጥ ሆኖ ከርሱ በታች የራሱ የደንከል ባላባት ያስተዳድረው ነበር ። ነገር ግን ፥ ከ17ኛው መቶ ዓመት ወዲህ የኢትዮጵያ ነገሥታት እያደር ሥልጣናቸውን በየእንደራሴዎቻቸው ሲነጠቁ ፥ በዘመነ መሳፍንት ማዕ ከላዊው መንግሥት ሲዳከም ፥ የምሥራቅና የደቡብ አውራጃዎች በየባ ላባታቸው ሲተዳደሩ ይኸም የቤይሉል ቀበሌ ከነገሥታቱ ቁጥጥር ወጥቶ በራሱ ባላባቶች ይተዳደር ዠመር ። ከነርሱ በላይ የአውሳው ባላባት ከርሱ በላይ ደግሞ የግብጽ ከዲቭ ነበር ። ግብጽ ደግሞ ምጥዋ ንና የዚህን ቀበሌ ባላባቶች እያስገበረ በበኩሉ መቀመጫው ስጣን ቡል ለሆነው ለቱርኩ ሡልጣን ይገብር ነበር ።

የኢጣልያ መንግሥት አሰብን እጅ ከማድረጉ ቀደም ብሎ በነበ ረው ጊዜና ከሩባቲኖ ኩባንያ ገዝቶ በቀጥታ በሚቆጣጠርበት ጊዜ ሁሉ ፥ በአሰብ የሚቀመጡት ኮሚሳሮቹም ፥ መንገደኞቹም ሁሉ ለአው ሳውና ለሌሎቹም ባላባቶች ጥሬ ገንዘብና ሸቀጣ ሸቀጥ ፥ ጠበንጃና ጥይት ሽጉጥ በመስጠት ልባቸውን ስበውታል ።

ስለዚህ ኅዳር 16 ቀን 1877 ዓ.ም. የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ በወኪሉ በደማርቲኖ አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት ተወ ካይ ጋር ስምምነት ካደረገ በኋላ ፥ ከጓደኛው ከባሕር ኃይል አዛዡ ጋር ተነጋግሮ ያንድ ክፍል ጦር በመርከብ ሔዶ አደን ላይ እንዲጠባበቅ አድርጎ በዚሁ ጊዜ የአሰቡ ኮሚሴር ዡሊዎ ፔስታሎዛ የቤይሉል ባላባቶችና የነርሱ የበላይ የሆነው መሐመድ አንፋሪ እንዳይቃወሙ ግንኙነት እንዲያደርግና እንዲያግባባቸው አድርጎ በመጨረሻ ወታደ ሮቹ በምስጢር ከሲራጉዛ (ሲሲሊያ) ወደብ በመርከብ በኅዳር 27 ቀን 1877 ዓ.ም. ተነሥተው በጥር 25 ቀን 1877 ዓ.ም. ደርሰው ቤይሉል ላይ ተራግፈው ያለ ምንም ግጭት በባሕሩ ዳር ሠፈሩ ።

በዚህ ዐይነት ፥ የኢጣልያ ጦር በምስጢር መጥቶ ቤይሉልን ሲይዝ የበታች ባላባቶች ትንሽ ቢከራከሩም ፥ ከኢጣልያኖች በየጊዜው የሸቀ ጥና የገንዘብ ስጦታ እየተቀበለ ሲወዳጅ የቆየው የአውሳው ባላባት መሐመድ አንፋሪ ተቆጥቶ ዝም አሰኛቸው ። እንደዚሁም በግብጽ መንግሥት ውስጥ ሆኖ ምሥራቅ ሱዳንን ፥ ምጥዋንና አካባቢውን የሚያስተዳድረው ኮሎኔል ቸርሚሳይድ የሚባለው እንግሊዛዊ ከእንግ ሊዝ መንግሥት ካይሮ ባለው በእንግሊዝ ቆንሲል በባሪንግ አማካይ ነት በምስጢር በተላለፈለት ትእዛዝ መሠረት ለግብር ይውጣ ያህል

የቃል ተቃውሞ አድርጎ በተግባር ግን ፣ ሠፈሩን ለቆ በሰላም እንዲ
ወጣ ቤይሉል ላሰው አዛዥ ትእዛዝ ስለ አስተላለፈለት ፣ የኢጣልያ
ወታደሮች አላይ እንዳልነው ምንም ተቃውሞ ሳይደርስባቸው በሰላም
ተቀመጡ ።[1]

መ/ የኢጣልያ ጦር በምስጢር ምጥዋ ገብቶ በግልጽ መስፋፋት

ከዚህ ቀጥሎ አሁንም ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ስምምነቱ
በዚሁ ዓመት በታኅሣሥ ወር እንዳለቀ ወደ ምጥዋ የሚላከው ጦር
በምስጢርና በትጋት ይዘጋጅ ገመር ። የሚያዘጋጁትም ሦስቱ የውጭ
ጉዳይ ፣ የመርከብና የጦር ሚኒስቴር ባለ ሥልጣኖች ነበሩ ። ሦስት ባለ
ላባ የእግረኛ ጦርና አንድ የመድፈኛ ጦር በጠቅላላው አራት የጦር
ክፍል ተዘጋጀ ። የነዚህም ድምር 38 የጦር መኰንኖች ፣ 767 ወታደሮ
ችና 2 ተራ ሠራተኞች በድምሩ 807 ነበሩ ። የነዚህም አዛዥ እንዲ
ሆን ኮሎኔል ታንክሬዲ ሳሌታ ተመረጠ ።

እንደ እውነቱ ከሆነ ጦሩ የሚላከው ምጥዋን ለመያዝ ሆኖ ሳለ ፣
ወሬውን ካገር ውስጥም ከውጭም ተወላጆች ለመደበቅ ሲባል የወታ
ደሩ አላላክ ወደ አሰብ መሆኑንና ዓላማቸውም የአሰብን ወደብ ለማ
ጠናከርና ቢቻልም የጉስታቮ ቢያንኪን ገዳዮች ለመፈለግ ነው የሚል
አስወሩ ። ሚኒስትሮቹ ጉዳዩን ከራሳቸው ምክር ቤትም ደብቀዋል ።
የሆነ ሆኖ ፣ ወታደሮቹ ከነስንቃቸውና ከነመሣሪያቸው በልዩ ልዩ
የጦር መርከብ ተሣፈሩ ። የመርከቡም የበላይ አዛዥ ካይሚ ፒዬትሮ
የሚባለው ተሾመ ። ለርሱም ሦስቱ ሚኒስትሮች የተስማሙበት ከዚህ
ቀጥሎ ያለው መመሪያ በምስጢር ተሰጠው ።

1. ስለ ምጥዋ አያያዝ የኢጣልያ መንግሥት ከእንግሊዝ መንግሥት
ጋር ያደረገው ስምምነት በጥብቅ ምስጢር መያዝ አለበት ።
የነርሱ ስምምነት በቃልም በጽሑፍም አይጠቀስም ።
2. በምጥዋ ያለው ኮሎኔል ቸርሚሳይድ ዜግነቱ እንግሊዝ ቢሆንም ፣
አገረ ገዥነቱ የግብጽ መንግሥት መሆኑ እንዲታወቅ ፣
3. የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ ፣ አገረ ገዥውና የግብጽ የክ
ፍል ጦር በምጥዋ ላይ ላጭር ጊዜ ይቆዩ ይሆናል ።
4. በዘይላና በበርበራ ፣ ከእንግሊዞች ጋር እንደ ሆነው በምጥዋም
የግብጽ መንግሥት ባንዲራ በኢጣልያ ባንዲራ ጐን አዲስ ትእ
ዛዝ እስኪመጣላችሁ ድረስ መውለብለቡን ይቀጥል ።
5. የባሕሩ አዛዥ የምጥዋን ወደብ ከያዘ በኋላ ፣ ለሕዝቡ በሚያስ
ማው የይፋ ማስታወቂያ ላይ የኢጣልያ መንግሥት የእንግሊዝና
የቱርክ ፣ የግብጽና የሐበሻም መንግሥታት ወዳጅ መሆኑን
መግለጽ ጠቃሚ ይሆናል ።

የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ፣ ይኸን የመሰለውን መመሪያ ለመር
ከቡ አዛዥ በሚሰጡበት በዚያው ሰዓት በግራንቪልና በማንቺኒ ፣ በሰር
ባሪንግና በዲማርቲኖ ፣ በከዲቭ ተውፊቅና በኑባር ፓሻ እንደዚሁም
ምጥዋ ባሉት የግብጽ ባለሥልጣኖችና በኑባር ፓሻ መካከል ስለም
ጥዋ መያዝ ጉዳይ የመጻጻፉ ውዝግብ ቀጥሏል ። ከዚህ ሁሉ የቃልና
የደብዳቤ መመላለስ የሚታየው ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በሱዳን በኩል
ለገጠመው ችግር ረዳቱ እንዲሆነው ሲል የምጥዋ ወደብ በኢጣልያ
መያዙን ሲወደውና ሲደግፈው ፈቃዱና ድጋፉው ግን ፣ በይፋ እንዳይ
ታወቅበትና ከወዳጆቹ ከቱርክ መንግሥትና ከኢትዮጵያም በኩል
ወቀሳ እንዳይደርስበት ይፈልጋል ። ደካማው የግብጽ ከዲቭ ደግሞ
በኢኮኖሚና ባስተዳደር ጉሮሮውን ካነቀው ከእንግሊዝ መንግሥት
ፈቃድ መውጣቱ አስቸግሮታል ። ስለዚህ የግብጹ ጠቅላይ ሚኒስትር
ኑባር ፓሻና ኃይለኛው የእንግሊዝ ቆንሲልና ዲፕሎማት ባሪንግ
ጧት ማታ እየተገናኙ ስለ ምጥዋ ወደብ በኢጣሊያኖች መያዝ ሁኔታ
ይመካከሩ ነበር ።

የኢጣልያ ጦርም ከሲራጉዛ ወደብ ተጉዞ ሱአኪም በቆመበት
ጊዜ ሕዝቡንና የምክር ቤት አባሎችን ለማደናገር ፣ "የጦሩ ጉዞ አሰ
ብን ለማጠናከርና የቢያንኪን ገዳዮች ለመፈለግ ነው" ተብሎ በየጋ
ዜጣው ተወርቶ የነበረው ቀረና አሁን የመከላከያው ሚኒስትር ዠኔ
ራል ሪኮቲ ቀደም ብሎ ለዋናው የመርከቡ መሪ ለካይሚ በምስጢር
የተነገረውን በማጽደቅ ወደ ምጥዋ እንዲጓዝ ትእዛዝ አስተላለፈ ።
በዚህ ምክንያት ፣ በየካቲት 3 ቀን 1877 ዓ.ም. ከሱአኪም ተነቃንቀው
በ4 የካቲት ወደ ማታ ምጥዋ ደርሰው በማግሥቱ የካቲት 5 ቀን
ከመርከብ እየወረዱ የወደቡን ሥፍራ ይይዙ ገመር ።

ነገሩን የሚያውቀው የእንግሊዙ ተወላጅና በግብጽ መንግሥት
የምጥዋ አገረ ገዥ ኮሎኔል ቸርሚሰይድ ከጭቅጭቁ ለመዳን ሲል
እዚያም ተገኝቶ ሳይከላከል ዝም ብሎ የኢጣልያን ጦር መቀበሉን
ስለ ጠላው ፣ ከምጥዋ ዘወር ብሎ ወደ ሱአኪን ወደብ ሔዶ ተቀመጠ ።
በዚህ ምክንያት ፣ ዋናው የመርከቡ አዛዥ ከነሹማምንቱ ወደ ወደቡ
ወርደው ግማሹ ክፍል ወደ አርኪቆ የቀረውም ወደ አራፍሌ እየሔዱ
ይዞታቸውን ሲያጠባብቁ ፣ ምክትሉ የምጥዋ አገረ ገዥ ኢዜትቤይና
ዋናው ጸሐፊ ማርኮፖሊ ለስሙ ያህል እየተከራከሩ በቸልታ ወረራ
ውን ይመለከቱ ገመር ። ከልባቸው ለመከላከል ያሰቡትንም ዋናው
ጸሐፊ ማርኮፖሊ ዐልፎ ዐልፎ እየተቆጣ ዝም አሰኛቸው ። ለስሙ
ያህል ምክትል አገረ ገዥው ፣ "ምንም እንኳን እናንተን የምቋቋምበት

በቂ ኃይል ባይኖረኝ ስለ አደረጋችሁት ወረራ ተቃውሞዬን በጽሑፍ እገልጻለሁ" የሚል ለኢጣልያኑ የጦር አዛዥ ደብዳቤ ልኮ ዝም ብሎ ተቀመጠ ። የመርከቡም አዛዥ ሕዝቡን ለማጭበርበር ፥ "የኢጣልያ ጦር የመጣው በሰላም ንግድን ለማስፋፋት ነው ። የኢጣልያ መንግሥት ለእንግሊዝ ፥ ለቱርክ ፥ ለግብጽ ፥ ለሐበሻ መንግሥትም ጭምር ወዳጅ ነው" የሚለውን ማስታወቂያ አወጣ ። አባባሉም ወደዚህ ወደብ የገባነው በነዚህ መንግሥታት ፈቃድ ነው ለማለት ነው ። የመርከቡ አዛዥ በዚህ ዐይነት ኮሎኔል ሳሌታን ካጠነካከረ በኋላ እርሱ ወደ ኢጣልያ ተመለሰ ።

ኮሎኔል ሳሌታ ፥ በለሰለሰ አንደበት ምጥዋ ከነበሩት ከግብጾቹ ባለሥልጣኖች ጋር በተለይም ከዋናው ጸሐፊ ከማርኮፖሊ ጋር እየተ ስማማ ለወታደሩ መኖሪያ የሚሆን ቤት ፥ ዕቃና ስንቅ ፥ መድኃኒቱን የሚያስቀምጥበት መጋዘን አሠራ ። በተለይ ባሁኑ ጊዜ የምጥዋ አየር አዲስ ለመጣው ጦር እንግዳ ሆኖ ስላልተስማማው ፥ በዚህም ላይ የምጥዋ ባሕር ጨውና ለመጠጥ የማይመች ስለሆነ ከምጥዋ 8 ኪሎ ሜትር ርቆ ከሚገኘው ከአርኪቆ (ደሆኖ) ከጉድጓድ እያስቀዳ አስጋዘ ። የሕክምና ክሊኒክም አሠራ ። በዚሁም ጐን "ኢጣልያ ምጥዋ የገባው ለሰላም ፥ ለንግድና ለልማት ነው" የሚባለውን ሐሰተኛውን ስብከት እያስፋፋ ያገር ተወላጁን ለማቀራረብ ይሰብክ ዠመር ። ብዙ እስላ ሞችም እንዲጠጉት አደረገ ። ለቀረቡትም የሐባብ ተወላጆችና ባላባ ቶች "ጠባቂያችሁ ነን ፤ አይዟችሁ" እያለ ይናገር ዠመር ። የሐባብ ባላባቶችም አንዳንድ ጊዜ ለነራስ አሉላ አንገርብም እያሉ እየሸፈቱ አስቸግረው የነበረው ፥ አሁን ወደ ኢጣልያ ተጠግተው የነራስ አሉላን ትእዛዝ ለመቃወም ቀናቸው ።

በየካቲት 5 ቀን ምጥዋን የያዘው የኢጣልያ ጦር እስከ ኅዳር ወር መጨረሻ በዐሥር ወራት ውስጥ ይዞታውን እያጠባበቀ ሲሔድ ከግብጾቹ ባለሥልጣኖች ጋር እያደር ተስማማ ። በግብጽ ባለሥልጣኖች ይታዘዙ ለነበሩት ለሲቪሎቹም ለባሽ ቡዙቆችም ከግብጽ በኩል የሚከፈላቸው ቀለብ ስላቆመ ፥ አንዳንዶቹም ወደ አገራቸው ሲመለሱ ለቀሩት በሙሉ ቀለባቸውን እየከፈለ እንዳሉ ወደርሱ ዞረው እንዲያ ገለግሉት አደረገ ። በሚቀጥለውም ጊዜ በካይሮ የእንግሊዝና የኢጣ ልያ ባለሥልጣኖች ከዲቭ ተውፊቅንና ጠቅላይ ሚኒስትሩን ኑባር ፓሻን ገፋፍተውና አግባብተው ወደ ምጥዋ ትእዛዝ እንዲተላለፍ አድ ርገው አስተዳደሩም ፥ ጉምሩኩም ሁሉ በሙሉ ከታኅሣሥ 2 ቀን 1878 ዓ.ም. ዠምሮ በኢጣልያ መንግሥት እጅ እንዲዞር አደረጉ ። በኢጣልያ ባንዲራ ጐን ይውለበለብ የነበረውም የግብጽ ባንዲራ ወርዶ ከባለሥልጣኖቹ ጋር ተጠቅልሎ አገሩ ገባ ።

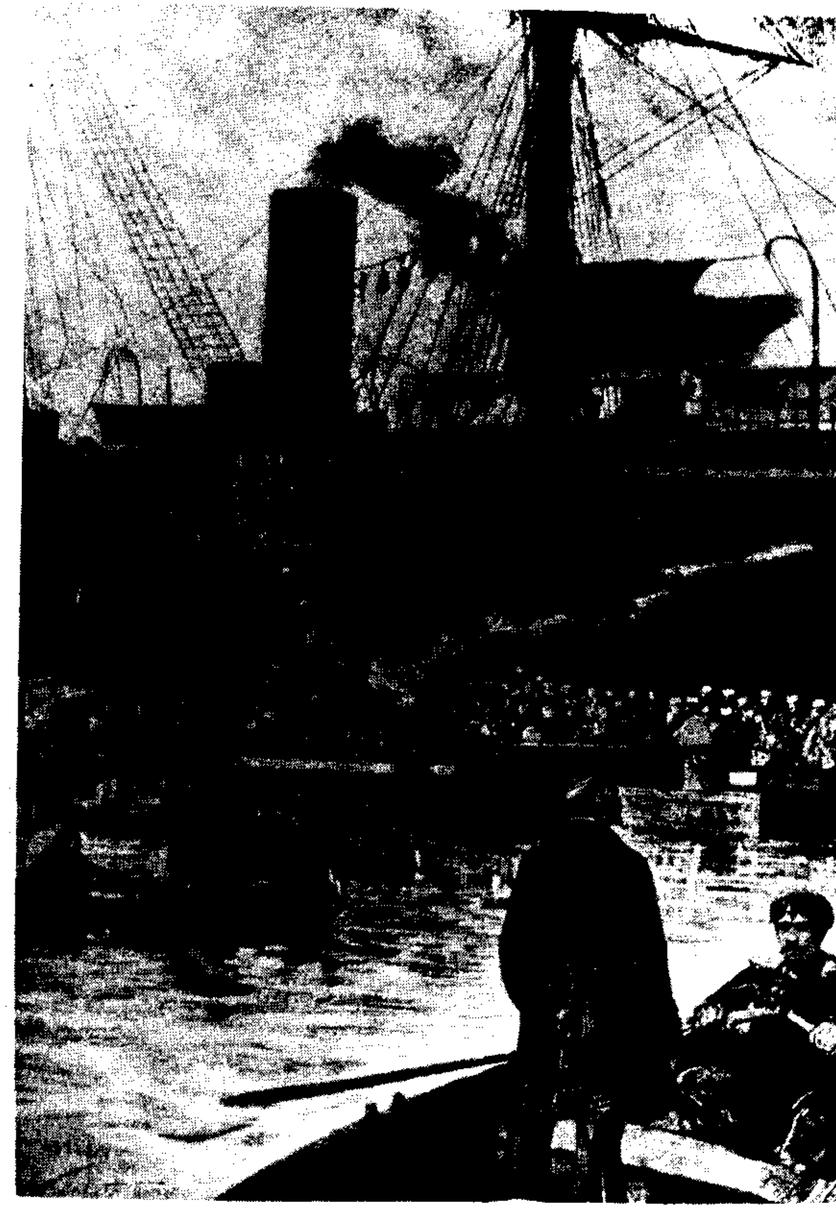

የኢጣሊያ ጦር ምጽዋ ላይ ከመርከብ ሲወርድ

(ከኢጣሊያኢን አፍሪካ
የሩዶልፍ ማዙኮኒ መሐጽፍ ተወሰደ)

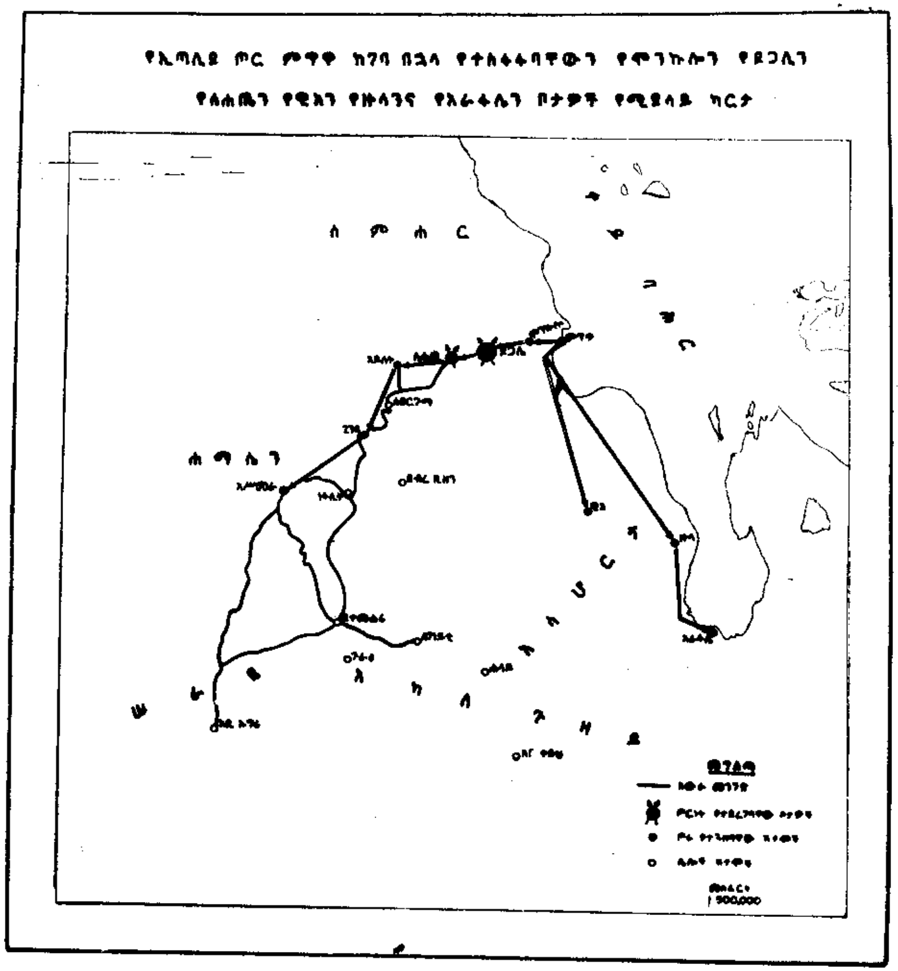

የኢጣሊያ ጦር ምጽዋ ከገባ በኋላ የተስፋፋባቸውን የምንኩሎን ፣ የዶጋሊን ፣ የሰሐጢን ፣ የዊአን ፣ የዙላንና የአራፋሌን ቦታዎች የሚያሳይ ካርታ